

Pia Pyhtilä

UUSPAPERITTOMAKSI

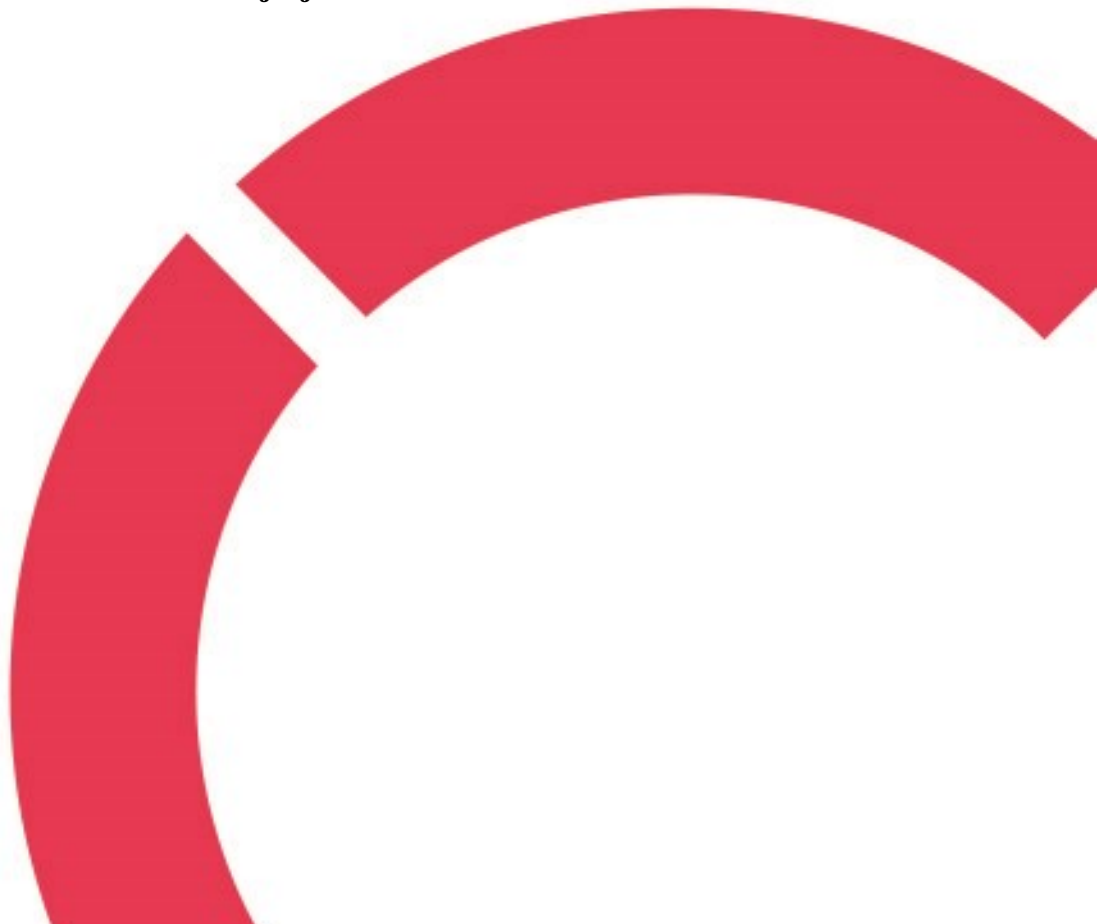
Kun turvapaikanhakijan vastaanottopalvelut lakkaavat, mutta paluu kotimaahan ei ole vaihtoehto

Opinnäytetyö

CENTRIA-AMMATTIKORKEAKOULU

Sosiaali- ja terveysalan kehittäminen ja johtaminen

Huhtikuu 2023

Centria-ammattikorkeakoulu	Aika 2023	Tekijä/tekijät Pia Pyhtilä
Koulutus Sosiaali- ja terveysalan kehittäminen ja johtaminen, ylempi AMK		☐ AMK ☒ YAMK
Työn nimi UUSPAPERITTOMAKSI. Kun vastaanottopalvelut lakkaavat, mutta paluu kotimaahan ei ole vaihtoehto		
Työn ohjaa Sosiaalityön koulutuspäällikkö Pirjo Forss-Pennanen		Sivumäärä 119
Työelämäohjaaja Kansainvälisen työn ja lähetyksen koordinaattori Anneli Nieminen		
<p>Opinnäytteen lähtökohta oli kysymys, mitä yhteiskunta odottaa uuspaperittomaksi jääneen henkilön tekevän tilanteessa, jossa hänen tulisi lainvoimaisen kielteisen päätöksen jälkeen poistua maasta, mutta maasta poistuminen ei ole jostain syystä mahdollista tai henkilö ei halua poistua maasta. Tilanne voi olla myös se, että henkilön kotimaa ei ota maasta poistettavaa vastaan. Uuspaperittomalla vastaanottopalvelut ovat loppuneet ja hänen jatkotilanteensa on auki tai käsittelyssä. Hän on ikään kuin välitilassa ja hänen jatkotilanteensa on auki. Opinnäytteen tavoitteena oli selvittää, mitä palveluja uuspaperittomalla on mahdollisuus käyttää ja mistä palveluita saa. Opinnäytteen tavoitteena oli myös nostaa vaikeasti hahmotettavaa aihetta osaltaan esiin erityisesti Sosiaali- ja terveysalan kehittämisen ja johtamisen näkökulmasta.</p> <p>Opinnäyte toteutettiin fenomenologis-hermeneuttisesta näkökulmasta hyödyntäen pehmeää sisällön analyysiä. Aineiston keruu suoritettiin strukturoimattomalla avoimella haastattelulla. Haastatteluja oli 11 ja ne suoritettiin tapaamisissa, Teamsissa sekä yhdessä puhelussa. Haastatellut olivat eri tavoin paperittomuuden ja uuspaperittomuuden parissa viranomaistyössä, päättävissä elimissä tai muuten heidän parissaan työskenteleviä henkilöitä tai itse jossain paperittomuuden kaltaisessa tilanteessa olevia tai olleita henkilöitä. Aineiston analyysimenetelmänä käytettiin sisällönanalyysiä, joka pohjautui aineistosta laadittuihin käsitkarttoihin. Käsitkartoilla etsittiin aineistosta termistöä, joka nosti esiin vastauksia tutkimuskysymyksiin.</p> <p>Tutkimuskysymykseen saadut vastaukset osoittavat, että erilaisia palveluja on olemassa sekä julkisella että kolmannella sektorilla. Palvelut ovat kuitenkin hajanaiset ja niihin päädytään jopa sattumanvaraisesti. Palvelut vaihtelevat suuresti ja epätietoisuus niiden saatavuudesta on yleistä. Uuspaperittoman kohtaamalla viranomaisella on suuri merkitys palveluihin ohjautumisella. Mikään taho ei varsinaisesti koordinoi palveluja yhteiskuntatasolla. Paperittomuuden ja uuspaperittomuuden ympärillä on osaamisvajetta eivätkä palvelut tavoita kaikkia niitä tarvitsevia. Viranomaispelko, poliittinen tahtotila ja nopeaan muuttuvat lait ja säädökset hidastavat ja vaikeuttavat kokonaisuuden hahmottamista sekä kehittämistyötä. Nähtiin kuitenkin, että hyvinvointialueiden myötä on mahdollista kehittää paremmin toimivia järjestelmiä esimerkiksi siksi, että dokumentointia voidaan kehittää yhtenäisemmäksi.</p>		

Asiasanat Eettisyys, hätämajoitus, maahanmuutto, palvelut, paperiton, perusoikeudet, uuspaperiton, yhteistyö.

ABSTRACT

Centria University of Applied Sciences	Date 2023	Author Pia Pyhtilä
Degree programme Master of Health Care, Development and Leadership in Social Services and Health Care		
Name of thesis RE-UNDOCUMENTED. When the reception services cease but returning to the home country is not an option.		
Centria supervisor Principal Lecturer Pirjo Forss- Pennanen PhD (Social work)		Pages 119
Instructor representing commissioning institution or company. International work and mission work coordinator Anneli Nieminen		
<p>The starting point of the thesis was the question of what society expects a person who has been left undocumented to do in a situation where, after a final negative decision, they should leave the country, but for some reason it is not possible to leave the country, or the person does not want to leave the country. It may also be the case that the person's home country does not accept the person to be removed from the country. For an undocumented or for the new re-undocumented person reception services have ended and their further situation is open or being processed. He or she is, as it were, in an intermediate state and their further situation is open. The aim of the thesis was to find out which services an undocumented person has access to and where to get services.</p> <p>The aim of the thesis was also to raise a topic that is difficult to understand, especially from the perspective of the development and management of the social and health care sector.</p> <p>The thesis was carried out from a phenomenological-hermeneutic point of view, using soft content analysis. The data collection was carried out through an unstructured open interview. There were 11 interviews, and they were conducted in meetings, via Teams and in one phone call. The interviewees were, in different ways, people working with undocumented or re-undocumented people as authorities, decision-making or otherwise with them, or persons themselves in some situation like undocumented. The data analysis method used was content analysis, which was based on concept maps drawn up from the data. Concept maps were used to search the data for terminology that raised answers to the research question.</p> <p>The answers to the survey question show that various services exist in both the public and third sectors. However, the services are fragmented and even arrived at randomly. Services vary widely and uncertainty about their availability is widespread. The authority faced by the new paperless is of great importance in referring to services. No one really coordinates services at the social level. There is a skills gap around all kind of undocumented peoples and the services do not reach everyone who needs services. Fear of the authorities, political will and rapidly changing laws and regulations, etc. slow down and complicate the perception of the big picture and development work. However, it was seen that the new welfare area system services will make it possible to develop better-functioning systems, for example, so that documentation can be developed to be more uniform.</p>		

<p>Key words Basic rights, cooperation, emergency accommodation, ethics, immigration, new paperless, services, undocumented.</p>

1 JOHDANTO	1
2 HELPOSTI SEKOITTUVA JA MONIMUTKAINEN KÄSITTEISTÖ	4
2.1 Eri tavoin määriteltyjen paperittomien henkilöiden määrä.....	
2.2 Termistön runsaus ja määritelmien vaihtelevuus.....	4
3 TURVAPAIKKAPROSESSIN KEHITTÄMISEN TAVOITTEENA ON EU:N YHTEINEN TURVAPAIKKAMENETTELY	8
3.1 EU:n yhteisen turvapaikkajärjestelmän historia.....	8
3.2 Uuspaperittomuuden synty.....	9
3.3 Dublin -menettely ja Eurodac-sormenjälkirekisteri.....	11
3.4 Maahanmuuton käsittelyyn on useita lähtökohtia.....	12
3.5 Valtioneuvoston ja poliisin toimintaohjelmat.....	13
3.6 Ihmiskaupan vastainen työ on koordinoitua.....	14
4 SUOMALAINEN TURVAPAIKKAPROSESSI, VASTAANOTTOPALVELUT SEKÄ PALVELUIDEN LOPPUMINEN	16
4.1 Työnjako maahanmuuttoasioiden hoitamisessa.....	16
4.2 Perusoikeudet määrittelevät tarjolla olevia palveluja.....	18
4.3 Vastaanottopalvelut Suomessa.....	20
4.4 Oikeus oikeusavustajan palveluihin ja turvapaikkapuhuttelu.....	22
4.5 Turvapaikkapäätös ja oleskelulupa.....	24
4.6 Kielteinen oleskelulupapäätös, palauttamispäätös, käännyttäminen ja karkottaminen.....	25
5. UUSPAPERITTOMAN TOIMINTAYMPÄRISTÖ JA ARKI	29
6. JULKISIIN PALVELUIHIN OIKEUDET MENETTÄNEIDEN PALVELUT	32
6.1 Sosiaali- ja terveyspalveluita tarjoavat monet toimijat.....	32
6.2 Paperittoman ja uuspaperittoman oikeus sosiaali- ja terveyspalveluihin.....	34
6.3 Kolmannen sektorin rooli palveluntuottajana.....	39
7 OPINNÄYTTEEN TARKOITUS, TAVOITTEET JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	42
8. OPINNÄYTE PROSESSINA JA SEN MENETELMÄLLISET RATKAISUT	44
8.1 Laadullinen tutkimus lähestymistapana.....	44
8.2 Fenomenologis- hermeneuttinen näkökulma ja tutkimusmenetelmät.....	45
8.3 Aineistonhankintamenetelmät, opinnäytteen kokoaminen ja syventäminen.....	47
8.4 Hermeneuttinen kehä tutkimuspolkuna ja opinnäytteen prosessi.....	51
8.5 Aineistonanalyysi.....	54
8.6 Luotettavuus ja etiikka.....	57
9. TUTKIMUSTULOKSET	59
9.1 Miten kielteisen turvapaikkapäätöksen saaneen oletetaan toimivan?.....	59
9.2 Mitä palveluja tilanteessa olevalle henkilölle on tarjolla?.....	67
9.3 Tutkimustulosten yhteenveto ja pohdinta.....	78
10. OPINNÄYTETYÖPROSESSIN JA OMAN AMMATILLISEN KASVUN POHDINTA	89
11. JOHTOPÄÄTÖKSET JA JATKOTUTKIMUSAIHEET	95

LÄHTEET96

KUVIOT

KUVIO 1. Syrjälä, Ahonen, Syrjäläinen ja Saari [1994] mukaisesti hermeneuttinen kehä sisältää neljä eri osaa52

KUVIO 2. Opinnäytetyön prosessi mukailleen Gynther & Hasanen (Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja).53

KUVIO 3. Odotettu toiminta kielteisen päätöksen jälkeen.....66

KUVIO 4. Haastattelujen perusteella piirretty kielteisen päätöksen jälkeinen prosessi.....66

KUVIO 5. Uuspaperittoman henkilön kuviteltu toimintaympäristö (mukaiillen Bronfenbrennerin (1979) Ekologisen systeemitteoriaa).85

TAULUKOT

TAULUKKO 1 Opinnäytteessä haastatellut tahot ja haastattelun muoto.....50

TAULUKKO 2. Käsitekarttaesimerkki analyysivaiheesta.....56

TAULUKKO 3. Haastatteluissa esiin nousseet yksittäiset palvelun muodot.....69

1 JOHDANTO

Tämän opinnäytetyön aiheena on uuspaperittomien henkilöiden elämä Suomessa; miten yhteiskunta odottaa heidän toimivan ja mitä palveluita uuspaperittomalla henkilöllä on mahdollisuus käyttää. Paperittomuus ja uuspaperittomuus ovat monimutkaisia käsitteitä. Koska paperittomuuden termistö on laaja ja asiayhteyksistä riippuvainen, esittelen termistöä tämän opinnäytteen ensimmäisessä luvussa. Käytän opinnäytetyössäni, riippuen asiayhteydestä, henkilöistä termejä turvapaikanhakija, kielteisen oleskeluluvan saanut henkilö, paperiton sekä uuspaperiton. Kaikki ovat erilaisissa virallisissa julkaisuissa käytettyjä termejä.

Opinnäytteeni tutkimuskohde syntyi Oulun Seurakuntayhtymän Tuomiokirkkoseurakunnan paperittomien työntekijän ehdotuksesta. Aihe on työelämälähtöinen järjestöjen ja organisaatioiden työntekijöiden ja vapaaehtoisten kohdatessa päivittäin henkilöitä, jotka ovat paperittomuuden kaltaisessa tilassa ja etsivät ratkaisua tilanteelleen. Henkilökohtainen tavoitteeni oli, että opinnäytteeni tukee osaltaan analyttistä, puolueetonta ja eri näkökulmat huomioivaa keskustelua aiheesta. Kuvasin uuspaperittoman prosessia palveluiden kehittämisen kysymyksien näkökulmasta. Halusin opinnäytteelläni rohkaista muitakin opiskelijoita ottamaan monimutkaisilta tuntuvia haasteita vastaan oman ammatillisen kehittymisen ja erikoistumisen tueksi. Nostin opinnäytteessä esiin uuspaperittomien sekä julkisen että kolmannen sektorin työtä ja työnjakoa tiedostaen myös itse vapaaehtoistyöntekijänä, että kohdattavat kysymykset ovat osittain samoja. Toimintatavat tai mahdollisuudet vaikuttaa ja toimia ovat erilaiset riippuen vastaajan positiosta ja mahdollisuuksista sekä ympäröivän yhteiskunnan tilanteesta ja kunnan poliittisesta kannasta.

Liikkuminen, maahanmuutto ja siirtolaisuus kuten ei pakolaisuuskaan eivät ole uusia ilmiöitä. The UN refugee agency (UNHCR) mukaan Ukrainan sota nosti nopeasti maailman pakolaistilanteen historialliseen huippulukemaan, yli 103 miljoonaan henkilöön jo lokakuussa 2022. (UNHCR 2022.) YK:n alueellisen tiedotuskeskuksen mukaan lähes 90% kaikista maailman pakolaisista on kuitenkin vähemmän kehittyneiden tai kehitysmaiden vastuulla (YK:n alueellinen tiedotuskeskus 2021). Pieni osa eri syistä liikkumaan lähteneestä väestöstä elää Suomessa paperittomana ja vielä pienempi osa uuspaperittomana. Arvioiden mukaan Suomessa elää 3000–6000 henkeä jollain tapaa paperittomana (Sosiaali- ja terveysministeriö 2022), määrittelytavan mukaan puhutaan jopa 10 000 henkilöstä (Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos 2023a). Suomessa paperittomaksi päädytään pääasiassa kielteisen turvapaikka- tai kielteisen oleskelulupapäätöksen jälkeen sekä viisumin tai oleskeluluvan umpeuduttua

(Pakolaisneuvonta 2023). Suomessa ilman oleskeluoikeutta olevista- henkilöistä suuri osa on vuosina 2015–2016 saapuneita turvapaikanhakijoita. Joukossa on kuitenkin myös henkilöitä, jotka eivät ole hakeneetkaan turvapaikkaa tai muuta oleskelulupaa tai ovat turvapaikkaprosessista kadonneita. Suomessa oleskelee myös ennen vuotta 2015 saapuneita turvapaikanhakijoita. (Sisäministeriö 2022a,8; Jauhiainen & Tedeschi 2021, 22.) Vuosien 2015–2016 aikana Suomeen jääneet kielteisen päätöksen saaneet turvapaikanhakijat ovat muodostaneet vuosien varrella uuden uuspaperittomien ryhmän (Helsingin Diakonissalaitos 2017).

Suomessa uutisoidaan ajoittain paperittomuuden ilmiöistä esimerkiksi toteamalla, että lähes kaikki paperittomuuden tilanteeseen joutuneet kokevat hyväksikäyttöä jossain muodossa, mutta kynnys kertoa siitä viranomaisille voi olla korkea (Happonen 2021). Suomessa, kuten muissakin Euroopan maissa, elää, asuu ja työskentelee henkilöitä, joista monille eläminen ja työskentely jollain tavalla paperittomana on ainoa toteutettavissa oleva vaihtoehto. Tavalliselle kansalaiselle paperittomuus tulee esiin pääasiassa uutisoinnissa. Tästä esimerkkinä Yle uutisoi Lounais-Suomen kansanedustajien mielipidekyselyssä todetusta haluttomuudesta parantaa paperittomien palveluja (Pelkonen & Lähteenmäki 2021), kun uutisoidaan luvattomista rajanylityksistä (Srömberg 2021), tai paperittomuuteen ja uuspaperittomuuteen liittyvistä ilmiöistä kuten seksityöstä (Vantaan sanomat 2020), viranomaispelkoon liittyen esimerkiksi pimeiden asuntomarkkinoiden kasvusta kertovissa uutisissa (HS 2017) tai paperittomien mahdollisuudesta tai mahdottomuudesta työllistyä Suomessa (Vehkasalo 2022). Kaikissa maissa on luultavasti paperittomia henkilöitä, Suomessakin mm. vuoden 2015 jäljiltä nuoria Irakin kansalaisia (Jauhiainen & Tedeschi 2021,170). Maantieteellisten erojen eri maiden kesken takia palveluiden tarpeessa on eroavaisuuksia, jotka muovaavat tarjottavien palveluiden muotoa. Poliitiikka ja yleiset mielikuvat vaikuttavat maahanmuuttokeskusteluun, kuten myös uutiset mm. terrorismista ja ihmiskaupasta. (Leppäkorpi 2011,180.)

Tässä laadullisessa opinnäytetyössä kuvaan kielteisen oleskeluluvan saaneen aikuisen, yli 18- vuotiaan henkilön prosessia, kun hänellä ei enää ole oikeutta vastaanottopalveluihin mutta häntä ei oteta kotimaassa vastaan tai palautus ei muusta syystä onnistu. Opinnäytteeni tutkimuskohteena on selvittää

- 1) miten uuspaperittoman asemaan päätyneen oletetaan toimivan
- 2) millaisia palveluja hänen on mahdollista saada.

Paperittomuus ja uuspaperittomuus ovat ilmiöitä, jotka pakottavat yhteiskuntaa tarkastamaan lainsäädäntöään ja kehittämään palveluitaan myös ennakoivasti. Ilmiö haastaa sosiaali- ja terveystalouden ammatillisia jatkuvaa oman ammattialansa tarkasteluun, ammatilliseen kasvuun, eettiseen pohdintaan ja

moniammatillisen työn kehittämiseen. Siirtolaisuuteen liittyvät ilmiöt sekä paperittomuuden tematiikka ovat globaali, voimakkaita tunteitakin aiheuttava, pysyvästi olemassa oleva ja jopa vaikeasti hahmotettava ilmiö. Se haastaa yhteiskuntaa sekä valtioita yhteisissä toimissa. Siirtolaisuuden, rajojen ja paperittomuuden välistä suhdetta ja asioiden yhteyttä toisiinsa on tutkittu paljon. (Ahonen & Kallius 2019, 22.) Valintani on, että käsittelen paperittomuutta ja uuspaperittomuutta maantieteelliset rajat ylittävänä ja vaikuttavana asiana myös tässä opinnäytteessä. Aiheen rajaamisen haasteen vuoksi määrittelin opinnäytteessäni käsiteltävän 18-vuotta täyttäneiden uuspaperittomien palveluita. Näin ollen suljen ulos lastensuojelun lainsäädännön enkä tarkastele palveluita lapsiperheen tarpeista käsin.

Opinnäytteeni on laadullinen, fenomenologis- hermeneuttinen tutkimus. Tarkastelen ilmiötä systeemi-analyysin näkökulmasta. Sen mukaisesti tapahtumat – tässä tapauksessa uuspaperittoman saatavissa olevat palvelut ja niiden saatavuus ja käyttäminen ovat paitsi erilaisten osasten, niin myös yhteisvaikutuksen summa (Rubin 2023). Tein opinnäytettä hermeneuttisen kehän mukaisesti keräämällä monenlaista aineistoa yhtä aikaa. Opinnäytettä varten haastattelin strukturoimattomilla avoimilla haastatteluilla 11 henkilöä, jotka ovat tekemisissä paperittomuuden teemoissa aktiivisesti. Henkilöt toimivat julkisella puolella asiantuntijatehtävissä, sosiaali- ja terveystaloudissa, vaikuttavat politiikassa, ovat kolmannen sektorin toimijoita tai heillä on oma kokemus jostain paperittomuuden tilasta. Haastattelujen litteroinnin jälkeen analysoin tulokset sisällönanalyysin avulla laatien käsittekarttoja teemoittaen ne opinnäytetyön tutkimuskysymysten mukaisesti. Teoreettista tietopohjaa keräsin lukemalla erilaisia julkisia asiakirjoja, ohjeistuksia, säädöksiä, lakeja sekä kuntien ja organisaatioiden verkkosivuja kuin myös paperittomien kaltaisessa tilassa olevien dokumentteja. Tutustuin Euroopassa toimivan ihmiskaupan vastaisen järjestön toimintaan, katsoin saatavissa olevia aiheesta kertovia dokumentteja sekä vietin aikaa mm. Euroopan suurilla risteysasemilla tehden havaintoja paperittomuuden toimintaympäristöstä.

Tämän opinnäytteen tärkein saavutus oli lisätä omaa ammatillista osaamistani aiheesta ja osallistua sosiaali- ja terveystaloudella jatkossa yhä suuremmin haastavaan keskusteluun palveluiden kehittämisen tarpeesta sekä tasapuolisista tiedon jakamisen- ja saamisen mahdollisuuksista. Kiitän lukuisia ihmisiä neuvomisesta, avusta ja elämänsä tai tietojensa jakamisesta.

2 HELPOSTI SEKOITTUVA KÄSITTEISTÖ

Tässä luvussa kuvaan maahanmuuttoon, pakolaisuuteen ja paperittomuuteen liittyvää termistöä ja määritelmiä sekä paperittomien määrää Suomessa.

2.1 Eri tavoin määriteltyjen paperittomien henkilöiden määrä

Määrittelytapojen mukaan Suomessa oleskelevien paperittomien määräksi on arvioitu 3000–10 000 henkilön välillä (Repo-Saeed 2020, 25; Helsingin Diakonissalaitos 2019.) Pakolaisneuvonta toteaa, että eri tavoin paperittomien määrää on käytännössä mahdotonta tietää mutta Suomessa eri tavoin paperittomia on kuitenkin verrannollisesti vähän muuhun Eurooppaan nähden (Pakolaisneuvonta 2022a). Huomionarvoista on, että paperittomuus koskettaa kaikkia ikäluokkia. Kuntaliitolle tehdyn selvityksen mukaan Suomessa arveltiin vuonna 2019 olevan myös n.70 paperittomaksi laskettavaa lapsiperhettä. (Vogt 2020.)

2.2 Termistön runsaus ja määritelmien vaihtelevuus

Jussi J. Jauhiainen (2017) toteaa turvapaikanhakijoihin, turvapaikan saaneisiin ja kielteisen turvapaikkapäätöksen saaneisiin liittyvien nimikkeiden ja määritelmien olevan sekavaa kaivaten täsmennystä (Jauhiainen 2017,5). Maahanmuuttaja on käsite, jota käytetään kaikista maahan muuttaneista henkilöistä riippumatta heidän liikkumisensa syistä. Siirtolainen muuttaa työn tai esimerkiksi ihmissuhteen vuoksi maasta toiseen ja hänellä yleensä on mahdollisuus palata takaisin kotimaahansa. (Gothoni & Siirto 2016, 12–13.) Turvapaikanhakija on henkilö, joka hakee erilaisien syitten takia suojaa ja oleskeluoikeutta vierasta valtiosta (Sisäministeriö 2021; Maahanmuuttovirasto 2021a).

Turvapaikanhakija voi saada tilapäistä suojelua (Ulkomaalaislaki 30.4.2004/301 §109), jos tarve todetaan väliaikaiseksi (Kuntaliitto 2021a) tai turvapaikanhakija voi saada pakolaisaseman, jos hänelle myönnetään prosessin mukaisesti turvapaikka (Maahanmuuttovirasto 2021b). Pakolaisten oikeusasemaa koskevan yleissopimuksen (77/1968, §1) mukaan henkilö, jolla on perusteltu aihe pelätä joutuvansa vainotuksi kotimaassaan, on pakolainen. Kiintiöpakolainen on henkilö, jolla on YK:n myöntämä pakolaisen asema ja joka kuuluu vastaanottavan maan pakolaiskiintiöön (Sosiaali- ja terveysministeriö 2021).

Kielteisen päätöksen oleskelulupaansa saanut turvapaikanhakija joutuu joko uusimaan hakemuksensa tai poistumaan maasta eli hänelle tehdään käännyttämispäätös (Maahanmuuttovirasto 2021b).

Varsinaisen pakolaisuuden termin määrittelyssä on tarkat rajat. Prima-facie pakolainen on henkilö, joka on tunnistettu pakolaiseksi alkuperämaan tilanteen perusteella. Sur-place pakolainen on lähtömaasta lähtemisen jälkeen joutunut tilanteeseen tai toiminut itse niin, että joutuu uhkan tai varsinaisen vainon uhriksi. Uudelleen sijoitettu pakolainen on henkilö, joka on pakolaisstatuksen saatuaan siirretty kolmanteen maahan pysyvästi. Lisäksi valtion sisällä voi olla maan sisäisiä pakolaisia. (Juvonen 2021, 314, 320–323.) Tässä opinnäytetyössä käsitellään paperittomuutta sekä uuspaperittomuutta, joten muita maahanmuuttoon liittyviä käsitteitä ei ole tarpeen aukaista yksityiskohtaisemmin.

Paperittomuuden ja uuspaperittomuuden käsitteet elävät ja tarkentuvat. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos toteaa sivullaan termiä paperiton käytettävän eri merkityksessä asiayhteyksien mukaan (THL 2022; Kaakinen 2017). Paperittomuuden termille ei ole tarkkaa määritelmää (Pakolaisneuvonta 2021; Kuntaliitto 2021b). Paperittomia koskevaa erillistä lainsäädäntöä ei ole ja siten paperittomuudelle ei ole yhtä virallista määritelmää. Paperiton määritelläänkin yleensä henkilöksi, joka elää Suomessa vailla laillista oleskeluoikeutta (Sosiaali- ja terveysministeriö 2021) eli oleskelu ei ole virallisesti tiedossa tai sallittua (Pakolaisneuvonta 2021).

Paperittoman kaltaisessa tilanteessa on EU- tai Eta-valtiosta tai Sveitsistä tullut henkilö, jonka yksityinen vakuutusturva, joka on ollut edellytyksenä viisumille tai oleskeluluvalla, on päätynyt tai se ei ole tarpeeksi kattava. Paperiton voi olla myös EU-kansalainen, joilla ei ole ollenkaan vakuutusturvaa. Paperiton voi olla myös paperittoman kaltaisessa asemassa oleva henkilö, jolla on sinänsä oikeus oleskella Suomessa mutta ei oikeutta sosiaali- ja terveyspalveluihin. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2022; Pakolaisneuvonta 2022a; Global Clinic 2022a; THL 2023a.) Yleisesti käytettynä esimerkkinä paperittoman kaltaisista henkilöistä voi mainita Itä- Euroopan romanit, jotka eivät kuulu kotimaansa sosiaaliturvan piiriin (THL 2023a). Paperittomaksi katsotaan myös henkilö, esimerkiksi opiskelija, joka on saapunut ensin Suomeen oleskeluluvalla turistiviisumilla tai turistiviisumilla, mutta lupaa ei ole uusittu umpeutumisen jälkeen eri syistä (Keskimäki ym. 2014,11). Paperittomaksi voi päätyä myös kariutuneen avioliiton myötä (Kaakinen 2017).

Poliisin verkkosivulla paperitonta henkilöä kuvataan lakiin viitaten maassa laittomasti oleskelevana henkilönä (Poliisi 2022a). Viranomaisyhteyksissä käytetään usein ilmaisua laittomasti maassa tavattu henkilö (Keskimäki ym. 2014,11). Terveyspalveluja paperittomille järjestävä Global Clinic käyttää määritelmää henkilöstä, joka elää vailla laillista oleskeluoikeutta viranomaisten tietämättä (Global

Clinic 2022a). Usein puhutaan laittomista maahantulijoista. Tämä on synnyttänyt laajaa keskustelua siitä voiko ihminen olla laitton. Laittomuuden termin käyttämiseen liittyy vaara yleistämisestä. Silloin syitä ja ongelmia ei ehkä käsitellä oikeassa suhteessa esimerkiksi laissa. (Kwan 2022.) Juvonen (2021) käyttää termiä sääntöjenvastainen maahantulo määritelmän kuvaten henkilöä ja toimintaa tarkemmin. Maahantulo on sääntöjenvastainen, jos henkilö saapuu maahan ilman tarvittavia asiakirjoja, harhauttaa viranomaisia tai käyttää väärennetyjä asiakirjoja tai ei poistu maasta viisumin umpeuduttua. (Juvonen 2021, 42; Keskimäki ym. 2014,14.)

Henkilöllisyystodistuksen puuttuminen ei merkitse aina paperittomuutta. Paperittomaksi ei määritellä esimerkiksi henkilöä, jolla on turvapaikkahakuprosessi kesken. (Pakolaisneuvonta 2021). Paperittomalla tai uuspaperittomalla henkilöllä voi olla erilaisia papereita kuten matkustusasiakirjoja, mutta ne eivät ole riittäviä asiakirjoja oleskeluluvan myöntämiseen. Tällöin nimitys paperiton antaa kokonaisuudessaan väärän mielikuvan henkilön tilanteesta. (Jauhiainen & Tedechi 2022, 26.)

Turvapaikkajärjestelmän myötä on syntynyt uusi kasvava paperittomien alaryhmä, uuspaperittomat. He ovat kielteisen turvapaikkapäätöksen saaneita turvapaikanhakijoita (Helsingin Diakonissalaitos 2017; Suomen Pakolaisapu 2022a). Viranomaiset usein tietävät heistä mutta ovat ilman keinoa poistaa heitä valtiosta (Jauhiainen 2017, 10–11). Uuspaperittomuutta syntyy, kun henkilöiden palautukset eivät ole onnistuneet joko palautussopimuksen puuttuessa, maiden kieltäytyttyä vastaanottamasta palautettavia tai osittain siksi, että palautettavat yksinkertaisesti kieltäytyivät palaamasta. (Helsingin Diakonissalaitos 2017.) Palautussopimuksia on kahdenlaisia, Euroopan unionin takaisinottosopimuksia sekä kahdenvälisiä takaisinottosopimuksia (Sisäministeriö 2022b). Esimerkiksi Irakin kanssa palautussopimusta ei ole, eikä Irak ota vastaan pakkopalautettua henkilöä. (Mikkola, S.2019,79). Palautuskielto, non-refoulement, määrittelee käännytettävän henkilön palauttamismahdollisuuksia. Pakolaisten oikeusasemaa koskeva yleissopimus (77/1968, § 33) määrittelee, että henkilöä ei saa palauttaa alueelle, jossa häntä uhkaa kuolemanrangaistus, kidutus, vaino tai jokin epäinhimillinen tai henkilön ihmisarvoa rikkova kohtelu, vaikka hänellä ei todettaisi muuten oikeutta oleskelulupaan. (Pakolaisten oikeusasemaa koskeva yleissopimus 77/1968, § 33.)

Ahonen & Kallius (2019) nostavat paperittomuuden tutkimuksesta esiin määrittelyyn liittyvän problematiikan. Heidän mukaansa paperittomuuden ympärillä pyörivä keskustelu on usein uhrilähtöistä ja keskittyy paperittomuuden tuomiin turvallisuussuhkiin. (Ahonen & Kallius 2019, 94.) Hirvonen (2019) arvioi turvallisuuskysymysten ohjaavan maahantulopolitiikkaa ja pakolaisten oikeuksien mahdollistamista siinä määrin, että pelon politiikka jopa oikeuttaa ihmisoikeuksien sivuuttamisen mahdollistaen oikeuksien rajoittamisen (Hirvonen 2019,160). On mahdollista, että uhrilähtöisyys ja pelon politiikka

ohjaavat palveluista käytävää keskustelua tietynlaiseksi syrjäyttäen muuta keskustelua (Ahonen & Kallius 2019, 94). Itse turvapaikanhakijana olleen sosiaalianthropologi Shahram Khosravin (2013) mukaan turvapaikanhakijoihin ei suhtauduta ongelmista kärsivinä henkilöinä vaan usein henkilöinä, jotka ovat itsessään ongelma. Hän kokee, että suojan tarpeessa olevista henkilöistä on luotu vaara- ja uhkatekijä, johon saa yhteisellä sopimuksella suhtautua epäilevästi. (Khosravi 2013,141.) Myös Trifonov (2018) arvioi väitöskirjassaan samansuuntaisesti, hänen mukaansa maahanmuuttajien olemassaolo koetaan eräänlaisena kollektiivisena uhkana erilaisiin hallinnollisiin rajoihin nähden keskustelun pohjan ollessa usein ”laittomuus” (Trifonov 2018, 1–4).

Maahanmuuttajia ja paperittomia koskevasta arvolutautuneesta puheesta on kirjoittanut ajankohtaisesti esimerkiksi De Genova (2022a) todeten covid-19 pandemian korostaneen keskustelua vailla oleskeluoikeutta henkilöiden yleistetystä roolista ”kurittomana” sairauden tartuttajana (De Genova 2022a, 141–142). Puhuttaessa yleisesti maahanmuutosta käsitellään aina asiaa, joka koskettaa paljon laajempaa joukkoa kuin pakolaiset, paperittomat tai uuspaperittomat. Rechitchy (2014) kyseenalaistaa väitöskirjassaan kokonaisuudessaan maahanmuuttoon, pakolaisuuteen ja siirtolaisuuteen liittyvää sanaston käyttämistä. Hänen väitteensä on, että sanaston perusteella ihmisiä usein niputetaan tai samanarvoistetaan lainsäädännössä tai ohjeistuksissa esimerkiksi huomioimatta henkilökohtaisia eroavaisuuksia tai ymmärtämättä esimerkiksi maiden läpikulkevia siirtolaisia, joiden tavoitteenakin on siirtyä edelleen eteenpäin. (Rechitchy 2014, 59.)

3 TURVAPAIKKAPROSESSIN KEHITTÄMISEN TAVOITTEENA ON EU:N YHTEINEN TURVAPAIKKAMENETTELY

Ymmärtääkseen uuspaperittomien palvelujen tarvetta on tarkasteltava mitä on turvapaikkaprosessin taustalla. Tässä luvussa tarkastelen turvapaikkajärjestelmän kehittämisen vaiheita Euroopan Unionin jäsenmaiden näkökulmasta sekä uuspaperittomuuden syntymistä.

3.1 EU: n yhteisen turvapaikkajärjestelmän historia

EU:n jäsenmaat ovat kokeneet tarvitsevansa omaa turvapaikkasäädäntöään toteuttaakseen ja kehittääkseen Schengenin sopimukseen liittyvää vapaata Euroopan sisällä tapahtuvaa liikkuvuutta ja keventääkseen rajatarkastamista. Maiden välisellä yhteistyöllä tavoitellaan kattavaa yhteisvastuullista ja tasapainoista maahanmuuttopolitiikkaa. (Hiltunen 12, 2019.) Vuonna 1999 laaditussa ns. Tampereen ohjelmassa Eurooppa-neuvosto päätti yhteisestä eurooppalaisesta järjestelmästä, joka johtaisi yhteiseen menettelyyn ja yhdenmukaistaisi turvapaikan saaneiden asemaa EU:ssa (Europarlamentti 2021).

EU:n yhteinen turvapaikkajärjestelmä on luotu suojelemaan suojelua tarvitsevia (Hiltunen 2019,13) tarjoten unionin ulkopuolisille henkilöille asianmukaisen aseman varmistuen palauttamiskiellon noudattamista (Euroopan Unioni 2022). Turvapaikanhakijoiden vastaanotto perustuu vuoden 1951 pakolaisten oikeusasemaa koskevaan yleissopimukseen ja sen lisäpöytäkirjaan. Vuonna 1999 laadittu ns. Amsterdamin sopimus sysäsi eteenpäin turvapaikkajärjestelmän kehittämistä. Juvonen toteaa Euroopan yhteistä turvapaikkapolitiikkaa luodun ja kehitellyn toisesta maailmasodasta lähtien. Nykyisin järjestelmän kehittämisen haaste on pakolaisuudesta aiheutuvan vastuun tasaisempi jakaantuminen jäsenmaiden kesken. (Juvonen 2021, 32–33.) Pakolaisuuteen liittyy myös rikollista verkostotoimintaa, sillä ihmisten salakuljetus on taloudellisesti kannattavaa riskien ollessa pienet. EU-jäsenmaat tekevät yhteistyötä muuttajien lähtö - ja kauttakulkumaiden kanssa mm. torjuakseen ja löytääkseen muuttajien salakuljetusverkostoja. Euroopan raja- ja merivartioston (Frontex) tehtävä on torjua salakuljetusta sekä pelastaa vaarassa olevia muuttajia. (Eurooppaneuvosto 2023.)

Vastuun jakamisen näkökulmat eri puolilla Eurooppaa painottuvat eri tavoin johtuen pakolaisten kulku- reiteistä. Espanjalainen Europarlamenttikko Iratxe Perez näkee ongelmana yksittäistä valtiota liiallisesti vastuuttavan Dublin-sopimuksen. Hän toivoo reilumpaa yhteisvastuuta, joka ei kuitenkaan tarkoittaisi

sinänsä pakolaispolitiikan tiukennuksia, vaan eurooppalaisen lainsäädännön uudistamista ja ajanmukais-
tamista. (Suomen YK-Liitto 2022).

Vastuun epätasaisesta jakautumisesta on raportoinut myös mm. Suomen Sisäministeriö. Sisäministeriön verkkosivulla todetaan, että yhteisen kehittämistyön tavoitteena on saada EU:n maahanmuutto- ja turvapaikkapolitiikasta sellainen, että se kykenee vastaamaan kestävästi muuttoliikkeen tuomiin haasteisiin mutta myös mahdollisuuksiin. Tämän tavoitteen kannalta on tärkeää, että jäsenmaiden turvapaikkajärjestelmät ovat yhteneväisiä toisiinsa nähden. (Sisäministeriö 2022b; Satuli 2020,177.) Rechisky puolestaan väittää koko pakolaislainsäädännön pelkistetyn kontrolloivaksi elimeksi, jonka tarkoitus on saada turvapaikanhakija luopumaan kokonaan turvapaikkaprosessistaan (Rechitcky 2014, 175–176). Ihmisoi-
keuskysymyksiä maahanmuuttoon liittyy jatkuvaa haastetta sosiaali- ja terveystaloudenkin osalta. Maahanmuuttaja kohtaa ja kokee helposti ihmisoikeusrikkomuksia jossain vaiheessa matkaa. (Council of Europe 2022.) Turvapaikkaprosessi tarkoittaa kokonaisuutena lähdön kotimaasta etsimään suojaa toisesta valtiosta. Prosessi on pitkä, siihen sisältyy matka, turvapaikkamenettely sekä myönteisen tai kielteisen turvapaikkapäätös. Lisäksi prosessin osana nähdään lyhytaikaiset seuraukset hakijalle, yhteisölle sekä yhteiskunnalle. (Jauhiainen 2017,12.)

3.2 Uuspaperittomuuden synty

Sisäministeriön mukaan vuodet 2015–2016 osoittivat turvapaikkajärjestelmän heikkoudet (Sisäministeriö 2022b), kun Eurooppaan saapui vuonna 2015 yli miljoona siirtolaista. Vuosina 2015–2016 Euroopan ulkorajoilla laskettiin jopa yli 2,3 miljoonaa laitonta rajanylitystä. (Euroopan parlamentti 2022.) Vuonna 2015 Suomeen saapui 32 476 turvapaikanhakijaa (Sisäministeriö 2022a). Samaan aikaan, kun Suomeen saapui Suomen mittapuussa suuri määrä turvapaikanhakijoita, kiristettiin lainsäädäntöä. Sillä oli välittömiä vaikutuksia uuspaperittomuuden syntyyn ja kasvuun. (Helsingin Diakonissalaitos 2017, 9; Juvonen 2021,29.)

Siirto ja Laihia (2016) arvioivat alati muuttuvan ja kiristyvän ulkomaalaispolitiikan juontuvan hallinnan tarpeesta ja muutoksilla pyrittävän vaikuttamaan turvapaikanhakijoiden määrään. (Siirto & Laihia 2016, 133.) Hakemusten käsittelyajoissa on todettu olleen viipymiä eivätkä annettujen päätösten perustelut olleet johdonmukaisia (Sisäministeriö 2022a; Owl Group Oy 2019, 82). Suomen turvapaikkaprosessin ongelmia on kritisoitu mm. Amnesty Internationalin taholta (Jauhiainen ja Tedschen 2020, 71). Valtioneuvoston mukaan vuonna 2015 varautuminen aloitettiin ennakkotiedoista huolimatta liian myöhään ja työntekijät joutuivat työskentelemään osittain valmistautumattomassa tai kaoottisessa

tilanteessa (Sisäministeriö 2017, 55; Valtioneuvosto 4/2021). Myöhemmin todettiin monien turvapaikkahakemusten käsittelyn olleen heikkoa, turvapaikkapuhutteluiden puutteellisia ja käsittelijöiden tai oikeusavun toimijoiden kokemattomia (Juvonen 2021, 262). Poliittinen tilanne hidasti kehittämistyötä, yhteistyösuunnitelmat palveluntuottajien kanssa eivät olleet valmiina ja esimerkiksi roolijako vastuun jakamisessa koettiin epäselvänä (Sisäministeriö 2017, 55).

Oleskelulupien myöntämistä kiristettiin poistamalla mahdollisuus saada humanitäärisen suojelun perusteella myönnettävä oleskelulupa. Se merkitsi sitä, että aiemmin humanitäärisen suojelun perusteella saatuun oleskelulupaan ei enää myönnetty jatkoa. (Maahanmuuttovirasto 2016.) Samalla poistettiin mahdollisuus maasta poistumisen estymisen perusteella myönnettävään ns. B-lupaan eli tilapäiseen oleskelulupaan (Ulkomaalaislaki 30.4.2004/ 301,51 §). Aiemmin tämä oli voitu myöntää, mikäli henkilöä ei ollut mahdollista viranomaisvoimin palauttaa tai henkilöllä ei ollut edes vapaaehtoisesti mahdollista palata kotimaahansa (Pakolaisneuvonta 2022b).

Vuoden 2017 Helsingin Diakonissalaitoksen Suojattomat- hankkeen raportissa todettiin, että Suomeen oli jäämässä uuspaperittomia henkilöitä (Helsingin Diakonissalaitos (2017). Jauhiainen (2017) muistuttaa, että samana vuonna Turun Yliopiston raportissa tarkasteltiin Suomeen vuonna 2015 tulleita turvapaikanhakijoita, arveltiin, että myöhemmin nähtäisiin käytännössä, kuinka paljon Suomeen jäi ihmisiä ja millaisia haasteita prosessissa voidaan todeta olleen (Jauhiainen 2017,6). Viranomaiset saivat samaan aikaan kiitosta toiminnastaan mm. jouhevasta turvapaikkatutkintaan ohjaamisesta mm. Tornion rajalla (Juvonen 2021, 6).

Vuodet 2015–2016 nopeuttivat kehittämistyötä turvapaikkapolitiikan yhdenmukaisen päätöksenteon ja tehokkaamman toiminnan ja kriisinkestämisen puolesta (Sisäministeriö 2022a). Euroopan komissio antoi 23.9.2020 maahanmuutto- ja turvapaikka-asioiden tiedonannon, joka ohjaa ja määrittelee EU:n tulevien vuosien turvapaikkapolitiikkaa (Sisäministeriö 2022a; Juvonen 2021, 35–36). Kokonaisvaltaiseen näkökulmaan pyritään edelleen huomioimalla laillisten maahanmuuttotapojen kehittämisen tarve. Tähtäimessä on ymmärrettävä ja oikeudenmukainen, ajanmukainen järjestelmä. (Sisäministeriö 2022c; European commission 2022). Yhteisessä turvapaikkajärjestelmässä toivotaan voitavan vahvistaa edelleen yhteiset säännöt myös turvapaikanhakijoiden kohtelulle. Turvapaikanhakijoiden kohtelu ei ole yhdenmukaista ja hakemusten hyväksymisasteissa on eroja jäsenmaiden kesken. Tämän takia monet turvapaikanhakijat etsivät parasta maata turvapaikanhakemuksen jättämiseen. Tätä ilmiötä kutsutaan turvapaikkashoppailuksi (Eurooppa - neuvosto 2022), mutta turvapaikanhakijan näkökulmasta ilmiö merkitsee ennemminkin raakaa arpapeliä esimerkiksi siitä, millainen on hänet vastaanottavan maan maahanmuuttopolitiikka (Hatton 2021).

Liikkumiseen vaikuttaviin perussyihin vaikuttaminen vaatii pitkäjänteistä yhteistyötä kaikilta osapuolilta. Uudessa ohjelmassa korostetaan Euroopan yhtenäisyyttä ja keskinäistä solidaarisuutta turvapaikka-asioiden hoidossa. Ohjelmalla uskotaan toteuttavan maahantulijoiden etua pyrkimällä ohjaamaan turvapaikkaa anovat ihmiset oikeisiin paikkoihin nopeammin (Sisäministeriö 2022d; European commission 2022b). Samalla pyritään jaottelemaan turvapaikanhakijat varsinaista suojelua tarvitseviin, että palautettaviin henkilöihin. Niin ikään uudessa turvapaikkasopimuksessa ennakoidaan ja vauhdutetaan vuoden 2015 kaltaisiin joukkoliikehdintöihin. (Juvonen 2021, 35–36.)

3.3 Dublin – menettely ja Eurodac – sormenjälkirekisteri

Dublin-menettely on Euroopan unionin jäsenmaiden sekä Norjan, Islannin, Sveitsin ja Liechtensteinin välisesti organisoitu turvapaikkahakemusten käsittelysopimus (Maahanmuuttovirasto 2022a). Dublin -menettelyn mukaisesti yksi jäsenvaltio vastaa kokonaisuudessaan tietyn henkilön turvapaikkahakemuksesta (Eur-Lex 2011). Menettely eli vastuunmäärittämisasetus on yksiselitteinen ja vastuuttaa vastaanottajavaltion (Maahanmuuttovirasto 2021c). Tavoite on toimia järjestellysti niin, ettei turvapaikkaa anova joutuisi asioimaan valtiosta toiseen. Vaikka henkilön turvapaikkahakemus olisikin jo tehty, voi kyseinen maa todistaessaan jonkin toisen maan olevan vastuussa käsittelystä, pyytää kyseistä valtiota käsittelemään hakemuksen. (Euro-Lex 2011.)

Järjestelyllä kerrotaan pyrittävän estämään järjestelmän väärinkäytöksiä. Väärinkäytöksenä pidetään esim. turvapaikan hakemista useammasta valtiosta. Vastuunmäärittämisasetuksen alaisen valtion on otettava henkilö vastaan ja aloitettava käsittely. Käytännössä kuitenkin nähdään turvapaikanhakijoiden liikkuvan valtioiden välillä. (Euro-Lex 2011.) United Nations office on Drugs and Crime vuoden 2022 raportin mukaan ihmiskaupan kitkemisen suuret haasteet liittyvät osittain siihen, että uhrin palautetaan järjestelmissä lähtömaihinsa eikä heidän asiantuntemustaan hyödynnetä ongelmien kitkemisessä. (UNODC 2022, 23.) Kokonaisuutena Dublin-järjestelmän ajan tasalla pitäminen ja kehittäminen on osoittautunut resursseja haastavaksi järjestelmäksi kuormittaen epätasaisesti vastuussa olevia maita. Palautuskäytäntöjä on arvosteltu inhimillisestä näkökulmasta katsoen kestävämmäksi ja kalliiksi järjestelmäksi. Lisäksi se on tuottanut lisää liikkumista maasta toiseen turvapaikan toivossa. (Juvonen 2021, 117; Siirto & Laiho 2016, 118–119.) Juvonen (2021) arvioi systeemin toimimattomuuden kertovan myös valtioiden resursseista sekä tahdosta kehittää vastaanotto-olosuhteitaan vastaamaan todellista tarvetta. (Juvonen 2021, 117.)

Turvapaikkaprosessien käsittelyn nopeuttamiseksi on vuodesta 2003 lähtien ylläpidetty myös Eurodac-sormenjälkirekisteriä. Siihen tallentuu kaikki EU:n rajan ylittäneiden yli 14-vuotiaiden turvapaikkahakemuksen tehneiden henkilöiden sormenjäljet. (Maahanmuuttovirasto 2021a.) Eurodac on ensimmäinen biometrinen Euroopan unionin tilaama sormenjälkitietokanta, jonka ensisijainen tehtävä on auttaa määrittelemään Dublin -sopimuksen mukainen vastuuvaltio. Eurodac-asetuksen (603/2013) astuessa voimaan vuonna 2015 samaa rekisteriä on käytetty vakavan rikollisuuden ehkäisemiseksi ja tutkimiseksi. (Thales 2022.)

European Council kuvailee Eurodacin tietokannan auttavan luvattoman liikkumisen torjunnassa ja yksinkertaistavan laittomasti oleskelevien henkilöiden palauttamisprosessia. Tietokannalla voidaan seurata turvapaikanhakijoita sekä turvapaikkahakemusten tilannetta. Lisäksi mainitaan, että sen avulla voidaan entistä paremmin tunnistaa useita hakemuksia jättävät henkilöt. (European Council 2022.) Kun henkilö hakee turvapaikkaa Suomesta hänen sormenjälkiensä löytyessä toisen maan rekisteristä, lähetetään kyseessä olevaan maahan pyyntö turvapaikanhakijan vastaanottamisesta. Jos tähän ei vastata kielteisesti kahden viikon aikana, voidaan hakija palauttaa kyseiseen maahan. Järjestelmät määrittävät sen, mihin pakkokäännytettävä henkilö pyritään palauttamaan ja mihin hän itse vapaaehtoisesti voi pyrkiä palaamaan. (Juvonen 2021, 170–120.)

3.4 Maahanmuuton käsittelyyn on useita lähtökohtia

Maahanmuutto voidaan karkeasti jakaa vapaaehtoisuuteen tai paktoon liittyvänä muuttona. Vapaaehtoisen liikkeelle lähtemisenkin taustalla on usein lähtöön pakottava tilanne. (Council of Europe 2022.) Maahanmuuttopolitiikkaa voidaan tarkastella globaalien etelän- ja pohjoisten välillä. Tällöin keskustelua leimaa usein se, ketkä määrittelevät alueille hakeutuvien ”oikeellisuuden”. Aihetta tutkinut Rechitsky on väitöskirjassaan havainnut joidenkin maiden toimivan yhteisesti sovitun rajan tapaan. Nämä maat ovat kuin vyöhyke, joista tai joissa liikkuvia ihmisiä pääsääntöisesti yritetään estää pääsemästä yli toiselle puolelle (Eurooppaan). Tämä ei estä ihmisten liikkumista johonkin suuntaan. (Rechitsky 2014, 175–176.) Maahanmuuttokeskustelua voidaan käydä myös huomioiden Gothónin ja Siirron mukaisesti perusasenteet pakolaisiin; muukalaisuuden pelko (ksenofobia), jolloin ensisijaisesti korostetaan ihmisten välisiä eroja, tai vieraan kulttuurin ihailu korostaen kulttuurin erinomaisuutta (ksenofilia) tai ksenosofia, jolloin erilaisuutta pyritään ymmärtämään mm. itseä koskevan arvioinnin kautta (Gothóni & Siirto 2016, 232). Maahanmuuttoon ja paperittomuuteen liittyvä keskustelu on usein negatiivissävytteistä tai ennakkoluuloista kertovaa. Pelon lietsonnasta esimerkkinä Tarvainen (2016) mainitsee maahanmuuttoon liittyvään uutisointiin liittyvät sanat vyöry, tulva ja aalto (Tarvainen 2016,

59). Paperittomat ovat julkisessa ja poliittisessa keskustelussa erilaisia tunteita ja uskomuksiakin herättävä ihmisryhmä. Keskustelut heijastuvat asiakastyöhönkin (Helsingin kaupunki 2020a,35).

Siirto & Laihia (2016) kuvaavat Suomessa maahanmuuttoon liittyvän poliittisen keskustelun olleen tyyppillisesti jakautunutta. Siitä on ollut vaikea keskustella monipuolisesti. Asetelma on usein karkeasti se, että viranomaisilla on viranomaisnäkökulma järjestöjen edustaessa ihmisoikeusnäkökulmaa. (Siirto & Laihia 2016, 133.) Maahanmuuton ympärille on pyritty luomaan tilaisuuksia rakentavalle ja ymmärtävälle keskusteluille. Esimerkiksi sisäministeriö aloitti syksyllä 2022 kansallisen pilottisarjan, Maahanmuuttodialogi-keskustelusarjan. Tavoite on luoda rakentavaa, erilaisia näkökulmia esiin tuovaa maahanmuuttokeskustelua. (Sisäministeriö 2022e.) Keskusteluita tullaan hyödyntämään mm. Ulkomaalaislain kokonaisuudistuksessa. Kokonaisuudistuksessa kartoitetaan ulkomaalaislain muutostarpeet tavoitellen uudistettua lainsäädäntöä (Valtioneuvosto 2021a), joka vastaa nykyisen ja tulevan maahanmuuton tarpeisiin. EU:n lainsäädännölliset muutokset ovat vaikuttaneet suomalaisenkin lainsäädännön sisältöön, jonka vuoksi tarve lain selkeyttämiseen on tarpeen. (Hulkkonen & Grass 2022.)

3.5 Valtioneuvoston ja poliisin toimintaohjelmat

Valtioneuvoston Laittoman maahantulon ja oleskelun vastainen toimintaohjelma (Lama) vuosille 2021–2024 kiteyttää sen, mihin paperittomuuskysymyksissä pyritään kiinnittämään kyseisellä aikavälillä erityistä huomiota. Ohjelman yksi lähtökohdista on poikkihallinnollinen yhteistyö. Ohjelma on jaettu strategisen ja operatiivisen tason toimenpiteisiin. Toimenpiteitä laajassa paketissa on kaikkiaan 52. Toimenpiteet on jaettu viiden teeman mukaisesti toimiin lähtö- ja kauttakulkumaissa, toimiin Suomen rajalla, toimiin Suomessa, toimiin paluiden edistämiseksi ja vielä toimiin koskien maassa ilman oleskeluoikeutta olevia henkilöitä (Valtioneuvosto 2021a.)

Poliisilla oli aikaisemmin myös käytössään vastaava ohjelma vuosille 2017–2020. Ohjelma keskittyi tuolloin erityisesti vuosien 2015–2016 tapahtuneisiin toimintaympäristön muutoksiin ja haasteisiin. Toimenpiteissä korostettiin mm. viranomaistahojen yhteistyön merkitystä. (Poliisi 2017, 11–13.) Valtioneuvoston nykyisessä LAMA- ohjelman esittelyssä korostetaan, että laittomaan maahantuloon ja maassa oleskeluun liittyvien toimien on oltava tehokkaita mutta inhimillisiä. Toimintaohjelman läpileikkaavia periaatteita ovat perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen turvaaminen. (Valtioneuvosto 2022a). Perus- ja ihmisoikeuksien turvaaminen on myös Valtioneuvoston laatiman Sisäisen ja ulkoisen turvallisuuden toimien selonteon (VNS 4/2021 vp) keskeinen tavoite. Sisäistä turvallisuutta tuetaan huomioimalla pohjatyössä mm. ihmisoikeudet, vakaus ja hyvinvointi, yhdenvertaisuus ja tasa-arvo. Sisäisen turvallisuuden

todetaan rakentavan yhteiskuntarauhaa, joka heijastuu mm. viranomaisiin kohdistuvana luottamuksena ja demokratian keinojen noudattamisena erilaisten ongelmien ratkaisemisessa. EU:n yhteinen turvallisuusstrategia vuosiksi 2020–2025 korostaa myös turvallisuuden merkitystä perusoikeuksien takaajana korostaen koko yhteiskunnan kattavaa lähestymistapaa asioiden hoitamisessa. (Valtioneuvosto 2022a.)

3.6 Ihmiskaupan vastainen työ on koordinoitua

Ihmisten liikkua yli maantieteellistenkin rajojen joutuu osa heistä toisten hyväksikäyttämäksi ansaitsemistarkoituksessa. Ihmiskauppa on ihmisoikeusrikkomus, jossa uhri on alisteisessa asemassa hyväksikäytön kohteena (Juvonen 2021, 222; Ethical Trading Initiative 2022; Ra 2018; Yhdenvertaisuusvaltuutettu 2022a). Paperittomalla voi olla valmiiksi korkea kynnyks ottaa viranomaisiin yhteyttä (Ihmiskauppa.fi 2022a). Riistäjäosapuoli ruokkii tätä viranomaisiin liittyvää pelkoa halliten riistämäänsä osapuolta (Pakolaisneuvonta 2022c). Aikaisemmin tässä työssä mainittu Lama-ohjelma kiinnittää huomiota ihmiskaupaan pyrkimällä edistämään sen esiintuloa ja näin ollen tunnistamaan paremmin haavoittuvassa asemassa olevat henkilöt (Valtioneuvosto 2022b).

Ihmiskaupasta puhutaan orjuutena, joka on piilossa mutta kuitenkin näkyvissä. Ihmiskaupan uhrit työskentelevät siellä missä muutkin ihmiset liikkuvat, poimivat marjoja, toimivat siivousalalla, rakennustyössä, asiakaspalvelussa jne. Usein ihmiskaupan paljastuminen on pitkän selvittelytyön takana (Juvonen 2021, 222; National Crime Agency 2022; Ethical Trading Initiative 2022). International Labour Organization (ILO) tulkinnan mukaan moderni orjuus on kestävä kehityksen vastakohta, jota vastaan käydään vaikeaa taistelua ihmiskaupan tukien globaalia taloutta. Asian ratkaiseminen vaatii poliittista tahtoa ja rakenteellisen epätasa-arvon purkamista. (International Labour Organization 2022.)

EU:ssa ja Suomessa tapahtuu ihmiskauppaa kauppaajien ollessa pääasiassa EU:n jäsenmaiden kansalaisia. EU:n sisällä tapahtuvissa ihmiskaupparikoksissa uhreista yli puolet joutuvat myös riiston kohteeksi usein omassa kotimaassaan. Euroopan ihmiskaupassa korostuu seksuaalinen hyväksikäyttö sekä työperäinen hyväksikäyttö (UNODC 2022, 3–4). UNODC; in vuonna 2022 kokoamassa ihmiskaupan tutkimuksessa oli mukana yli 450 ihmiskaupan vastaisen työn asiantuntijaa 22 maasta, myös Suomesta. Raportissa korostuu ihmiskaupassa ilmenevä seksuaalinen hyväksikäyttö. Myös työperäinen hyväksikäyttö erityisesti poikien ja miesten kohdalla näyttää kasvaneen. Lapset ovat haavoittuvassa asemassa suhteessa pakkorikollisuuteen liittyvässä toiminnassa ja heitä on helppo hallita mm. pelottelemalla viranomaisilla. Pakkorikollisuutta ei ole vielä juuri tutkittu eikä sen uhreja välttämättä osata tunnistaa muista ihmiskaupan muodoista. (UNODC 2022, 3,7, 22.)

Ihmiskaupan näkökulmasta paperittoman tilanne altistaa työskentelemään harmaalla sektorilla esimerkiksi alipalkattuna työvoimana (Rikosuhripäivystys 2022; Vehkasalo 2022; Juvonen 2021, 295). Työperäisestä hyväksi käyttämisestä mainitsen esimerkkinä vuoden 2022 Närpiön kasvihuoneiden tapahtumat, joka nosti päivänvaloon ongelman läsnäolon Suomalaisen yhteiskunnan arjessa (Siirilä 2022). Työperäisessä ihmiskaupassa uhri työskentelee huonoilla työehdoilla ihmisarvoakin loukkaavissa olosuhteissa. Suomessa havaitaan jonkin verran myös pakkoavioliittojen kautta ilmenevää ihmiskauppaa sekä prostituutioon pakottamista käyttäen kiristyskeinona esimerkiksi uhrin päihde- tai velkaongelmaa. (Pakolaisneuvonta 2022c.) Ihmiskaupan vastaista työtä vahvistetaan jatkuvasti viranomaistasolla, järjestöissä sekä yrityksissä (Yhdenvertaisuusvaltuutettu 2022). Ihmiskaupan uhrille on Suomessa oma uhrien auttamisjärjestelmä (Pakolaisneuvonta 2022c), järjestelmän asiakkaiden määrän ollen jatkuvassa kasvussa (Ihmiskauppa.fi 2022a).

Yhdenvertaisuusvaltuutetun työssä ihmiskaupparaporttoijana korostuu tarve vahvistaa ihmiskaupan uhrien oikeuksia (Yhdenvertaisuusvaltuutettu 2022c) ja Yhdenvertaisuusvaltuutetun laatimassa ja eduskunnalle luovutetussa kertomuksessa (K 7/2022va) todetaankin, että ihmiskaupan uhrien vaikeaan asemaan on luotava turvaa oleskelupien, turvallisen asumisen, vahvojen tukipalvelujen ja toimivan rikosprosessin kehittämisellä. (Yhdenvertaisuusvaltuutetun kertomus eduskunnalle K7/2022va, 99–102). Ihmiskaupan vastainen työ edellyttää ammattitaitoista ja luottamuksellista, poikkihallinnollista verkostotyötä. Suomessa monet järjestöt, ammattiliitot, kunnat ja muut tahot toimivat valtion toimijoiden rinnalla Valtioneuvoston koordinoitessa työtä (Ihmiskauppa.fi 2022b). Suomen työtä ohjaa ihmiskaupan vastainen toimintaohjelma, Suomi torjuu ihmiskauppaa (Roth & Luhtasaari 2021) ja käytännössä kenellä vain on mahdollisuus ohjata mahdollista ihmiskaupan uhria auttamisjärjestelmän asiakkaaksi yhteistyössä uhrin kanssa. Uhriksi itsensä kokeva voi hakeutua järjestelmään myös itse, ilman ulkopuolista apua. Järjestelmään pyrkimisestä ei mene ilmoitusta poliisille, paitsi tilanteissa, joissa uhrin henki on välittömässä vaarassa. (Ihmiskauppa.fi 2022c.)

4 SUOMALAINEN TURVAPAIKKAPROSESSI, VASTAANOTTOPALVELUT SEKÄ PALVELUIDEN LOPPUMINEN

EU-direktiivit ohjaavat erilaisten ryhmien kuten työntekijöiden ja opiskelijoiden, maassa pitkään olleiden, tutkijoiden ja perheenjäsenten maahanmuuttoa. Valmista lainsäädäntöä ja ohjeistusta on olemassa sille, millä edellytyksillä EU:n ulkopuolisten maiden kansalaiset voivat oleskella jäsenmaissa sekä millaisia vastuita tai velvollisuuksia heillä on oleskeluun liittyen. (Niskanen 2021.) Globaali liikkuminen ja maahanmuutto eri muotoineen lisäävät palveluissakin kohdattavaa monimuotoisuutta ja käytänteiden toimivuutta (Council of Europe 2022).

Juvonen on tarkastellut kansallisten turvapaikkamenettelyjen eroavan Euroopan sisällä toisistaan. Eroavaisuudet näkyvät erityisesti mahdollisuudesta päätyä turvapaikkaprosessiin, saada hakemus asianmukaiseen käsittelyyn tai nopeutettujen menettelyjen tilanteiden kohdalla saada oikeussuojaa. Maahantuloon ja oleskeluun liittyvät toimintaohjeet nojautuvat hakijan kansalaisuuteen. Toimintanormisto riippuu siitä, onko hakija Euroopan unionin kansalainen, perheenjäsen vai kolmannen maan kansalainen tai vastaavasti Schengen alueen sisällä liikkuva henkilö. Ratkaisut perustuvat kansainvälisiin yhteisiin sopimuksiin, aiemmin mainittuun Euroopan unionin yhteiseen lainsäädäntöön sekä kansalliseen lainsäädäntöön. (Juvonen 2022, 10–12, 34.) Suomessa kansainvälisen suojelun muotoja ovat turvapaikan tai toissijaisen suojelun myöntäminen (Punto, 2022, 334). Tässä luvussa kuvaan pääpiirteet Suomen turvapaikkaprosessista, perusoikeutta välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon, vastaanottopalveluita sekä tilannetta, jolloin turvapaikanhakijan vastaanottopalvelut loppuvat.

4.1 Työnjako maahanmuuttoasioiden hoitamisessa

Työnjako maahanmuuttoasioissa on periaatteessa selkeä. Maahanmuuttopolitiikka ja maahanmuuttoa sekä kansalaisuutta koskeva lainsäädäntö kokonaisuutena on Sisäministeriön vastuulla. Ministeriö ohjaa ja kehittää maahanmuuttohallintoa sekä kytkee maahanmuuttoasioihin liittyvää toimintaa eri hallinnonalojen välillä toisiinsa sopivaksi. Sisäministeriö hoitaa yhteistyötä maahanmuuttoasioissa Euroopan unionissa. Muun maahanmuuton, kuten työntekijöiden, opiskelijoiden tai tutkijoiden maahanmuuttoon liittyvästä edustuksesta vastaa työ- ja elinkeinoministeriö. (Sisäministeriö 2022.)

Poliisin perustyöhön kuuluu valvoa myös ulkomaalaislakia (Ulkomaalaislaki 30.4.2014/301, § 4) ja siihen pohjautuvien säännösten noudattamista (Poliisi 2022b). Poliisin tehtävä on ottaa vastaan turvapaikkahakemukset, rekisteröidä turvapaikanhakijat ja neuvoa turvapaikkaprosessista ja tarvittaessa päättää ulkomaalaisen käännyttämisestä. Poliisin tehtäviin kuuluu hoitaa maastapoistamispäätösten tiedoksiantoja ja vastata henkilöiden palautuksista. (Sisäministeriö 2022c.)

Maahanmuuttoviraston vastuulla on käsitellä kokonaisuudessaan turvapaikkahakemukset. Tavallisimmin turvapaikkaa hakeva jättää turvapaikkahakemuksensa paikalliselle poliisille maahan saavuttuaan (Maahanmuuttovirasto 2022a). Turvapaikanhakija rekisteröidään ja hänen tietojaan verrataan Eurodac-järjestelmään ja Shengen-valtioiden viisumitietokantaan (Juvonen 2022, 87–88). Maahanmuuttovirasto myöntää oleskeluluvat tai päättää käännyttämisestä ja karkottamisesta, vastaa ulkomaalaisrekisteristä ja rekisteröi EU-kansalaisten oleskeluoikeudet. Se myös ohjaa vastaanottokeskusten toimintaa, käsittelee kansalaisuushakemukset ja sekä myöntää muukalaispasseja. (Maahanmuuttovirasto 2022b.) Suomessa turvapaikkakäsittelyjä on leimannut käsittelyyn kuuluva pitkä aika. Turvapaikkapäätös on tehtävä kuuden kuukauden kuluessa hakemuksen jättämisestä. Jos hakemuksessa on monimutkaisia selvittäviä asioita tai hakija ei itse ole aktiivinen selvittäjä, voidaan päätökseen käyttää 15–18 kuukautta, poliittisen epätasapainon tai muiden ulkoisten viivytysten vuoksi jopa 21 kuukautta. (Juvonen 2022, 104–105.) Vastaavasti jos turvapaikkahakemus katsotaan selkeän perusteettomaksi, esim. sen epäuskottavuuden vuoksi, voidaan se ratkaista nopeastikin viiden kuukauden kuluessa hakemuksen jättämisestä (Juvonen 2022 104–105) eli turvapaikkahakemukset käsitellään ns. joko normaalissa tai nopeutetussa menettelyssä (Pakolaisneuvonta 2022b).

Muukalaispassia haetaan, kun esimerkiksi tilapäistä suojelua saava hakija ei onnistu saamaan passia omasta kotimaastaan yrityksistään huolimatta. Dokumentit ovat maksullisia mutta eivät käy virallisina henkilöllisyystodistuksina. Maahanmuuttoviraston vastuulle kuuluu tuottaa myös ajankohtaista tietoa maahanmuuttotyön tueksi ja kehittämiseksi. (Maahanmuuttovirasto 2022c.) Rajavartiolaitoksen tehtäviin kuuluu valvoa maahantuloa ja maasta lähtemistä ja tehdä tarvittaessa viisumi- tai käännyttämisspäätöksiä jo rajalla. Lisäksi Rajavartiolaitos, kuten poliisikin, vastaanottaa turvapaikkahakemuksia, rekisteröi hakijat sekä antaa infoa turvapaikkaprosessista. Erityisesti uuspaperittomien prosesseihin liittyviä vastuutoimijoita on muitakin edellä mainittujen lisäksi. Oikeusministeriö vastaa oikeusapuun liittyvästä lainsäädännöstä. Elinkeino -, liikenne ja ympäristökeskukset (Ely) vastaavat mm. laajamittaiseen varautumiseen liittyvistä suunnitelmista yhdessä kuntien ja viranomaisten kanssa sekä ohjaavat kuntia pakolaisten vastaanottamisessa. Hallinto- oikeus ja korkein hallinto- oikeus toimivat muutoksenhakuviranomaisen roolissa. (Sisäministeriö 2022d.)

Yhdenvertaisuusvaltuutettu valvoo kaikkea karkotettavien ja käännytettävien ulkomaalaisten maasta poistamista raportoiden myös ihmiskauppaan liittyvistä tilanteista (Yhdenvertaisuusvaltuutettu 2022b). Yhdenvertaisuusvaltuutettu on itsenäinen toimija, jonka päätehtävä on puuttua syrjintään ja edistää yhdenvertaisuutta (Sisäministeriö 2022d). Valvonnan laajuus vaihtelee kattaen koko poistamisprosessin tai keskittyen yksittäiseen tilanteeseen. Valvonnan keskiössä ovat poliisin saattamat palautukset. Valvonta painottuu erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden ihmisoikeuksien toteutumiseen tai haastaviin kohdemihiin kohdistuviin palautuksiin. (Yhdenvertaisuusvaltuutettu 2022b.)

4.2 Perusoikeudet määrittelevät tarjolla olevia palveluja

Maahanmuuttajia koskeva sosiaalityö voidaan jakaa kolmeen päävaiheeseen; vastaanottovaiheen sosiaalityö, kotouttava sosiaalityö ja monikulttuurinen sosiaalityö. Vastaanottovaiheen sosiaalityö on käytännössä vastaanottokeskuksissa tehtävää sosiaalityötä. (Anis 2017,325–326.) Vastaanottokeskuksissa turvapaikanhakijalla on oikeus oleskella maassa, mahdollisuus käyttää vastaanottokeskuksen sosiaali-että terveydenhuollon palveluja ja tulkkauspalveluja asioimisessaan koko turvapaikkahakemuksen käsitteilyn ajan (Maahanmuuttovirasto 2022b; STM 2022a; Juvonen 2022, 87).

Turvapaikanhakija ei ole julkisen sosiaaliturvan tai kunnan sotepalvelujen piirissä. Sisäministeriö vastaa turvapaikanhakijasta syntyneistä kustannuksista. (STM 2022a; Juvonen 2022, 87; Anis 2017, 324). Korvauksia voivat hakea kunnat ja hyvinvointialueet. 1.3.2023 alkaen on maksettu kotoutumislain mukaisia korvauksia kunnalle ja hyvinvointialueelle myös tilapäistä suojelua saavasta henkilöstä, jolla on kotikunta Suomessa (Työ- ja elinkeinoministeriö 2022). Kotoutumislaki (30.12.2010/1386) sinänsä ei koske turvapaikanhakijaa tai henkilöitä, jotka ovat Suomessa viisumivapaasti tai viisumilla eikä ensimmäistä oleskelulupaa hakevaa henkilöä ennen luvan myöntämistä (Laki kotoutumisen edistämisestä 30.12.2010/1386, § 2.)

Suomen perustuslaissa sanotaan jokaisen ihmisen perusoikeus sosiaaliturvaan, jonka mukaisesti jokaisella ihmisellä on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon (Oikeus sosiaaliturvaan 11.6.1999 / 731, § 19, Finlex 2021, Järveläinen 2022). Tieteen termipankin mukaisesti tämä tarkoittaa subjektiiviseen oikeuteen perustuvalla säännöksellä taattavaa ihmisarvoisen elämän vähimmäistasoa, (Tieteen Termipankki 2022a) jota toteutetaan takaamalla terveyden ja elinkyvyn säilyttämiseen tarvittava ravinto, asuminen ja kiireellinen sairaanhoito sekä erityistarpeita täyttävillä välttämättömillä

palveluilla. Tällaisia palveluita voivat olla esimerkiksi vammaisuuden hoitoon liittyvät palvelut. (Tieteen Termipankki 2022b.) Niemelä kuvaa sosiaalityön olemusta niin, että sosiaalityössä ollaan tekemisissä henkilön ja hänen ympäristönsä vuorovaikutuksessa. Samalla ollaan tekemisissä ympäristössä vaikuttavien epäsuotuistenkin yhdistävien tekijöiden kanssa. Sosiaalityön tavoite on pyrkiä parantamaan asiakkaan olosuhteita yhdessä hänen kanssaan. Kyse on ammatillisesta instituutiosta yksittäisen henkilön ja yhteiskunnan välillä. Sosiaalityöllä on kaksi roolia tässä yhteydessä, mikä tuo työhön tietyn jännitteen. Sosiaalityö toisaalta puolustaa ihmisen hyvinvointia mutta samaan aikaan se toimii laillisena hyvinvoinnin turvaajana puutteellisissa tilanteissa. (Niemelä 2016, 97.)

Välttämättömät sosiaalipalvelut, joihin turvapaikanhakijalla on oikeus, määritellään palveluiksi, joiden tarkoituksena on edistää sosiaalista hyvinvointia ja toimintakykyä sekä ehkäistä, vähentää ja poistaa sosiaalisia ongelmia. Sosiaalipalvelut ovat asiakaskohtaisia ja tarkoitettu tiettyyn palvelutarpeeseen. Kunnan tehtävänä on järjestää palveluperusteissa asetetut sosiaalipalvelut (Laaksonen, Suhonen & Suhonen 2012,14.) Terveiden ja hyvinvoinnin edistäminen on kuntien perustehtävä, joista säädetään sekä terveydenhuoltolaissa sekä kuntalaissa (Kuntalaki 365/1995; Terveysdenhuoltolaki 1326/2010). Kunnat voivat halutessaan järjestää laajennettuja sosiaalipalveluja asukkailleen. Sosiaalipalveluja voidaan toteuttaa joko julkisen tai yksityisen sektorin palveluntuottajan toimesta. Yhteen sosiaalipalveluun voi kuulua yksi tai useita sosiaalihuollon palveluprosesseja. (Laaksonen, Suhonen & Suhonen 2012, 14.)

Suomessa aikuinen turvapaikanhakija on oikeutettu kiireelliseen ja välttämättömään hoitoon (THL 023). Kiireellinen hoito määritellään (29.12.2016/1516, 50§) seuraavasti:

Kiireellinen sairaanhoito, mukaan lukien kiireellinen suun terveydenhuolto, mielenterveyshoito, päihdehoito ja psykososiaalinen tuki on annettava sitä tarvitsevalle potilaalle hänen asuinpaikastaan riippumatta. -- tarkoitetaan äkillisen sairastumisen, vamman, pitkäaikaissairauden vaikeutumisen tai toimintakyvyn alenemisen edellyttämää välitöntä arviota ja hoitoa, jota ei voida siirtää ilman sairauden pahenemista tai vamman vaikeutumista. (Laki terveydenhuoltolain muuttamisesta 29.12.2016/1516, 50§.)

THL kuvaa verkkosivullaan (2022) kiireellistä hoitoa luettelemalla siihen kuuluvan kiireellisen lääketieteellisen hoidon, kiireellisen suun terveydenhuollon, kiireellisen mielenterveyshoidon, päihdehoidon ja psykososiaalisen tuen sekä synnytyksen hoitamisen sekä raskaana olevien ohjaamisen äitiysneuvolaan. Välttämätön hoito tarkoittaa tutkimuksia, taudinmäärittystä ja hoitoa, jonka terveydenhuollon ammattihenkilö katsoo välttämättömäksi. Turvapaikanhakijan tullessa vastaanottokeskukseen hänelle

annetaan tietoa Suomen terveydenhuoltojärjestelmästä, terveysneuvontaa sekä keskeisimmistä sairauksista. Alkuterveystarkastuksessa selvitetään turvapaikanhakijan yleinen terveydentila, mahdolliset hoitoa vaativat sairaudet ja palveluiden tarve. Terveydenhuoltopalvelut ovat turvapaikanhakijalle kuitenkin vapaaehtoisia. THL suosittelee, että turvapaikanhakijat saisivat aloittaa tarpeelliset rokotusohjelmat mahdollisimman pian maahan saapumisen jälkeen. (THL 2022.)

4.3 Vastaanottopalvelut Suomessa

Vastaanottopalvelut koskevat majoitukseen, sosiaali- ja terveyspalveluihin, vastaanottoon ja käyttörahaan, tulkkaukseen, työ ja opintotoimintaan sekä vapaaehtoiseen paluuseen liittyviä palveluita sekä neuvonta- ja ohjauspalveluita (Maahanmuuttovirasto 2023a). Palveluista vastaa se yksikkö, jossa turvapaikanhakija on rekisteröitynä tai jo valmiiksi pakolaisstatuksen saaneen henkilön hänelle osoitettu kotikunta (EU Terveydenhoito.fi 2022).

Maahan saapunut turvapaikanhakija ohjataan asumaan vastaanottokeskukseen (Maahanmuuttovirasto 2022f; kuntaliitto 2021b). Turvapaikanhakija voi asua myös yksityisessä majoituksessa esimerkiksi sukulaisen tai tuttavien luona (Maahanmuuttovirasto 2022g; Kuntaliitto 2021b) tai vapaaehtoisten muodostaman Kotimajoitusverkoston avulla järjestyneessä majoituksessa (Kotimajoitusverkosto 2022). Yleensä turvapaikanhakija majoitetaan aluksi turvapaikkapuhutteluja järjestävän toimipisteen lähellä olevaan transit-keskukseen mutta hänet voidaan siirtää puhuttelun jälkeen odottamaan prosessia toiseen keskukseen (Maahanmuuttovirasto 2022f). Vastaanottokeskuksia ylläpitävät Maahanmuuttoviraston lisäksi kunnat, järjestöt ja yritykset (Maahanmuuttovirasto 2022f).

Vastaanottokeskusten lisäksi Suomessa on Maahanmuuttoviraston hallinnoimat säilöönottoyksiköt Helsingissä sekä Joutsenon vastaanottokeskuksen yhteydessä. Turvapaikanhakija voidaan ottaa säilöön erityisissä, lain määrittelemissä tilanteissa (Maahanmuuttovirasto 2023) ja toimintaa säätelee laki säilöön otettujen ulkomaalaisten kohtelusta ja säilöönottoyksiköstä (15.2.2002/ 116). Säilöön ottamiseen johtavia tilanteita ovat esimerkiksi henkilöllisyyteen liittyvät epäselvyydet tai kun on perusteltua aihetta olettaa, että henkilö yrittää estää maasta poistamistaan. Henkilö voidaan ottaa säilöön myös tilanteissa, joissa hänen voidaan olettaa syyllistyvän rikokseen Suomessa. (Maahanmuuttovirasto 2023.) Suomessa syy säilöön ottamiselle on usein maasta poistamisen vastustaminen tai täytöntöönpanokelpoisen määräyksen laiminlyönti (Könönen 2022, 430). Säilöönottoyksikkö on suljettu, eikä sen alueelta ole mahdollista poistua (Maahanmuuttovirasto 2023b). Säilöön ottamisesta päättää poliisi tai rajavartija. Säilöön otetulle on ilmoitettava välittömästi säilöön ottamisen perusteet ja annettava tietoa

säilöön ottamista koskevan asian käsittelystä sekä mahdollisuudesta saada oikeusapua. (Maahanmuuttovirasto 2023b.)

Turvapaikanhakijoille järjestetään kielenopetusta sekä työtoimintaa. Aukkaita tuetaan normaaliin elämään ruuanlaittoineen ja muine tavallisine arkitöineen ja esim. ohjataan hakeutumaan harrastustoimintaan. (Maahanmuuttovirasto 2022i.) Ohjaus- ja neuvontapalvelu on mm. turvapaikanhakuun liittyviä ohjeita, tietoa oikeusavusta ja Suomalaisesta yhteiskunnasta sekä vapaaehtoisen paluun mahdollisuudesta (Maahanmuuttovirasto 2022k).

Turvapaikanhakijalla on oikeus hakea ja ottaa vastaan saamansa opiskelupaikka. Opiskelu ei kuitenkaan vaikuta henkilön turvapaikka-asian käsittelyyn eikä siihen, myönnetäänkö hänelle oleskelulupa kansainvälisen suojelun perusteella. (Opetus ja kulttuuriministeriö 2022.) Turvapaikanhakijalla on työnhakuoikeus riippuen turvapaikkahakemuksen tilanteesta (Maahanmuuttovirasto 2022j). Turvapaikanhakija voi alkaa työskentelemään joko 3 tai 6 kuukauden kuluttua turvapaikkahakemuksen jättämisen jälkeen riippuen hänen matkustusasiakirjatilanteestaan. Turvapaikanhakijan työnteko-oikeus on voimassa, kunnes turvapaikkahakemukseen on annettu lainvoimainen päätös. Jos päätös on myönteinen, oleskelulupaan liittyy lähes poikkeuksetta työnteko-oikeus. Kielteisessä päätöksessäkin töitä saa tehdä valituksen käsittelyn ajan. (Vero 2022; Mononen 2016, 12; Juvonen 2021, 222.)

Turvapaikanhakijalla on oikeus hakea vastaanottorahaa oman vastaanottokeskuksensa kautta jolleivät omat tulot riitä välttämättömiin menoihin. Vastaanottoraha koostuu perusosasta ja sitä täydentävästä vastaanottorahasta. Perusosa on tarkoitettu jokapäiväisten kulujen peittämiseen. Perusosan lisäksi henkilöllä on erityistilanteissa mahdollisuus hakea ns. täydentävää vastaanottorahaa (Maahanmuuttovirasto 2022c). Vastaanottorahalla turvapaikanhakija hankkii ruuan (jollei ruokapalvelu kuulu vastaanottokeskuksen palveluihin), päivittäistarvikkeensa, puhelinkulunsa sekä vaatteensa, kulkemiseen liittyvät kulut sekä terveydenhuollon vähäiset kulut. Vuonna 2022 yli 18-vuotiaan yksin asuvan turvapaikanhakijan vastaanottoraha on 323, 21 euroa /kk. (Maahanmuuttovirasto 2022c). Vastaanottorahan riittävyys on nostanut keskustelua, mm. Sisäministeri Mikkonen (2022) on kyseenalaistanut vastaanottorahan summaa, muistuttaen, että alun perin summan piti vastata 70 % perustoimeentulon summasta. Kustannusten noustua summa ei enää vastaa alkuperäistä tarkoitustaan. (Mikkonen 2022.)

4.4 Oikeus oikeusavustajan palveluihin ja turvapaikkapuhuttelu

Turvapaikanhakijat tarvitsevat ja ovat oikeutettuja saamaan hakemuksen käsittelyn aikana oikeusavustajan apua (Lepola 2018, 2.; Oikeusministeriö 2021, Pakolaisneuvonta 2022d;). Vastaanottokeskus, jossa turvapaikanhakija on rekisteröity, vastaa oikeusavusta tiedottamisesta asiakkailleen (Maahanmuuttovirasto 2022m). Oikeusapua saa julkisesta oikeusaputoimistosta sekä hallinto- että valitusvaiheessa (Pakolaisneuvonta 2022d), mikäli avun hakija on tuloton tai varaton, on myönnetty oikeusapu hänelle maksutonta (Pakolaisneuvonta 2022d; Oikeus.fi 2022). Maahanmuuttoviraston vastuulla olevassa turvapaikkapuhuttelussa selvitetään turvapaikanhakijan syyt hakea turvapaikka ja saada kansainvälistä suojelua (Maahanmuuttovirasto 2022n; Juvonen 2022,109). Turvapaikkapuhuttelijan työ on vaativaa työtä, johon koulutaudutaan kokemuksen ja lyhyen perehdytyksen kautta (Maahanmuuttovirasto 2018, 25). Turvapaikkapuhuttelussa paikalla ovat puhuttelija ja hakija ja tarvittaessa tulkki tai edellä mainittu avustaja (Juvonen 2022, 111) ja puhuttelu äänitetään (Maahanmuuttovirasto 2022o).

Turvapaikanhakija valitsee avustajansa yleensä muiden turvapaikanhakijoiden, erilaisten tukihenkilöiden ja vastaanottokeskusten suositusten perusteella. Lepola arvelee, että turvapaikanhakijat eivät itse ole aina tietoisia avustajien ammattitaidosta ja kyky arvioida avustajan motiiveja tai työskentelytapaa voi olla kyseenalainen. Usein hakija ei tunne hallinto- ja oikeusjärjestelmää ja kielitaito voi olla puutteellinen. (Lepola 2018, 2–5.) Myös Helsingin Diakonissalaitoksen raportissa (2017) kuvataan, kuinka uuspaperittomat asiakkaat eivät tuntuneet olevan täydessä käsityksessä tilanteestaan tai valitusprosessistaan. Monet turvautuivat työntekijöihin pyytäen heitä soittamaan lakimiehelleen selvittääkseen tilanteensa. Tilanteen epäselvyyteen oli monia syitä. Kielen ymmärtäminen, tulkkausongelmat, tiedon puute, haasteet kommunikaatiossa viranomaisten ja uuspaperittoman välillä sekä henkilön oman shokki- ja stressi-tila vaikuttivat prosessin kulkuun monilla tavoin. (Helsingin Diakonissa Laitos 2017, 24.) Jauhiainen & Tedeck ovat nostaneet esiin yleisen tiedon puutteen tai jopa tietämättömyyden turvapaikkaprosessista arvellen sen voivan jopa johtaa paperittomuuden tilaan joissain tapauksissa (Jauhiainen & Tedeck 2021,75).

Vuonna 2018 tehdyssä Turvapaikanhakijat oikeusavun asiakkaana - selvityksessä Lepola haastatteli turvapaikanhakijoita, jotka kertoivat kokemuksistaan avustajista. Monilla oli kokemuksia avustajien vaihtumisesta prosessin aikana. Hyvät avustajakokemukset liittyivät haastattelujen perusteella mm. saavutettavuuteen, luotettavuuteen ja asiantuntijuuteen sekä ystävällisyyteen ja huolehtivaisuuteen. Tärkeäksi nähtiin, että hakija saa kaikista häntä koskevista dokumenteista kopiot. Oleellisen tärkeänä pidettiin, että hakija sai kohdata avustajansa mielestään riittävän usein valmistautuessaan esimerkiksi

turvapaikkapuhutteluun. Avustajan osallistuminen turvapaikkapuhutteluun koettiin tärkeänä henkisen tuen kannalta. Hyvä avustaja todettiin olevan aktiivinen neuvoja. Vastaavasti haasteena koettiin, jos hakija ei saanut mielestään tarpeeksi aikaa tai että hänen asioitaan hoitaa tehtävään epäpätevä henkilö, minkä on nähtykin johtaneen asiakkaita jopa vaikeisiin tilanteisiin. (Lepola 2018, 2–4.)

Turvapaikkapuhuttelu on vuorovaikutustilanne, joka vaatii monipuolista pohjatietoa (Puumala 2016) ja luottamuksellista suhdetta. Vuorovaikutuksen taso puhuttelussa on kuitenkin läsnä olevien henkilöiden näkökulmasta epäsuhtainen (Puumala, Määttä, Ylikomi & Ristimäki 2018). Puhutteluun valmistautuminen vaatii aikaa ja puhuttelijalla tulee olla mielenkiintoa selvittääkseen taustoja (Juvonen 2022, 107–109.) Koottu turvapaikkakertomus on eri osapuolten yhteistyön tulos (Puumala 2016). Erilaiset pelot tai ennakkoluulot voivat estää turvapaikanhakijaa puhumasta vaikeista aiheista. Haastateltava henkilö saattaa pelätä haastattelijaa tai kielteistä turvapaikkapäätöstä. Hän voi olla huolissaan oikein vastaamisestaan tai hänellä voi olla mm. muistiongelmia traumaattisten tapahtuneiden vuoksi. Vastaaamisen haluttomuus voi kertoa myös siitä, että puhuteltava ei oikeasti ymmärtäkään mitä todellisuudessa kysytään. (Juvonen 2022 107–109; Saraneva 2018, 84; Puumala 2016.)

Maahanmuutto voi olla vaikea tai traumaattinen kokemus. Henkilö voi joutua kertaamaan henkilökohtaisia, intiimejä tai hävettäviä kokemuksiaan esimerkiksi valitusvaiheessa tai Ihmiskauppaan liittyvissä selvittelytilanteissa. Säilöönoton on todettu lisäävän ahdistusta, masennusta ja posttraumaattista stressiä. (Picum 2022a.) Säilöä kuvataan vankilamaiseksi yksiköksi (Sauli 2018; Vehkoo 2015). Aikaisemmat traumaattiset tapahtumat voivat tunkeutua puhuteltavan mieleen esim. mielikuvina tai kehoaistimuksina sekä traumatakaumina jonkin asian muistuttaessa koettuja asioita. (Huhtelin-Lesell 2022; Puumala & Määttä ym. 2018.) Psykologian Tohtori Foster tiivistää maahanmuuttoon liittyvään traumatutkimuksesta neljä tunnistettua pääkohtaa, jotka kumuloituessaan voivat johtaa erilaisiin psykologisiin haasteisiin. Näitä ovat lähtemiseen johtaneet traumaattiset kokemukset, traumaattiset tapahtumat, joita voi syntyä uuteen maahan siirtymisessä, jatkuvat traumatisoivat kokemukset turvapaikkaprosessissa sekä huonot tai vajaat elinolosuhteet siellä, minne matkalla päädytään. (Foster 2001, 155–156.) Puhuteltava voi olla tilanteessa, jossa ei ehkä kykene vastaamaan täydellisesti tai oikeassa aikajärjestyksessä tapahtuneista ja joutuu lisäämään kertomukseensa asioita myöhemmin (Saraneva 2018, 84–85). Juvonen muistuttaa, että turvapaikanhakijan todellisuudentaju voi olla heikentynyt psyykkisen tilan vuoksi tai hän voi ajatella suojaavansa perhettään virheellisiä tietoja kertomalla. Tietojen mahdollisimman tarkka selvittäminen jo alkuvaiheessa helpottaa mm. luottamuksellisen suhteen syntymistä (Juvonen 2022, 168). Turvapaikkapuhuttelu voi kestää tunnista useampaan päivään (Rissanen 2015). Turvapaikkaa hakevalta odotetaan johdonmukaista kertomusta tapahtuneista asioista (Puumala 2016;

Juvonen 2022, 110). Turvapaikanhakijan täytyy pystyä ilmaisemaan puhuttelussa, mitä sellaista on tapahtunut, mikä aiheuttaa hänelle jatkossakin vaaraa, esimerkiksi väkivallan tai kuoleman vaaran, jos hän palaa kotimaahansa (Rissanen 2015). Oman tarinan täydentäminen myöhemmin voi aiheuttaa epäilyjä epäuskottavasta tarinasta (Saraneva 2018, 84–85).

4.5 Turvapaikkapäätös ja oleskelulupa

Turvapaikkahakemuksen käsittelyssä Maahanmuuttovirasto selvittää henkilön kokonaistilannetta ja turvapaikkahakemuksen perusteita huomioimalla mm. hakijan erityistarpeet. Turvapaikkahakemus voidaan jättää tutkimatta, jos hakija on kotoisin turvallisesta maasta, käännytys tapahtuu Dublin -säännösten mukaisesti, hakijalla on jo turvapaikka toisessa EU- maassa tai uusintahakemusta ei vain todeta tarpeelliseksi tutkia uudelleen. (Juvonen 2021, 134, 248.) Hakemuksen käsittelyssä tutkimus kohdistuu ennen kaikkea hakijan esittämien seikkojen vertaamista hakijan kotimaan turvallisuus- ja ihmisoikeustilanteeseen. Tutkinnassa voidaan käyttää tarvittaessa kielianalyysiä vahvistamaan tietoa siitä, mistä hakija on lähtöisin. Turvapaikanhakijan on hankittava todistuksia mm. mahdollisista kidutuksesta. Se voi olla vaikeaa henkilön oman toimintakyvyn kannalta. Myös hoitohenkilökunta on toisinaan haastavassa tilanteessa etsiessään hakijan esittämän kivun tai vamman syytä. (Juvonen 2021, 138–149.)

Tiedon turvapaikkapäätöksestä antaa Maahanmuuttovirasto tai poliisi. Myönteinen päätös on joko turvapaikka (pakolaisasema), toissijainen suojelu tai oleskelulupa jollain muulla perusteella. (Maahanmuuttovirasto 2022p.) Ensimmäinen myönteinen päätös on lähes aina määräaikainen, jonka jälkeen on huolehdittava jatkohakemuksesta määräajan kuluessa (Maahanmuuttovirasto (2022q). Myönteisen päätöksen myötä hakija saa oleskelulupakortin ja hän pääsee aloittamaan kuntapaikan hakemisen, tavallisimmin vastaanottokeskuksen työntekijän ohjaamana. Muuton myötä turvapaikanhakija ei ole enää vastaanottokeskuksen asiakas ja on oikeutettu työskentelemään, opiskelemaan sekä saamaan sosiaali- ja terveystalveluja omasta kunnastaan. (Maahanmuuttovirasto 2022p.)

Toissijaista suojelua myönnetään, kun turvapaikan saamisen edellytykset eivät sellaisenaan täyty, mutta henkilöä uhkaa kotimaassaan vakava hengenvaara, esim. mielivaltaisen väkivallalta, johtuen aseellisesta konfliktista. Käytännössä sotaa paenneet henkilöt saavat usein toissijaista suojelua. (Suomen Pakolaisapu 2022b.) Vuonna 2022 otettiin Suomessa käyttöön tilapäinen suojelu Ukrainasta pakoon joutuneille kansalaisille. Tilapäistä suojelua saavat voivat asua vastaanottokeskuksessa ja heillä on oikeus vastaanottokeskuksen järjestämiin palveluihin. Palveluita ovat esimerkiksi terveydenhuoltoon liittyvät palvelut

sekä välttämättömät sosiaalihuollon palvelut. Tilapäistä suojelua saavien välttämätön toimeentulo turvataan ja heillä on oikeus tehdä työtä. (Sisäministeriö 2022.) Maahanmuuttoviraston asiakasohjeiden mukaan henkilön saadessa oleskeluluvan tilapäisen suojelun perusteella, hänellä on mahdollisuus saada terveydenhuoltopalveluita kuten Suomessa vakituisesti asuvilla henkilöillä on mahdollisuus käyttää (Maahanmuuttovirasto 2023b).

Kun henkilöllä on voimassa oleva oleskelulupa Suomeen, hän on oikeutettu Kotoutumispalveluihin (Laki kotoutumisen edistämisestä 30.12.2010/1386, §2), joka tukee ja edistää kotoutumista. Kotoutuminen on yksilöllinen prosessi (Kotoutuminen.fi 2022a). Oleskeluluvan saanut voi joko saada kuntapaikan tai siirtyä joko vastaanottokeskuksen avulla tai itsenäisesti asumaan kuntaan. Kuntapaikkojen koordinoinnista vastaa työ- ja elinkeinoministeriö (TEM), mutta alueellinen kuntapaikkojen koordinointi kuuluu elinkeino-, liikenne ja ympäristökeskuksille (ELY). ELY-keskus puolestaan tekee yhteistyötä kansalaisjärjestöjen kanssa. (Kotoutuminen.fi 2022b.) Kotoutuminen.fi sivustolla annetaan tarkat ohjeet, kuinka kunnat toimivat kotoutumisen prosessissa. Kunnan vastuulla on selvittää jokaisen pakolaisena kuntaan saapuneen yksilöllinen palvelutarve. Lisäksi korostetaan viranomaisen ammattitaitoa; on mm. tärkeää tuntea maahanmuuttoon ja pakolaisuuteen liittyviä taustatekijöitä, jotta kyetään ohjaamaan tilanteeseen sopivien palvelujen ja toiminnan pariin. Kuntia veloitetaan huolehtimaan henkilöstönsä osaamisesta pakolaisuuteen ja kotoutumiseen liittyvissä tehtävissä. (Kotoutuminen.fi 2022c.)

4.6 Kielteinen oleskelulupapäätös, palauttamispäätös, käännyttäminen ja karkottaminen

Ulkomaalainen voidaan poistaa Suomesta pääsyn epäämisellä, käännyttämisellä tai karkottamisella. (Juvonen 2021, 233; Poliisi 2022a). Kielteisen oleskelulupapäätöksen saanut ulkomaalainen joko karkotetaan tai käännytetään (Maahanmuuttovirasto 2022d; Siirto & Laihia 2016, 123). Pääsyn epääminen tarkoittaa rajalla pääsyn estämistä maahan Ulkomaalaislain perusteella (Laki ulkomaalaislain muuttamisesta 121/2022, §142) mikäli esimerkiksi henkilön matkustusasiakirjoissa on epäselvyyksiä tai hänellä on maahantulokielto. Järjestely ei saa kuitenkaan estää turvapaikan hakemisen mahdollisuutta (Juvonen 2021, 240, 239). Jos käännytys- tai maasta karkottamispäätöksen saanut ulkomaalainen ei noudata annettua päätöstä, on poliisin tehtävänä poistaa hänet maasta. Hänet palautetaan kotimaahansa tai muuhun poistamispäätöksessä ilmoitettuun maahan. (Poliisi 2022a.) Kaikissa näissä tilanteissa henkilöllä on oikeus hakea muutosta tilanteeseensa (Juvonen 2021, 233). Suurin osa Suomesta turvapaikkaa hakevista ei onnistu saamaan turvapaikkaa tai oleskelulupaa (Jauhiainen ja Tedeschi 2021, 65).

Jos henkilöllä on tai on ollut jo oleskelulupa ja hänet päätetään poistaa maasta, on kyseessä maasta karkottaminen. Maahanmuuttoviraston mukaan valtaosa karkottamispäätöksistä liittyy henkilön luvattomaan oleskeluun. Henkilö voidaan myös karkottaa hänen syyllistyessään Suomessa rikolliseen toimintaan. (Maahanmuuttovirasto 2022d.) Käännyttäminen vastaavasti tapahtuu silloin, kun ulkomaalaisella ei ole ollut vielä oleskelulupaa ja hänet päätetään poistaa maasta. Käännyttävän kotimaa vaikuttaa tilanteeseen ratkaisevasti; EU- kansalainen voidaan käännyttää käytännössä vain esimerkiksi, jos hän merkittäväällä tavalla jatkuvasti kuormittaa esimerkiksi sosiaalihuoltojärjestelmää. (Juvonen 2021,243.)

Karkottamis päätös laitetaan täytäntöön, kun henkilö ei poistu maasta vapaaehtoisesti. Jos karkottamis päätös tehdään rikosten perusteella, poliisi voi laittaa päätöksen täytäntöön 30 päivän kuluttua tiedoksiannosta. Muissa tapauksissa päätös pannaan täytäntöön päätöksen ollessa lainvoimainen. Jos karkottamis perusteena on luvaton oleskelu Suomessa, karkotettavalle määrätään 7–30 vuorokauden aika, jonka kuluessa hänen pitää poistua maasta. Muulla perusteella karkottamis päätöksen saaneille aikaa ei anneta. Maasta poistettavalle voidaan asettaa maahantulokielto määrätyle ajalle tai toistaiseksi. (Maahanmuuttovirasto 2022d.)

Valitusosoitus annetaan turvapaikanhakijalle päätöksen liitteenä, samoin tieto mahdollisista pyydytyistä lisäliitteistä ja miten valitus toimitetaan. Valitusajan umpeuduttua päätöksestä tulee lainvoimainen ja henkilön on poistuttava maasta (Maahanmuuttovirasto 2022e). Kielteisestä turvapaikkapäätöksestä on oikeus valittaa Hallinto-oikeuteen 30 päivän kuluessa (Pakolaisneuvonta 2022b). Turvapaikkahakemusten määrää ei ole varsinaisesti rajattu ja mikäli henkilö uusii hakemuksensa, uusitussa hakemuksessa pitäisi olla jotain tilannetta muuttavaa uutta tietoa (Maahanmuuttovirasto 2022ä). Uusintahakemus tarkoittaa hakemusta, joka on tehty sen jälkeen, kun henkilö on saanut lainvoimaisen päätöksen Maahanmuuttovirastolta tai hallintotuomioistuimelta aiempaan hakemukseensa (Juvonen 2021, 255). Uusintahakemusjärjestelmä on koettu ongelmalliseksi silloin, kun uusintahakemuksilla koetaan haettavan välittömän täytäntöönpanon viivytyistä (Juvonen 2021, 246; Owal Group 2019, 82). Kuntaliitto aloittaa yleiskirjeensä toteamalla, että vastaanottopalvelujen saannin kesto vaihtelee myös tilanteissa, joissa henkilö saa kielteisen turvapaikkapäätöksen (Kuntaliitto 2021b). Turvapaikanhakija voi saada vastaanottopalveluja enintään 30 päivää, kun päätös maasta poistamisesta on tullut täytäntöönpanokelpoiseksi ja poliisi on ilmoittanut vastaanottokeskukselle, että täytäntöönpano eli maasta poistamine ei ole mahdollista eikä henkilö ole hakeutunut avustettuun vapaaehtoiseen paluun järjestelmään. Jos avustettu paluu ei hakemuksesta huolimatta toteudu tai henkilö on peruuttanut hakemuksen, vastaanottopalvelut lakkaavat viimeistään 90 päivän kuluttua hakemuksesta. Jos henkilö ei poistu maasta vapaaehtoisesti, eikä häntä

onnistuta viranomaistoimin poistamaan maasta, päättyy oikeus vastaanottopalveluihin. Tämä tapahtuu, vaikka henkilö vielä oleskelisi maassa. (Kuntaliitto 2021b; Maahanmuuttovirasto 2021d.)

Vuonna 2019 Sisäministeriölle tehdyssä Suomen turvapaikkaprosessien sujuvuutta analysoivassa raportissa todetaan uusintahakemukset rakenteelliseksi ongelmaksi, joka syntyi vuosien 2015–2016 suurista hakijamääristä ja siihen liittyvistä haasteista. Haastattelujen perusteella turvapaikkaperusteita ei selvitetty tarpeeksi hallinto- tai muutoksenhakuvaiheessa. Uusintahakemukset todettiin olevan seurausta huonosta laadusta tai virheistä. Uusintahakemusten tekemisten rajoittamattomuuden nähtiin vievän uskottavuutta koko turvapaikkajärjestelmältä. Haastattelut nostivat aiheen epäillä, että uusintahakemuksia ei tarkastella riittävällä tavalla aikaisemmin havaituista virheistä huolimatta ja hakemuksen käsittely on voinut olla puutteellista jo ensimmäisellä kerralla. Tämä nähtiin osittain resurssikysymyksenä. Uusintahakemukset työllistävät viranomaisia merkittävästi. Uusintahakemuksissa huomioon otettavien uusien esille tuotujen seikkojen yhdistäminen jo valmiina olevaan tietoon koettiin tekevän hakemuksista laadullisesti vaikeasti ratkaistavia. (Owal Group 2019, 82.) Jauhiaisen ja Tedeschin Undocumented Migrants and their everyday lives, the case of Finland- tutkimuksessa, perehdytään erityisesti vuosien 2015–2019 aikana Suomessa turvapaikkaa hakeneiden ja siinä epäonnistuneiden arkeen. Moni siihen osallistuneista 70 henkilöistä ei keskustelun aikana ollut tietoinen tilanteestaan, olivatko he yhä turvapaikanhakijoita, montako negatiivista päätöstä he olivat saaneet tai olivatko he jo valittaneet Korkeimpaan Hallinto-oikeuteen. (Jauhiainen & Tedeschi 2021, 76.)

Vapaaehtoinen paluujärjestelmä on mahdollista turvapaikanhakijoille ja paperittomille (Vapaaehtoinen paluu 2022a). Vapaaehtoisen paluun tuki kattaa matkakustannukset sekä tukee uudelleenkotoutumiseen kotimaassa. Tuen myöntää ja järjestää Maahanmuuttovirasto (Kuntaliitto 2021b). Sisäministeriön asetuksessa todetaan Vapaaehtoisen paluun olevan merkittävä osa maasta poistamispäätöksen saaneiden henkilöiden palautusjärjestelmää (SM/2021/115). Maahanmuuttoviraston yhteistyökumppanina on Kansainvälinen siirtolaisuusjärjestö IOM, joka voi huolehtia palaajan matkajärjestelyt ja avustaa palaa-jaa lentokentällä hänen paluumatkansa aikana. (Kuntaliitto 2021b.) IOM avustaa siirtolaisia palaamaan turvallisesti ja pyrkii tukemaan kestäväää uudelleenkotoutumista lähtömaahan (IOM 2023).

Vapaaehtoisen järjestelmän verkkosivulla kerrotaan vapaaehtoisen paluun tarjoavan enemmän valinnanvaraa kuin käännyttäminen. Poliisin suorittamassa käännyttämisessä lähtöpäivää ei ilmoiteta ja näin ollen valmistumisaika ei ole samanlaista kuin vapaaehtoisessa paluussa. Palata voi myös kolmanteen maahan, jos henkilöllä on kyseiseen maahan voimassa oleva oleskelulupa. Henkilön hakeutuessa vapaaehtoisen järjestelmään hän peruuttaa kaikki turvapaikkahakemuksensa ja valitukset, jotka

liittyvät oleskelulupiin. (Vapaaehtoinen paluu 2022a.) Tällöin hänen turvapaikkahakemuksensa raukeaa ja Maahanmuuttovirasto tekee käännytyspäätöksen raukeamispäätöksen lisäksi, jos edellytykset siihen ovat olemassa. Raukeamispäätöksistä ei periaatteessa enää voi valittaa, joskin käännytyspäätökseen liittyy valittamismahdollisuus (Juvonen 20021, 251). Vapaaehtoisen paluun tuki on kertaluontoinen (Vapaaehtoinen paluu 2022a).

Kunnilla on neuvonta – ja ohjausvelvollisuus ilman laillista oleskeluoikeutta oleskelevien henkilöiden informoimisesta ja ohjauksesta vapaaehtoiseen paluuseen osana pysyvää ratkaisua oleskeluoikeudettoman tilan ratkaisemiseksi (Kuntaliitto 2021b). Myös IOM tähdentää tarkkaa informaatiota ja ohjausta olennaisena vapaaehtoisen paluun ja uudelleenkotoutumistuen ohjelmaansa. Palaajien tulee saada tietoa vapaaehtoisen paluun ehdoista. Silloin henkilöllä on mahdollisuus tehdä tietoinen päätös palaamisesta. Palaaja voi edelleen perua paluunsa kesken prosessin. (IOM 2023.) Paluu luokitellaan vapaaehtoiseksi, jos henkilö, jolla on laillinen peruste oleskella kolmannessa valtiossa, on tietoisella päätöksellään vapaaehtoisesti suostunut palaamaan kotimaahansa tai siihen maahan, jossa on asunut. Henkilö on tällöin päätynyt paluuseen ilman painostusta ja kaikkia laillisuusvaatimuksia ja menettelytapasuojakeinoja on kunnioitettu. Vapaaehtoisessa paluussa henkilö siirtyy laajaan verkostoon, johon kuuluu vähintään lähtö- ja paluumaan välinen viranomaisyhteistyö, kansainvälisten järjestöjen ja molempien maiden kansalaisjärjestöjen yhteistyö. Vapaaehtoisen paluun käsikirjassa todetaan, että vapaaehtoista paluuta ei voi pitää helppona keinona päästä eroon kansainvälisistä suojeluvelvollisuuksista. (Ihmisoikeusliitto 2009, 2–4, 35; IOM 2023.)

Kielteisen päätöksen saaneen henkilön vaihtoehtoja ovat joko jatkaa hakemusprosessia jatkamalla valitusprosessia, hakemalla uutta oleskelulupaa tai palata vapaaehtoisesti kotimaahan (Vapaaehtoinen paluu 2022a). Vastaanottopalveluiden loputtua vastuu auttamisesta siirtyy ensisijaisesti kunnille. Suomen Punainen Risti ilmoittaa verkkosivullaan, että heidän ylläpitämässään vastaanottokeskuksissa henkilökunta varmistaa poislähtevän henkilön tilanteen, onko hänellä esimerkiksi paikka, jonne hän voi mennä. Punainen Risti ilmoittaa myös kertovansa henkilölle, mitä tarkoittaa jäädä paperittomaksi Suomeen ja mitä palveluita paperittomille on saatavilla. (Suomen Punainen Risti 2023.)

5. UUSPAPERITTOMAN TOIMINTAYMPÄRISTÖ JA ARKI

Tässä luvussa kuvaan uuspaperittoman toimintaympäristöä sellaisena, kuten se yleensä kuvataan erilaisissa julkaisuissa.

Kalm – Akubardia kuvaa paperittoman asiakkaan toimijuutta suomalaisessa yhteiskunnassa valtarenkenteiden rajaamana sekä ehdollisena. Paperittoman mahdollisuuksia määrittävät mm. julkista valtaa käyttävät instituutiot. Kun henkilön toimijuutta rajataan, hän ohjautuu etsimään vaihtoehtoja selviytymisen mahdollistamiseksi. (Kalm-Akubardia, 2019, 6, 8, 13; Ahonen & Kallius 2019, 94). Basilio kuvailee paperittomuuteen liittyvää rajoittunutta elämää mieltä vailla olevana kokemuksena, jossa eletään epänormaaliuden keskellä (Basilio 2018, 104–105).

Kielteinen turvapaikkapäätös asettaa ihmisen elämän uusiin lähtökohtiin. Mikkola käyttää ilmaisua shokki kuvatessaan kielteisen turvapaikkapäätöksen saaneen tilaa. Henkilön psyykinen kunto voi olla jo lähtökohtaisesti huono ja toimintakyky rajoittunut. (Mikkola 2019, 81.) Paperiton on jäänyt ulos yhteiskunnan palvelujärjestelmästä (Annala 2020, 596). Toisaalta Todorov muistuttaa, että paperittomuus voi olla myös luvallista oleskeluoikeutta tavoittelevan henkilön valinta siinä, missä jollekin toiselle vapaaehtoinen paluu on valinta (Todorov 2018). Epävarman elämäntilanteen, kuten epävarmuus toimeentulosta ja siihen liittyvät rajoitukset, palveluista syrjäytyminen tai kokonaan ulos jääminen sekä jatkuva uhka karkotuksesta aiheuttaa jatkuvaa stressiä ja epävarmuutta. Paperittomuus vahvistaa tunnetta epätasa-arvoisuudesta. Edellä mainitut seikat vaikuttavat ihmisen mielenterveyteen sekä kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin. (mm. Picum 2022a, Kalm – Akubardia 2022). Stressin ja pitkien epävarmojen aikojen vaikutuksista voi katsoa mm. Ghanalainen, Suomessa sosiaalityöntekijäksi opiskelleen, Chirstiana Acheampong näkökulmasta. Hän kertoo tunteidensa vaihdelleen välillä pilkahtavasta toivosta epäluuloon prosessin aikana, ollen epätietoinen lopulta myös karkotuksen perusteluista. (Viitanen & Tähjä 2016, 14–17.)

Kamal Aranki kuvaa Suomessa paperittomaksi päätyneen perheen elämää Arabikansojen Ystävyysseura ry:n lehdessä kertomalla, että perhe joutui lähtemään vastaanottokeskuksesta, etuudet kuten turvapaikanhakijan käyttörahan maksaminen lopetettiin ilmoituksen kanssa samana päivänä ja lapsille koulukyyteihin myönnettyt bussiliput otettiin pois. Perhe ohjattiin lastensuojeluun ja kunnan sosiaalitoimistoon. Perhe sai hätämajoituksena huoneen, jota piti hakea 16 päivän välein uudelleen sekä viikoittain maksusitoumuksen elintarvikkeisiin. Perhe koki, että sosiaalitoimen rooli oli epäselvä. (Aranki 2019, 8.)

Paperittoman mahdollisuudet ajaa oikeuksiaan tai toisinaan jopa hakea virallista apua voivat olla heikot (Picum 2022). Paperiton ei myöskään asemansa vuoksi voi vapaasti ilmaista mielipidettään muiden yhteiskunnassa asuvien tapaan (Kalm-Akubardia 2019, 8,13). Edellä mainitut seikat heikentävät henkilön mahdollisuuksia toimia itsensä puolesta (Picum 2022). Mäntymaa, Rissanen & Sauli kirjoittivat Ylen uutisissa (17.7.2017) käännytyspäätöksen saaneiden ja vastaanottokeskuksista pois joutuneiden henkilöiden työoloista Suomessa. Haastatellut henkilöt, kaikki miehiä, työskentelivät erilaisissa palvelutehtävissä kuten autohuolloissa – tai pesuloissa, ravintoloissa ja siivoojina pimeästi tai epämääräisillä sopimuksilla. Yhteistä heille oli se, että he tiesivät työsuhteen perustuvan riistoon mutta muitakaan vaihtoehtoja ei ollut. Työstä ei maksettu välillä mitään, toisinaan siitä sai pientä palkkaa. Työnantajat myös tarjosivat epämääräisiä asumisolosuhteita työntekijöilleen. (Mäntymaa, Rissanen & Sauli 2017.) Työmahdollisuudet ovat paperittomalle erityisen tärkeitä. Paperittoman työllistymistä kaikkialla helpottavat henkilön omat sukulais- tai tuttavaverkostot, joita voi löytyä yli maantieteellisten rajojen (Kaakinen 2017). Karkottamiseen, epäreiluun työsuhteeseen ja jopa se, että joutuu valitsemaan huonon, vahingollisen työn vaihtoehtojen puutteessa ovat syitä, jotka heikentävät pyrkimystä ja mahdollisuuksia elämän eteenpäin suunnitteluun ja vakauttamiseen (Picum 2022a). Tällaisesta tilanteesta esimerkkinä on avioeron myötä paperittomaksi jäänyt Leekpai, kahden maan välillä kulkeva paperiton henkilö. Schengen-sopimuksen turvin hänellä on oikeus asua 3 kk kerrallaan jäsenmaissa. Hän ei kuitenkaan onnistu aloittamaan pysyvämpää elämäntapaa yrityksistään huolimatta. Kun tuloraja ei täyty, hän ei voi saada Suomessa työperäistä oleskelulupaa. Leekpai kokee ainoaksi vaihtoehdoksi oleskeluluvan mahdolliselle saamiselle avioitumisen sopivan henkilön kanssa. (Viitanen & Tähjä 2016, 42–44.)

Paperiton on jatkuvasti taloudellisesti riippuvainen toisista henkilöistä jollakin tavalla (Picum 2022). Ihmissuhteiden rakentaminen tai purkaminen ja muut henkilökohtaiset asiat voivat kytkeytyä henkilön maahanmuuttotilanteeseen (Basilio 2018, 128). Oleskelulupa liittyy ehkä toiseen henkilöön kuten puolisoon tai työnantajaan. Asiakirjattomuus ylipäättään altistaa helpommin mm. väkivaltaisille suhteille (Picum 2022). Vääristyneistä, avioliittoon tai työsuhteeseen liittyvistä riippuvaisuussuhteista on kirjoittanut myös Leppäkorpi (2011, 181–182) ja Basilio (2018, 128). Paperittoman arki on vahvasti rajoitettua. Muille maassa oleville henkilöille mahdolliset asiat kuten pankkitilin avaaminen, asunnon löytäminen ja työelämään liittyminen ovat käytännössä saavuttamattomia paperittomille henkilöille. (Suomen Pakolaisapu 2023.)

Osa paperittomista asuu ystäviensä luona omien verkostojensa kautta (Jauhiainen & Tedeschi 2021,109; Helsingin Diakonissalaitos 2017, 22). Muita yöpymispaikkoja tarjoavat seurakunnat,

järjestöjen hätämajoitukset ja yksityishenkilöt. Osa paperittomista asuu myös autoissa, metsissä tai kauduilla eikä paperittomia välttämättä osata ohjata hakemaan hätämajoitusta. (Pennola & Gergov – Koskela 2020.) Helsingin kaupunki arvioi suuren osan paperittomien palveluiden piirissä olevista henkilöistä majoittuvan eri ystävien asunnoissa ja hätämajoituksessa yöpymispaikan vaihdellessa (Helsingin kaupunki 2020a, 30–31). Koronaepidemia vaikutti osaltaan siihen, missä paperittomat henkilöt ovat voineet oleilla esimerkiksi kylminä päivinä poistuttuaan päiväksi majoituksesta. Kun kirjastot ja kahvilat olivat kiinni, henkilöt etsivät mm. uusia nukkumispaikkoja lämpimiltä metroasemilta. Julkisten paikkojen valvontakamerat lisäsivät uudenlaista stressiä tai pelkoa paperittomien arkeen. (Jauhiainen & Tedeschi, 2021, 98–99.)

Kaakinen on pohtinut haastattelemiensa paperittomien henkilöiden identiteetikysymyksiä. Paperittomaksi päätyneellä on ikään kuin kaksi minää, edellinen ja nykyinen. Paperittomuus aiheuttaa kysymyksiä ihmisyydestä. Identiteetikysymykset liikkuvat näkyvyyden ja näkymättömyyden rajalla. Henkilöiden tilanteeseen kukaan ei unelmoi tai suunnittele pääsevänsä. Paperiton pyrkii pysymään piilossa viranomaisilta, samaan aikaan hän on ihminen, jolla on toive olla tunnustettu yhteiskunnan jäsen. Kokemukset paperittomuudesta voivat vaihdella suuresti riippuen mm. kiinnijäämisen ja palauttamisen merkityksestä. Kiinnijäämisen pelon kokemus vaihtelee. Yhteistä paperittomien kokemuksissa on elämää varjostava epävarmuudentila ja väliaikaisuus. Paperittomuuden epäselvyyden jatkuessa ihminen alkaa kokea epätoivoa. (Kaakinen 2017.)

Ihmisen kokiessa arvottomuutta ja jäädessä vaille yhteenkuuluvuuden kokemuksia suhteessa ympäröivään yhteisöön, kasvaa riski radikalisoitua tai joutua mukaan rikolliseen toimintaan (Helsingin Diakonissalaitos 2017, 7). Ristiriitainen ja rajoitettu elämä voi kääntyä yhteiskuntaa vastaan ja alkaa tuottamaan myös epätoivottuja tuloksia. Se voi vahvistaa harmaata taloutta. Se voi myös vahvistaa yhteiskunnan muusta toiminnasta poikkeavilla säännöillään, toimivaa vaihtotalousyhteiskuntaa. (Kalm-Akubardia 2019, 8–13.) Paperittomuuden lisääntyessä ja digitalisoitumisen myötä kasvaa haaste palveluiden kehittämisestä viranomais- että kolmannen sektorin tahoille (Juvonen 2021, 297–298). Mikkola toteaa, että jos virallisten auttajien luokse ei uskalleta mennä, joutuu paperiton turvautumaan joskus epävirallisiin tiedonlähteisiin eli muiden, ehkä samankaltaisessa tilanteessa olevien tietoihin ja kokemuksiin. Prosesin eri vaiheissa olevien ihmisten keskuudessa sekä sosiaalisessa mediassa liikkuu myös väärää ja vanhentunutta tietoa, joka ohjaa hoitamaan väärin asioita. (Mikkola 2019, 82.)

6. JULKISIIN PALVELUIHIN OIKEUDET MENETTÄNEIDEN PALVELUT

Tässä luvussa esittelen palveluita, joihin paperittomiksi määritellyillä henkilöillä on oikeus heidän menetettyään oikeutensa turvapaikanhakijoille kuuluviin virallisiin palveluihin sekä sitä, miten palvelut ovat löydettävissä.

6.1 Sosiaali- ja terveystalveluita tarjoavat monet toimijat

Paperittoman henkilön kannalta parhaita maahanmuuttoon ja siirtolaispolitiikkaan liittyviä käytäntöjä harjoittavat ne valtiot, jotka takaavat laajimmat sosiaaliset oikeudet myös maassa ilman oleskelulupaa asuville ihmisille (Kaakinen 2017). Terveysten – ja sosiaalihuollon näkökulmasta paperittomalla ihmisellä ei ole oikeutta julkisiin sosiaali- ja terveystalveluihin hänen ollessa kokonaisuudessaan oikeus- suojan ulkopuolella (Katisko- Kalm-Akubardia 2021,9). Paperittomuus on haasteellista, sillä virallisen järjestelmän ulkopuolella kokonaistarpeita on vaikea hahmottaa (Juvonen 2021, 296). Esimerkkinä tästä haasteesta Helsingin Kaupungin Sosiaali- ja terveystoimissa havaittiin haasteeksi paperittomien asiakkaiden uppoaminen erilaisiin järjestelmiin mm. siksi, että paperittomien perheitä ei kirjata kokonaisina yksikköinä palveluiden käyttäjänä ja kirjaamisjärjestelmät poikkeavat eri toimijoiden välillä (Helsingin kaupunki 2020b).

Eri tahojen verkostomainen toiminta pyrkii vastaamaan paperittomuuden tuomiin haasteisiin (THL 2021), jolloin paperittomien henkilöiden tavat toimia, ottaa osaa toimintoihin ja etsiä rooliaan ovat keskeisiä huomioitavia teemoja (Kaakinen 2022). Paperittomien palveluiden toimintaympäristö muuttuu jatkuvasti poliittisen päätöksenteon, lakien vaihtelevan soveltamisen ja palveluiden kehittämisen vuoksi. Lainsäädäntö on puutteellista, ristiriitaista tai epäselvää erityistilanteiden kohdalta. Kansallinen ohjeistus ja myös sen vähäisyys aiheuttaa kirjavaa tulkintaa. (Helsingin kaupunki, 2020a,42.) Palveluita tarvitaan, vaikka yhteistyö nähdään paikoin epäselväksi (Repo-Saeed 2020, 25; Diakonissalaitos 2019; Diakonissalaitos 2017, 23). Toisaalta nähdään, että vaikka sosiaalisia perusoikeuksia on, ne kielletään väkivalloisesti valvontakäytänteillä ja ihmiset pidättyvät hakeutumasta sosiaalipalveluihin pelätessään joutuvansa säilöön tai karkotetuksi (Hermansson, ym. 2020, 689). Epätietoisuus siitä, millaisia palveluja paperittomille tulisi tarjota, on ollut voimakasta. Myös kuntien kokemus palveluiden tarjoamisen vastuusta vaihtelevat (Gadd 2017, 134–137, 140). Ulkomaalaislainkaan säännöskokonaisuutta ei koeta selkeänä. Se on sirpaleinen ja hankaloittaa lain kokonaisvaltaista tulkintaa (Todorov 2018). Kuntasektorilla ammattieettistä vastuuta painotetaan enemmän palvelujärjestelmään ja viranomaislinjaan päin, kuin paperittomien asiakkaiden tarpeisiin (Diakonissalaitos 2017, 23). Katisko & Kalm-Akubardian (2021)

päätely on, että sosiaalialan työntekijät joutuvat tekemään päätöksiä kunnan ristiriitaisten ohjeistuksien mukaan. Joskus työntekijät kokevat joutuvansa toimimaan jopa vastoin ihmisoikeuksia ja perustuslakia. (Katisko & Kalm-Akubardia 2021, 27.) Helsingin kaupungin Maahanmuuttoyksikön julkaisussa todetaan, ettei työ kaikkinsa ole kivutonta ja eettisiä periaatteita on kerrattava. Kokonaisuutena toimialan tehtäväkentän tarkastelu on rakenteellista sosiaalityötä ja sosiaalityöhön sisältyvää asiakkaiden asioiden hoitamista. (Helsingin kaupunki 2020a, 35.)

Sosiaalialan työssä kertyy tietoa paperittomien arjesta kuten myös palvelujärjestelmien epäkohdista. Julkisella sektorilla työskentelevien sosiaalialan ammattilaisten asiantuntijuus yhteiskunnallisessa vaikuttamistyössä on merkittävä. Sosiaalialan asiantuntijuuden roolissa pitäisi löytyä keinoja arvioida mutta myös ottaa kantaa poliittisiin linjauksiin sekä viranomaispäätöksiin. (Katisko & Kalm-Akubardia, 2021,28.) Ihmisoikeuksien noudattaminen ja sotetyön etiikka mahdollistavat mutta myös velvoittavat auttamisen, vaikka se voikin vaatia työtapojen uudelleenarviointia (Oja 2019).

Katisko & Kalm-Akubardia (2021) keräsivät kokemusperäistä tietoa 21:ltä julkisissa sosiaalipalveluissa työskentelevältä työntekijältä tutkien sosiaalialalla ilmeneviä työn valta-asetelmia paperittomien asiakkaiden parissa. Ilmeni, että sosiaalialan työntekijä kohtaa ilman oleskelulupaa olevan henkilön usein ilman selkeää työnkuvaan ja ammattietiikalleen soveltuvaa yhteistä linjausta. Ilman palvelua jääneestä paperittomasta asiakkaasta ei välttämättä jää edes merkintää tiedostoihin. Näin ollen henkilön omat mahdollisuudet vaatia itselleen kuuluvaa tukea tai valittaa tuen puuttumisesta ovat hyvin vähäiset. Yksi tutkimuksen tuloksista oli, että päällekkäiset tai epäselvät toimintamallit vaikuttavat työntekijän kautta asiakkaan toimintamahdollisuuksiin. (Katisko & Kalm-Akubardia 2021, 7–8, 20.)

Sosiaalialan työntekijän ei pitäisi joutua määrittelemään apua hakevan ihmisen maahanmuuton oikeellisuutta eikä vahvistaa siltä osin ongelmaa, johon apua tarvitsevat väistämättä joutuvat, kun eivät uskalla kääntyä viranomaisten puoleen heille kuuluvia sosiaalioikeuksia hakiessaan. Sosiaalityössä tarvitaan selkeät ammattietiikkaan perustuvat ohjeet, joilla voi suojella hyvinvoinnin saatavuutta tasapuolisesti. (Hermansson, Lundberg, Gruber, Jolly, Lind, Righard & Scott 2020, 679, 689.) Koronapandemian aiheuttamat rajoitukset vaikuttivat paperittomien ajanviettopaikkoihin sulkien mm. julkisia tiloja. Tilanne vaikutti myös varsinaisten palveluiden saavutettavuuteen. Esimerkiksi päiväkeskukset joutuivat rajaamaan asiakasmääräänsä tai rajoittamaan aukioloaikoja, jolloin osa paperittomista jäi pois kyseisistä toiminnoista. (Jauhiainen & Tedeshi 2020, 88.)

6.2 Paperittoman ja uuspaperittoman oikeus sosiaali- – ja terveystalveluihin

Kaikilla paperittoman kaltaisessa asemassa olevilla henkilöillä on oikeus julkisiin kiireellisiin sosiaali- ja terveystalveluihin (Kotoutuminen.fi.2023), eikä paperittomien hoitaminen ole milloinkaan laitonta. On terveydenhuollon ammattilaisen velvollisuus mutta myös oikeus ohjata tarvittaviin talveluihin silloin, kun niitä tarvitaan. Terveydenhuollon ei ole oikeutta ilmoittaa viranomaisille laittomasti maassa oleskelevasta henkilöstä laajan salassapito- ja auttamisvelvollisuuden vuoksi. (EU-terveydenhoito.fi 2023; Lääkäriliitto 2017.) Luvattomasti maassa oleskelusta ilmoittaminen on lääkäriin etiikan vastaista ja rikkoo lääkäri - potilassuhteen luottamuksellisuuden. Samalla vaarannetaan potilaan hoito. Lääkäriin liiton mukaisesti lääkäreillä on eettinen velvollisuus hoitaa potilaita hoidon tarpeen perusteella eikä esimerkiksi lapsia tai raskaana olevia voi jättää hoitamatta. (Lääkäriliitto 2017.)

Terveydenhuoltolain 50 §:ssä tarkoitettun kiireellisen hoidon lisäksi Hyvinvointialueiden on järjestettävä välttämättömiksi arvioidut terveydenhuollon talvelut alueellaan oleskelevalle henkilölle, jolla ei ole

”-- ulkomaalaislaissa, kolmansien maiden kansalaisten maahantulon ja oleskelun edellytyksistä kausityöntekijöinä työskentelyä varten annetussa laissa, kolmansien maiden kansalaisten maahantulon ja oleskelun edellytyksistä yrityksen sisäisen siirron yhteydessä annetussa laissa tai kolmansien maiden kansalaisten maahantulon ja oleskelun edellytyksistä tutkimuksen, opiskelun, työharjoittelun ja vapaaehtoistoiminnan perusteella annetussa laissa tarkoitettua oleskelulupaa (Terveydenhuollon järjestäminen tietyille hyvinvointialueella oleskeleville henkilöille 20.12 2022/1185, 56 a§) (Laki terveydenhuollon järjestämisestä 29.6.2021/ 612).

Sosiaalihuoltolaki (1301/2014) ohjeistaa ja velvoittaa kuntia kiireellisten talveluiden järjestämiseen (Kuntaliitto 2021b). Kiireellisellä sosiaalitalvelulla tarkoitetaan ruokaa, lääkkeitä ja hätämajoitusta. (Kela 2022b). Kuntia velvoitetaan arvioimaan yksilöllisesti talveluja hakevan henkilön tarve välttämättömän ja kiireellisen sosiaalihuoltoon. Sen mukaisesti kunnassa oleskelevalla henkilöllä on oikeus saada kiireellisessä tapauksessa yksilölliseen tarpeeseensa perustuvat sosiaalitalvelut ja ne on järjestettävä niin, ettei henkilön oikeudet välttämättömään huolenpitoon ja toimeentuloon vaarannu. Kuntien tulee tarjota sosiaalitalvelut niin kuin sosiaalihuoltolaissa ja muussa mahdollisessa sosiaalihuollon erityislainsäädännössä säädetään. (Kuntaliitto 2021b.) Kunnat ja kuntayhtymät saavat Kelalta korvauksia

kiireellisen sosiaalipalvelun kustannuksia. Kunta voi saada korvausta kielteisen turvapaikkapäätöksen saaneelle henkilölle antamasta kiireellisistä sosiaalipalveluista, jos henkilön vastaanottopalvelut ovat päättyneet. (Kela 2022b.) Suomen Pakolaisavun ohjeissa ilmaistaan, että kuntien ja hyvinvointialueiden tulee järjestää paperittomien pääsy hätämajoitukseen tai muuhun asumiseen (Suomen Pakolaisapu 2022c), mutta useissa julkaisuissa asia ilmaistaan väljemmin, eli kunta voi tarvittaessa järjestää sosiaalihuoltolain mukaisen hätämajoituksen tai muutakin kiireellistä apua (Kela 2022b; Kotoutuminen.fi 2023).

Joillain paikkakunnilla ilman majoitusta olevat henkilöt voivat yöpyä järjestöjen hätämajoitustiloissa ja heille on tarjolla päiväkeskustoimintaa (Diakonissalaitos 2023; Pörsti 2020). Päivätoimintaa järjestävät ja ihmisiä neuvovat mm. Kaikkien Naisten talo (2023), asioiden selvittelyapua ja muuta ohjausta on tarjolla myös Diakonissalaitoksen liikkuvassa palvelussa, joka liikennöi Helsingin kaduilla sen lisäksi, että tarjoaa myös hätämajoitusta. (Hirundo Mobile 2023). Päiväkeskuksissa voi paitsi levätä, siellä voi peseytyä, pestä pyykkiään tai laittaa ruokaa. Apu ja tuki on pääasiassa keskustelua, neuvontaa, tai konkreettista kuten yhdessä hoidettavia apteekkiasioita tai eteenpäin neuvominen esim. terveystarkastuksissa. Työn keskiössä on tarjota hetken unohdus omista ongelmista. (Diakonissalaitos 2023; Pörsti 2020.)

Helsingin Diakonissalaitoksen Suojattomat -raportin arvion mukaan riippumatta ryhmästä ihminen yleensä hakeutuu hätämajoitukseen vasta viimeisenä vaihtoehtona. Hätämajoituksessa tavatut paperittomat tarvitsivat hätämajoitusta toisinaan. Raportissa muistutetaan kuitenkin todellisuudesta, majoituksen tarve saattaa kasvaa majoitusta itselleen etsivien uuspaperittomien määrän lisääntyessä. (Helsingin Diakonissalaitos 2017, 22.) Paperittomien majoituksessa tulee huomioida erityisen haavoittuvassa asemassa olevien, kuten esimerkiksi lapsiperheiden, raskaana olevien naisten sekä itsetuhoisten tai muuten terveydentilaltaan tai mielenterveydeltään huonosti voivien paperittomien henkilöiden tarpeet. (Helsingin Diakonissalaitos 2017, 22.)

Monet toimijat järjestävät paperittomia palveluita, majoitusta ja neuvontaa (Kotoutuminen.fi 2023). Palveluiden kattavuus vaihtelee (THL 2021). Sosiaali- ja terveysministeriön mukaisesti kunnalla on omalla päätöksenteollaan mahdollisuudet myöntää laittomasti maassa oleville henkilöille laajempiakin palveluita (STM 2023c) ja näin ollen osa Suomen kunnista on tehnyt päätöksen laajentaa paperittomien oikeuksia muihinkin terveyden- ja sosiaalihuollon palveluihin (THL 2021). Vastaavasti Kuntaliiton yleiskirjeessä ohjeistetaan kuntia huomauttaen, että kunnilla ei ole velvollisuutta järjestää kiireettömiä terveyspalveluja, mutta kunta voi omalla päätöksellään tarjota laajempiakin palveluja (Kuntaliitto 2021a).

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos selvitti vuonna 2022 sosiaali- ja terveysministeriön pyynnöstä paperittomien henkilöiden terveydenhuollon tilannetta. Paperittomien henkilöiden terveyspalvelut eivät toteudu selvityksen mukaan Suomessa asianmukaisesti. Kehittämistyötä tarvitaan mm. paperittomien parempaan tunnistamiseen terveydenhuollossa. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2022b.) Lääkäri Sosiaalinen Vastuu r.y; n ja Sosiaali- ja terveysministeriön rahoittaman Paperittomien terveydenhuolto – hankkeen (PaPeTE) asiantuntija Järveläisen mukaisesti kiireellinen hoito, jota on annettava kaikille valtion rajojen sisäpuolella oleville, mielletään yleensä päivystykselliseksi hoidoksi, vaikka se on todellisuudessa laajempaa toimintaa. (Järveläinen 2022.) Repo-Saeed nostaa esiin preventiivisen terveydenhuollon puuttumisen, joka heikentää paitsi elämänlaatua, myös aiheuttaa lisähaasteita hoitamiselle. Usein paperiton potilas saa julkisella puolella hoitoa vasta terveydentilansa kriisivaiheessa. Hoidon toteuttaminen on potilaalle tuolloin vaikeampaa ja suuritöisempää, toipuminen kestää pidempään ja maksaa enemmän yhteiskunnalle. Hoidon puuttuminen lisää myös inhimillistä kärsimystä, jonka seurauksia ei voi arvioida etukäteen. (Repo-Saeed, 2020, 31.) Ohjeet avohoidon lääkekustannusten korvaamisesta ja keskeisten tarttuvien tautien ehkäisystä sekä rokottamiskäytänteistä ovatkin kehittämistyön alla (Sosiaali- ja terveysministeriö 2022b).

Toimeentulotuen myöntämisestä säädetään erikseen toimeentulotuesta annetussa laissa (Laki toimeentulotuesta 1412/1997). Mikäli asiakkaalla on sellaisia menoja, joihin ei ole mahdollista saada perustoimeentulotukea, kunnalla on harkintansa mukaan mahdollisuus myöntää täydentävää tai ehkäisevää toimeentulotukea (Kuntaliitto 2021b.) Kiireellisen sosiaalihuollon tarpeessa noudatetaan yleensä toimeentulotukilakia (1412/1997) tai sosiaalihuoltolakia (1301/2014). Toimivalta toimeentulotuen myöntämisessä on jaettu niin, että Kela myöntää perustoimeentulotuen ja kunnat täydentävää ja ehkäisevää toimeentulotukea (Kuntaliitto 2021b.) Uuspaperittomien perusoikeuksien järjestämiseen voidaan myöntää taloudellista tukea viranomaistaholta (Jauhiainen 2017, 10–11). Ilman laillista oleskeluoikeutta oleskelevan henkilön hakiessa Kelasta perustoimeentulotukea, Kela tarkistaa henkilön oleskeluoikeutensa. Arvio oleskelusta vaikuttaa henkilön kokonaistilanteen arvioon perustoimeentulotukioikeudesta (Kuntaliitto 2022b).

Kun henkilö oleskelee maassa tilapäisesti, hänellä yleensä on oikeus vain kiireelliseen ja välttämättömään toimeentulotukeen kuten esimerkiksi ravintoon ja välttämättömiin lääkkeisiin, jotka myönnetään maksusitoumuksina. Henkilö on kuitenkin velvollinen selvittämään, onko hänellä mahdollisuus saada muuta apua talousasioihin ja kotiinpaluuseen. Esimerkkeinä mainitaan rahansiirto tai vakuutus. (Kela 2022a.) Kiireellisen sosiaalihuollon tarpeessa olevat asiakkaat Kela ohjaa kuntaan. Kelan ja kuntien tulee luoda yhteiset käytännöt turvatakseen välttämättömän avun. Kela ohjaa ilman oleskeluoikeutta olevan vapaaehtoiseen paluun järjestelmään. (Sosiaali- ja Terveysministeriön kuntainfo 2017.)

Kokonaisuutena paperittomien terveydenhuoltoon liittyvää lainsäädäntöä selkeytetään parhaillaan (STM 2023b). Tavoitteena on, että aikuinen henkilö voisi saada tiettyjä välttämättömiä kiireittäviä terveyspalveluja kiireellisen hoidon lisäksi. Välttämättömyyden arvioisi jatkossa aina terveydenhuollon ammattihenkilö yksilöllisen tilanteen perusteella huomioiden potilaan terveydentila sekä hänen Suomessa oleskelunsa kesto. Muutoksia on tulossa raskauteen ja synnytykseen liittyvissä palveluissa, joidenkin pitkäaikaissairauksien hoitoon liittyvissä palveluissa sekä terveystarkastukset, rokotukset ja hoito liittyen tiettyihin tartuntatauteihin. (STM 2023b.)

Suomessa ei säädetty erikseen ohjeistusta mm. paperittomien henkilöiden koronarokotteiden antamisesta. Terveysministeriö esitti suosituksen kunnille rokotusten mahdollistamisesta heillekin, joilla ei ole ollut mahdollisuutta varata rokotusaikoja online- järjestelmien ja niissä tarvittavien henkilöllisyystietojen vuoksi. Puhelimitse varattavien aikojen haasteeksi todetaan henkilöiden kielitaito sekä se, että Suomalaista terveydenhuoltojärjestelmä on vieras. Tällöin palvelua ei osata myöskään etsiä oikeasta paikasta. Jotkut paikkakunnat kuten Helsinki, ovat järjestäneet erilaisia liikkuvia palveluyksiköitä, joihin on pyritty moniammatillisella yhteistyöllä ohjaamaan palvelua tarvitsevia henkilöitä. Isojen kaupunkien etuna on informaation tavoitettavuus. Pienenemmillä paikkakunnilla henkilöllä ei välttämättä ole sopivia sosiaalisia verkostoja, joista hän ohjautuisi palvelujen äärelle. Myös henkilökohtainen pelko tai väärä tieto viranomaisten toiminnasta estää palveluun hakeutumisen. (Picum 2022a.)

Paperittomuus ei ole tavoiteltu tila asiakkaiden eikä viranomaisten näkökulmasta. Paperittomien parissa tehtävä työ on usein päivystysluontoista kriisityötä ja arjesta selviytymisessä tukevaa perustarpeiden turvaamista. Työssä pyritään tunnistamaan ja ehkäisemään paperittomien henkilöiden hyväksikäyttämistä. (Helsingin kaupunki 2020a, 20.) Mikkola näkee, että Sosiaali- ja terveyspalveluiden piirissä paperittomat asiakkaat eivät ole tasa-arvoisessa asemassa keskenään. Paperittoman asiakkaan kohdalla sosiaali- ja terveyspalveluihin ohjautuvuuteen ja saavutettavuuteen liittyy aina kysymys myös maksajasta. On noussut keskustelua siitäkin, toimivatko paremmat palvelut kysynnän lisääjänä. (Mikkola 2019, 86.) Edellä mainitut tekijät samalla kaventavat asiakkaan toimijuutta ja mahdollisuuksia vaikuttaa itseään koskevaan päätöksentekoon. Kaikilla ei esimerkiksi ole yksilöllisen tilanteensa mukaan oikeutta saada sosiaalitoimen myöntämää toimeentulotukea ja terveyspalveluihin pääsyä rajataan. (Repo-Saeed 2020, 31.) Paperittoman henkilön voi olla mahdollista käydä julkisessa terveydenhuollossa joissain tilanteissa. Jos paperittomalle henkilölle annetaan hoitoa julkisessa terveydenhuollossa, hän maksaa itse hoidon kustannukset. Hyvinvointialue voi hakea valtiolta korvausta asiakasmaksun ylimenevältä osuudelta tilanteessa, jos kustannuksia ei saada perittyä asiakkaalta. Jos henkilö kuitenkin arvioidaan ilmeisen varattomaksi, hyvinvointialue on oikeutettu hakemaan valtiolta korvausta suoraan ilman perintäyrityksiä.

(STM 2022a.) Yle uutisoi vuoden 2022 lopulla Kymenlaakson (Kymsote) Sosiaali- ja terveystoimen ratkaisusta. Kymsoten hallitus oli päätenyt ratkaisuun, jossa varattomien paperittomien henkilöiden kiireellisen terveydenhuollon kustannukset ja asiakasmaksu jätetään jatkossa Kymenlaaksossa perimättä. Ratkaisulla laskettiin säästettävän paitsi työaika, myös turhia perinnästä tulevia kustannuksia. (Haajanen & Hannus 2022.)

Julkisen sektorin terveystalveluiden ulkopuolelle jäävät henkilöt voivat etsiytyä vapaaehtoisvoimin yläpidetyn Global Clinicin palveluihin. Sen erilaisia palveluita on tarjolla joissain isommissa kaupungeissa. (Global Clinic 2022a.) Global Clinikin verkkosivulla on paikkakuntakartta, jossa on merkittynä kiireellistä laajempaa julkista terveydenhoitoa tarjoavat paikkakunnat Suomessa. Samassa yhteydessä huomautetaan kuitenkin, että tiedot voivat olla muuttuvia, jonka vuoksi voi olla hyvä soittaa apua etsiessään Global Clinikin neuvontapuhelimeen, (Global Clinic 2022b.) PaPeTe – työn tavoitteena on paperittomien terveyden edistäminen. Sitä toteutetaan tukemalla paperittomien potilaiden hoitoon pääsyä suuntaamalla ohjaus- ja neuvontatyötä sekä paperittomille itselleen mutta myös sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisille. (Lääkärin sosiaalinen vastuu 2022.)

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen vuonna 2014 valmisteleman laajan raportin mukaan paperittomien henkilöiden todettiin muodostavan erityisen haavoittuvan ryhmän. Raportissa selvitettiin terveystalvelujen tarvetta sekä palvelutarjontaa. Selvityksen pohjalta esitettiin kolmea erilaista mallia. Ehdotettiin, että henkilöillä olisi samanlaiset oikeudet terveystalveluihin kuin heilläkin, joilla on jo kotikunta Suomessa. Toisekseen ehdotettiin yhtäläisyyttä turvapaikanhakijoiden kanssa ja kolmanneksi ehdotettiin, että kiireellisen hoidon lisäksi huomioitaisiin raskaana olevat, synnyttäneet sekä alle 18 – vuotiaat. Kaikkiin ehdotuksiin kuuluivat normaalit asiakasmaksut, loppuosan jäädessä valtion korvattavaksi. (Keskimäki, Nykänen & Kuusio 2014, 4.) European Union agency for fundamental rights (FRA) raportoi havaintojaan Euroopassa elävien Romanikansalaisten parissa tehdyssä vertailevassa kenttätutkimuksessa. Siinä todetaan sosiaaliavustusten ulkopuolelle jäämisen vaikuttavan enemmän naisiin, lapsiin, iäkkäisiin sekä vammaisiin henkilöihin kuin muihin samassa tilanteessa eläviin. Tutkimustuloksissa todetaan mm., että työn strategioissa ja toteutuksessa on huomioitava jatkossa tehokkaammin mm. henkilöiden sukupuolien ja vammojen vaikutus työn todellista vaikuttavuutta mitattaessa. (European Union Agency for Fundamental Rights 2019, 10.)

6.3 Kolmannen sektorin rooli palvelujentuottajana

Vuonna 2017 paperittomien palveluja tuottamaan syntyi paljon uusia toimijoita. Palveluita tarjotaan sekä kolmannen sektorin järjestötoimijoissa, evankelisluterilaisen kirkon piirissä sekä kansalaisten itse organisoimissa erilaisissa verkostoissa ja ryhmissä. (Helsingin Diakonissalaitos 2017,8.) Yhteiskunnan eri sektorit toimivat ja vastaavat erilaisiin tarpeisiin ja tehtäviin. Ensimmäinen sektori, markkinoiden ja yrityselämän sektori, toinen sektori eli valtio ja siinä toimivat julkiset palvelut sekä kolmas sektori, kansalaisjärjestöjen ja vapaaehtoisen kansalaistoiminnan areena samoin kuin neljäs sektori eli perhe, kotitaloudet ja ihmisten väliset suhteet ovat itsenäisiä kokonaisuuksia. Kaikki sektorit toimivat omien järjestelmiensä mukaisesti (Konttinen 2022). Kaiken tasoista toimintaa ohjataan ja valvotaan lainsäädäntötyöllä. Yhteiskunnalliset muutokset muovaavat toiminnan ja vastuiden uudelleenjärjestäytymistä ja mm. synnyttävät muutoksia organisaatioissa. (Drucker 2008,7.)

Sektoriajattelu osoittaa järjestystä sektoreiden välillä. Kolmas sektori viittaa kansalaisyhteiskunnan järjestöihin ja erilaisiin säätiöihin. Määreenä pidetään ei-voittoa tavoittelematonta toimintaa ja erityisesti vapaaehtoisuuteen perustuva toimintaa, toisinaan siitä käytetään nimitystä pehmeä toimintasektori. (Konttinen 2022.) Kolmannen sektorin lisäksi -90 luvulla määriteltiin uusi kolmas sektori. Uudessa kolmannessa sektorissa toimii myös palkattuja asiantuntijoita ja palvelu on osa julkista palvelurakennetta, toiminnan kilpaillessa muiden toimijoiden rinnalla mm. ammatillisella verkostoitumisella. Uuden kolmannen sektorin toimijoita ovat mm. sellaiset sosiaali- ja terveystalouden kentällä toimivat yhdistykset, joiden toiminta muotoutuu osaksi julkista palvelutuotantoa. (Jyväskylän Yliopisto 2022.) Paperittomien henkilöiden auttaminen on usein kattavampaa yhdessä kansalaisyhteiskunnan toimijoiden kanssa. (Oja 2019, 34), sillä viranomaisilla ja kolmannen sektorin järjestöillä on eri roolit vastaanotto- ja turvapaikkajärjestelmässä (Konttinen 2022).

Helsingin kaupungin mukaan asiakkaat löytävät heille suunnatut palvelut monien eri toimijoiden kautta. Maahanmuuttoyksikön sosiaalityöntekijä kertoo palveluista vastaanottopalveluiden päättyessä. Paperittomien parissa toimivat järjestöt ja erityisesti päiväkeskukset ovat ohjanneet paperittomia asiakkaitaan Helsingin kaupungin maahanmuuttoyksikköön, jos asiakkailta on ilmennyt tarvetta sosiaalihuollon palveluihin. Palveluihin ohjaututaan myös kaupungin eri sosiaali- ja terveystalouden palveluista. Yhteydenottoja tulee myös tuttavien, järjestöjen jäsenten tai yksittäisten muiden henkilöiden ohjaamina. (Helsingin kaupunki 2020a, 21,34.)

Kolmannella sektorilla on iso rooli vastuunkantajana paperittomien parissa tehtävässä työssä (Oja 2019, 34). Kolmas sektori ei ole yhtenäinen yhteiskuntapoliittinen toimija niin, että siinä toimivat osat ratkaisisivat ongelmat yhdenmukaisten toimintaperiaatteiden mukaan ja järjestöjen välillä on nähtävissä myös erimielisyyksiä päämääristä (Laaksonen & Helander, 2023). Toisaalta yhteistyössä voidaan tehdä vaikuttavia vetoamuksia, kuten vuonna 2022 allekirjoitettu vetoamus välineellistämistilanteita koskevaa asetusta vastustava vetoamus (European council on Refugees and Exiles 2022). Pohjoismaissa on usein korostettu kolmannen sektorin täydentävää merkitystä hyvinvointivaltion sosiaali- ja terveydenhuollon osalta. Palvelujen kilpailuttamisen myötä on vahvistunut tehtävästä osana julkista palvelutuotantoa. Laaksonen & Helander nimeävät kolmannen sektorin roolin yhteiskunnan sosiaalisen koheesion ylläpitäjäksi. Vapaaehtoissektoria on pidetty tärkeänä yhteiskuntaeettisistä syistä sen ollessa muita sektoreita herkempi havaitsemaan vähemmistöjen tarpeita. (Laaksonen & Helander 2020.) Järjestöt rakentuvat paitsi usein vertaisuudelle, myös ajatukseen kollektiivisen jakamisen voimasta. Kollektiivitoimijuus syntyy sisältä päin nousevista asioista tai/sekä ulkoa tulevista paineista, joita ihmiset alkavat yhdessä ratkoa. (Hokkanen 2017, 68–69.)

Kolmas sektori voi auttaa rakentamaan luottamusta (Korniloff & Jokinen 2016). Toimintakentässä on vuosien mittaan havaittu myös jännitteisyyttä toimijoiden välillä. Luottamuksen heikkeneminen toimijoiden välillä on kehittämistyön kannalta haitallista rajaten tiedon siirtymistä. (Owal Group 2019,4). Myös Helsingin Diakonissalaitoksen laatimassa Suojattomat – raportissa tuodaan esiin huoli paperittomien luottamuksen väheneminen viranomaisia sekä järjestöjä kohtaan. Raportissa pohditaan, miten paperittomien tulisi voida luottaa poliisiin joutuessaan rikoksen uhriksi ja Sosiaali- ja terveystalvueluita pitäisi uskaltaa käyttää ilman ilmiannon pelkoa. Jos yhteiskuntarakenne ja toimintamuodot ovat henkilölle vieraita, ovat myös viranomaisten tai muiden tahojen roolit hänelle epäselviä. Tärkeää on tukea yleisen luottamuksen vahvistumista suomalaisen järjestelmiin myös paperittomien kohdalla. (Helsingin Diakonissalaitos 2017, 21.) Paperittomuuteen liittyvä nykyinen seuranta ja raportointi eivät luo kattavaa kuvaa turvapaikkaprosessista hidastaen kokonaisvaltaista kehittämistyötä. (Owal Group 2019, 4.) Tietojen kerääminen on tärkeää työn kehittämisen kannalta. Valtioneuvoston perus – ja ihmisoikeustoimintaohjelma vuosille 2020–2023 osoittaa kansalaisjärjestöjen vaikuttavuutta valtiotason raportointiin nähden. Viime vuosina realistisen tiedon tarve perus-, ja ihmisoikeuksien toteutumisesta on lisääntynyt osittain hajanaisena olevan datan vuoksi. Tavoitteena on saada monipuolinen ja realistinen kuva palvelutarpeista. Järjestöjen vuosikertomuksista selviävät tiedot asiakastapaamisten tai ihmiskupan avustusjärjestelmään ohjautumisten määristä toimivat koordinoitusti työn kehittämisen tarpeen indikaattoreina. (Finnish Government 2022, 26, 35.)

Paperittomat ja uuspaperittomat liikkuvat verkostoissa, jotka usein muodostuvat kohdattujen ihmisten kautta ja vaikutuksesta. Kohtaamiset kolmannen sektorin toimijoiden kanssa tapahtuvat usein matalan kynnyksen tilanteissa. (mm. Leppäkorpi 2011, 89; Aranki 2019,8.) Yksi toimijoista on Suomen Punainen Risti (SPR 2022). Paperittomien tavoittamiseksi palveluita esitellään verkkosivulla, jossa kerrotaan SPR:n auttavan paperittomia saamaan lainopillista ohjausta sekä ohjausta muihin tarpeisiin (Finland Red Cross 2022). SPR tarjoaa neuvontaa ja ohjausta myös puhelimitse tehden yhteistyötä maahanmuuttajia tukevien, eri yhteisöjen ja järjestöjen kanssa. Se ohjaa asiakkaitaan tutustumaan tarjolla oleviin palveluihin ja järjestää toimintaa yhteistyössä mm. seurakuntien, Sininauhasäätiön ja Pakolaisneuvonnan kanssa. (SPR 2023). Esimerkkinä internetistä löydettävissä olevista erilaisten järjestöjen välisestä yhteistyöstä nostan esiin Joensuun. Verkkosivun mukaan paperittomille tarkoitetut ja mahdolliset palvelut on koottu yhteen Jelli.fi -verkkosivustolle. Sivustolta saa tietoa eri yhdistyksistä, yhteisöistä ja niiden toiminnasta. Sivulla on lista, johon on jaoteltu mm. yöpymiseen, edulliseen tai ilmaiseen ruokailuun liittyvät palvelut sekä selkeästi Kelan, Sosiaali-, - ja terveydenhuoltopalveluiden yhteystiedot sekä tiedot siitä, mitä erityiskysymystä kyseinen palvelu tai yhteystieto koskee. (Jelli.fi 2022.)

Erilaiset uskonnolliset yhteisöt ja kirkot ovat perinteisesti tarjonneet apua ja turvaa vaikeuksissa oleville ihmisille (Suomen Ekumeeninen neuvosto 2019,7,12). Seurakunnilla, ihmisoikeus – ja pakolaisjärjestöillä on usein ruohonjuuristason tietoa maahan muuttaneiden tilanteesta (Siirto & Laihia 2016,133). Kirkko on kautta historian ollut yhteiskunnallinen vaikuttaja ja osallistuu paperittomuuden hoitamiseen sille ominaisilla tavoilla. (Kopperi 2015,115–116). Kirkon tarjoaman turvan ajatellaan olevan äärimmäinen keino tilanteessa, jolloin muut mahdolliset keinot on jo käytetty. (Suomen Ekumeeninen neuvosto 2019,7,12.) Suomen Evankelisluterilaisen kirkon järjestelmä tarjoaa tukea, kun henkilö on Suomen säästöjen kannalta määrittelemättömässä tai oikeudettomassa asemassa (Suomen EV.Lut kirkko 2021). Ahonen tarkastelee väitöskirjassaan Kirkkoturvaa (Church asylum) todeten sen olevan olemukseltaan hieman erilainen kuin valtion tarjoama turvapaikka (Ahonen 2019, 13). Koko Kirkkoturva – ajatuksen taustalla on keskustelu siitä, ovatko turvapaikkapolitiikan päätökset aukottomia, inhimillisiä tai edes ainoita oikeita vaihtoehtoja (Ahonen 2019, 13–16; Suomen Ekumeeninen neuvosto 2019).

Kirkkoturva on käytännössä taloudellista vastuuta (ravinto, vaatteet jne.), mahdollisuus majoittua kirkon tarjoamassa majoituksessa sekä keskustelu- ja asiointitukea. Tuki perustuu turvaa hakevan omaan tahtoon ja aktiivisuuteen avun hakemisessa. Kirkkoturvan tavoite on turvata hakijan ihmisarvo ja edistää ihmisoikeuksien toteutumista tilanteessa, jossa ne ovat vaarantuneet. (Suomen Ekumeeninen neuvosto 2019.)

7. OPINNÄYTTEEN TARKOITUS, TAVOITTEET JA TUTKIMUSKYSYMYKSET

Centrian (2022a) syventävien ammattiopintojen tavoitteena on mahdollistaa syventyminen teoriaan soveltamalla sitä käytäntöön. Syventävien ammattiopintojen kautta kehittyvät mm. opiskelijan analyttiset taidot. (Centria 2022a.) Opinnäytteeni tutkimuskohde syntyi Oulun Seurakuntayhtymän Tuomio-kirkkoseurakunnan paperittomien työntekijän ehdotuksesta. Olin pyytänyt aiemmin erääseen opiskelutehtävääni häneltä apua ja olimme keskustelleet paperittomuudesta. Meille molemmille paperittomuus on tuttua työmme kautta, eri tulokulmista ja eri mantereilta. Pohdimme, miten uuspaperittomuus näkyy suomalaisessa yhteiskunnassa ja etenkin missä uuspaperittomat eivät näy. Vuosien 2015–2016 aikana Suomeen jääneet kielteisen päätöksen saaneet turvapaikanhakijat ovat muodostaneet vuosien varrella uuden uuspaperittomien ryhmän (Helsingin Diakonissalaitos 2017). Totesimme, että aiheesta on tarpeen puhua enemmän mm. termistön vierauden vuoksi.

Kiinnostuin vaikeasti hahmotettavissa olevasta uuspaperittomuuden kokonaisuudesta, jonka ymmärtämisellä on suuri merkitys koko maahanmuuttopolitiikan hahmottamisessa esimerkiksi lainsäädäntötyön näkökulmasta. Koin sosiaalialan ammattilaisena välttämättömäksi avata ja tarkastella analyttisesti aihetta, jonka erityiskysymyksiin ei löydy yhtä vastausta tai toimintaohjetta. Opinnäytetyön tavoite onkin kehittää ja soveltaa tutkimustietoa käyttäen valittuja menetelmiä työelämän ongelmien erittelyyn ja ratkaisemiseen (Centria 2022a).

Tässä laadullisessa opinnäytetyössä kuvaan kielteisen oleskeluluvan saaneen aikuisen, yli 18-vuotiaan henkilön prosessia, kun hänellä ei enää ole oikeutta vastaanottopalveluihin mutta häntä ei oteta kotimaassa vastaan, hän ei suostu palaamaan tai palautus ei muusta syystä onnistu. Opinnäytteeni tutkimuskysymyksiä olivat:

- 1) miten uuspaperittoman asemaan päätyneen oletetaan toimivan
- 2) mitä sosiaali- ja terveyspalveluja palveluja hänen on mahdollista saada.

8. OPINNÄYTE PROSESSINA JA MENETELMÄLLISET RATKAISUT

Salminen (2011) jaottelee Baumeisterin ja Learyn teoksen *Writing Narrative Literature Reviews* mukaisesti tutkimuksen tietoperustan merkityksen viideksi kokonaisuudeksi. Tietoperusta kehittää uutta teoriaa jo olemassa olevan teorian lisäksi. Toiseksi sen avulla voidaan arvioida saatua tietoa. Tietoperustan kautta saadaan tietoa asiakokonaisuudesta. Neljänneksi aineiston kautta pyritään etsimään ja tunnistamaan tutkimusongelmia ja viidenneksi, kirjallisuuskatsaus avaa aiheen historiaa. (Salminen 2011, 3. [Baumeister & Leary 1997, 312].) Tässä luvussa kuvaan, kuinka ja millaiseksi opinnäytteen tutkimusosio sekä analyysi muodostuivat.

8.1 Laadullinen tutkimus lähestymistapana

Laadullinen tutkimus on prosessi ja tutkijan oppimistapahtuma, jossa aineistonkeruu ja teorian kehittyminen kulkevat rinnakkain (Kiviniemi 2018, 73,78–79). Laadullisessa tutkimuksessa tutkittavan aiheen lähelle pääseminen vaatii omanlaiset aineistonkeruumenetelmät. Jos kvantitatiivista tutkimusta voidaan luonnehtia jossain määrin jäykäksi tutkimusrakenteiltaan, voidaan kvalitatiivista tutkimusta pitää vaihtoehtoisena ja pehmeänä. (Tuomi & Sarajärvi 2012.) Laadullisella tutkimuksella ei pyritä saamaan niinkään tietoa esimerkiksi siitä, kuinka usein jotain tapahtuu, vaan pyrkimys on löytää näkökulmia, joiden kautta tutkittavaa asiaa voidaan tarkastella (Puusa & Juuti 2021, 14). Metsämuuronen toteaa teoksessaan *Laadullinen tutkimus* kvalitatiivisen tutkimusotteen palvelevan erityisesti silloin, kun on kiinnostuttu tapahtumien yksityiskohtaisista rakenteista tai yksittäisten toimijoiden merkitysrakenteista (Metsämuuronen 2006, 88).

Grönfors ilmaisee kvalitatiivisen tutkimuksen vaativan paljon tekijältään tutkimuksen vaatiessa tutkijan täyttä mielenkiintoa (Grönfors 1982, 40). Opinnäytteeni on laadullinen tutkimus ja pyrkii sanoittamaan osaltaan tilanteiden ja rakenteiden merkitystä ja suhteesta toisiinsa. Yksittäinen rakennekysymys oli esimerkiksi oikean tiedon saamisen kysymys siitä, mitä kautta henkilö saa tietoa vaihtoehtoistaan poistuessaan jostain syystä virallisista verkostoista. Laadullinen tutkimus on prosessi, joka kehittyy koko tutkimuksen ajan (Kiviniemi 2018,73). Laadullinen tutkimus pyrkii lisäämään ymmärrystä ilmiöstä ja etsimään vastausta kysymykseen, mistä tutkittavassa ongelmassa on kysymys (Kananen 2017, 35). Opinnäytteellä hain tietoa nykyisestä tilanteesta ja mahdollisia viitteitä tulevaisuuden suuntauksista.

Tutkimuskysymys voi tarkentua koko tutkimuksen ajan (Kiviniemi 2018, 74). Pysyin opinnäytteessäni loppuun saakka alkuperäisissä tutkimuskysymyksissäni. Materiaalia kertyi nopeasti ja erilaisista suunnista siinä määrin, että materiaalin ja aiheen rajaaminen oli suuri haaste koko kirjoittamisen ajan. Rajaimisen haaste johtui omasta kiinnostuksestani aiheen kokonaisuutta kohtaan sekä siitä, että sain useampia lisäpyyntöjä kirjoittaa opinnäytteeseeni kappaleita tietyistä teemoista, jotka sivuavat opinnäytteeni aiheita, jolloin halusin sisällyttää aiheita opinnäytteeseeni. Kirjoittamisen ympärille syntyi runsaasti keskustelua, joka sinänsä mielenkiintoisena piti rajata opinnäytteestä pois. Laadullisen tutkimuksen lähestymistapa korostaa todellisuuden ja siitä saatavan tiedon suhdetta. Tutkimuskohdetta tarkastellaan kokemusten kautta. (Puusa & Juuti 2021, 76–77.) Asiantuntijoiden ja muiden asiaan osallisten haastattelut ja muutamat satunnaiset kohtaamiset kokemusasiantuntijoiden kanssa toivat erilaisia näkökulmia opinnäytteen tekemiseen ja nostivat esiin koko kirjoittamisen ajan uusia jatkotutkimukseen sopivia kysymyksiä.

8.2 Fenomenologis- hermeneuttinen näkökulma ja tutkimusmenetelmät

Opinnäytteeni taustalla on pehmeä systeemianalyysi. Tulevaisuudentutkija, dosentti Anita Rubin määrittelee systeemianalyysin välineeksi, jonka avulla pyritään tutkimaan ja analysoimaan ongelmia kokonaisuuksina (Rubin 2021). Paperittomuus sekä uuspaperittomuus ovat suuria kokonaisuuksia, joihin liittyy paljon jatkuvassa liikkuvassa vaiheessa olevia elementtejä, joiden yhteyttä on haasteellista huomioida kaikessa yhteiskuntaa läpäisevässä toiminnassa.

Pehmeä systeemianalyysi ei etsi yhtä tiettyä ongelmanratkaisua (Rubin 2021), joten se sopii hyvin uuspaperittomuuden kysymysten käsittelyyn. Pehmeästä systeemianalyysistä kehitettyjen menetelmien kokonaisuus (systeemimetodologia) on monipuolinen välineistö. Sillä voidaan ymmärtää havaittujen ilmiöiden ja tapahtumien muodostumista kokonaisuudeksi, niihin liittyviä ominaisuuksia ja niiden välisiä suhteita. (Rubin 2021.) Syvällisen näkemyksen etsiminen on yksi laadullisen tutkimuksen tavoite (Kananen 2014,17). Vaikka paperittomuudesta on olemassa tietoa, sen haaste on osittainen tulkinnanvaraisuus ja ristiriitaisuus. Kokonaiskuvan rakentamiseksi etsin tietoa ja kokemuksia erilaisista lähteistä. Ennakkotietoni oli, että vastaanottopalvelujen ajalta palveluprosessi on selkeä ja löydettävissä. Opinnäytteeni tarkastelukulma on fenomenologis- hermeneuttinen. Laine toteaa, että ei ole mahdollista esitellä fenomenologista tai hermeneuttista täsmällistä metodologiaa, sillä se riippuu aina tutkimuksen eri säikeiden tuloksista. (Laine 2018, 35.) Opinnäytteen kokonaisuus riippui lopulta suurelta osin siitä, millaisia ja miten tutkimusaiheeseeni liittyviä seikkoja käsiteltiin kirjoittamistyön aikana mm. yhteiskunnallisessa

keskustelussa ja mediassa. Kokemukseni aiheen rajaamisesta liittyy juuri tällaisiin keskusteluihin. Hermeneuttinen tutkimusote on tutkittavaa asiaa avoimesti lähestyvä ilman ennalta määrättyjä oletuksia tutkittavasta tilasta (Jyväskylän Avoimen Yliopiston Koppa 2021). Luin ja kuuntelin paperittomuuteen liittyviä ajankohtaisia julkaisuja, podcasteja sekä keskusteluja pyrkien analyttisuuteen ja puolueettomuuteen myös aineistonhankinnassa mm. huomioimalla julkaisijan tai keskustelijoiden taustoja. Tarkastelin paperittomuuden tilanteeseen liittyviä sosiaali- ja terveystalvveluja sellaisena kuin ne määriteltiin tutkimushetkellä.

Bäckman & Himanka tiivistävät artikkelissaan Fenomenologian tarkoittavan jonkin ilmenemistä ja näkymistä, itse asiaan keskittymistä ja ongelmasta nousevaa kysymystä. Hermeneuttinen tutkimus taas on ihmisten välisen kommunikaation sekä ilmaisujen merkitysten tarkastelua, joiden sisältöä tutkitaan tulkitsemalla ja siten ymmärrystä lisäämällä. (Bäckman ym. 2014.) Fenomenologia pohjautuu siihen, että ihmiset ja maailma ovat aktiivisessa suhteessa toisiinsa, rakentuvat toistensa kautta. Fenomenologian mukaisesti ihminen on yhteisöllinen ja merkitykset syntyvät sen kautta, eivät sen vuoksi. Fenomenologia korostaa yksilön näkemystä kokijana. Näin ollen jotain yleisesti koettuja asioita voidaan johtaa tutkimalla yksilön kokemuksia. (Laine 2019, 30–32.)

Etsin opinnäyteelläni tietoa siitä, mitä paperittomuuden tilanteessa tapahtuu eri toimijoiden yhteisenä tuloksena tai miten asiat kytkeytyvät toisiinsa. Sen selvittämiseen tarvitsin paitsi asiantietoa, myös kokemusperäistä ymmärrystä. Opinnäytetyön kirjoittaminen paperittomuuden haasteista oli tarveperustainen. Eri tahojen työntekijät ja vapaaehtoiset työskentelevät päivittäin paperittomuuden tilanteiden etsien tietoa erilaisista lähteistä. Paperittomuuden kokonaispalvelutarpeen tunnistaminen ja siihen keskittyvä kehittämistyö on mielestäni oleellisen tärkeää nykyisessä yhteiskunnassa. Myös omalle ammatilliselle kasvulleni oli välttämätöntä tehdä opinnäyte näistä kysymyksistä. Koen tärkeäksi, että paperittomuuden kysymyksistä voidaan keskustella rakentavasti ratkaisuja etsien ja että tietoa on tarjolla. Paperittomuus missään muodossaan ei ole ohimenevä ilmiö, vaan jatkuvan kehittämisen kohta, joka tulee väistämättä vaikuttamaan enenevässä määrin myös sosiaali- ja terveysalan työhön Suomessa jatkossakin. Ohisalo mukailen, palvelujen ajanmukaisuus toimii mittarina sille, millä tavoin yhteiskuntamme ylipäättään huolehtii heikoimmista jäsenistään (Ohisalo 2020).

8.3 Aineistonhankintamenetelmät, opinnäytteen kokoaminen ja syventäminen

Ennen tutkittavan tiedon keräämistä on päätettävä tiedon keräämiseen liittyvät perusteet. Peruskysymyksiä ovat tiedon tarpeen määrä ja luonne, mitä tutkittavasta teemasta on jo tiedossa, millaista tietoa on käytettävissä, miten tai miksi asiaa on jo tutkittu ja mitä tuloksia siitä mahdollisesti on saatu. Edelleen onko olemassa oleva tieto riittävää ja vastaako se olemassa oleviin kysymyksiin, onko syitä hankkia ajankohtaisempaa tietoa ja onko sitä ylipäättään mahdollista saada. (Anttila 2021.) Opinnäytteellä hain kokonaiskuvaa sekä tietoa kolmella tavalla. Kokosin sitä tietoa, mitä asiasta on olemassa valmiiksi. Syvensin saamaani tietoa asiantuntija-, ja kokemusasiantuntijahaastatteluilla. Kolmanneksi syvensin edelleen tietoa koko opinnäytteen työstämisen ajan yhdistelemällä ja tarkastelemalla kertynyttä tietoa.

Opinnäytteen aloittamisen vaiheessa valmistelin itselleni Mindmap-tyylisen kartoituksen tahoista, jotka vaikuttavat tai työskentelevät paperittomuuden ympärillä. Näin keräsin kokonaiskuvaa teemasta. Opinnäytteen kirjoittamisen aikana luin paljon materiaalia, jossa käsiteltiin maahanmuuttoon liittyviä teemoja ja paperittomuutta eri näkökulmista. Opinnäytteen aineistonlähteinä käytin julkisia asiakirjoja, väitöskirjoja ja muita julkisia lähteitä. Tietoa paperittomien palveluista oli vaihtelevasti tarjolla. Ammatti- ja laajempaa yhteistyöverkostoa edustava Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants (Picum), paperittomien kansainvälisen yhteistyön foorumi ja verkosto, joka työskentelee varmistamiseksi sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja ihmisoikeuksien toteutumista (Picum 2022a) sekä Organization for Migration (IOM 2008) antoivat kansainvälistä perspektiiviä paperittomuuskysymyksiin. Esimerkiksi IOM:n raportti *Irregular migration from West Africa to the Maghreb and the European Union: An overview of Resent trends* (2008) selittää yhä hyvin mannerten välistä pakolaisliikettä ja osaltaan paperittomuuttakin. Luotettavina perustietolähteinä käytin Maahanmuuttoviraston, Suomen Kansaneläkelaitoksen, Terveystieteiden – ja Hyvinvoinnin Laitoksen sekä Sosiaali- ja Terveysministeriön julkaisuja. Niissä tietoja päivitetään sitä mukaan, kun lakia, säädöksiä tai asetuksia muutetaan tai täsmennetään.

Opinnäytteen teorian hankkimisen lisäksi tutkimusosio käynnistyi hakemalla tutkimuslupia useammalta taholta Centrian ohjeiden mukaisesti. Tutkimuslupaa haetaan, kun halutaan ottaa yhteyttä jonkin organisaation henkilökuntaan. Lupaa haetaan tutkimuksen suunnitteluvaiheessa. (Centria 2022b.) Käyttäen työelämäohjaajani ammatillisia verkostoja sekä omaa arviotani tutkimukseen soveltuvista ja tärkeistä näkökulmista etsin haastateltavakseni joukon viranomaisia sekä muita henkilöitä, joilla on tietoa uuspaperittomuudesta. Haastattelu on menetelmä, joka sopii erilaisiin tutkimustarkoituksiin (Hirsjärvi & Hurme 2000,34) ja näin sen sopivana vaihtoehtona saada ajanmukaista, - mutta myös kokemusperäistä

tietoa. Haastattelun päämääränä on informaation kerääminen, haastattelu tähtää aina johonkin tavoitteeseen (Hirsjärvi & Hurme 2000, 42). Otin sähköpostilla yhteyttä suoraan organisaatioihin pyytäen haastattelulupaa tai suoraan haastateltavaan, mikäli hän voi asemastaan nähden myöntyä haastatteluun itse.

Luvan saatuaani otin yhteyttä kyseisen paikan esihenkilöön ja pyysin haastateltavaa henkilöä. Suostuakseen tutkittavaksi henkilön tulee saada riittävästi tietoa tutkimuksesta ja omista oikeuksistaan tutkittavana (Kuula & Luumi), jonka vuoksi lähetin tutkimussuunnitelman etukäteen luettavaksi kaikille, jotka niin halusivat. Haastateltavan on voitava luottaa haastattelun luottamuksellisuuteen (Hirsjärvi & Hurme 2000, 43). Joiltain alan asiantuntijoilta pyysin mahdollisuutta käyttää haastattelua tietolähteenä. Sovimme, että jos lainaan heidän lausuntojaan, hyväksytän sen ensin heillä. Lopulta en kuitenkaan käyttänyt haastattelujen aineistoa lähdemateriaalina vaan pidin haastattelut alkuperäisessä tarkoituksessaan ja anonyymeinä. Sain haastateltavaksi paperittomien parissa työskenteleviä henkilöitä eri organisaatioista, ohjaavissa/päättävissä tehtävistä toimivia, asiantuntijoita sekä paperittoman kaltaisessa tilanteessa olevia henkilöitä.

Haastattelumetodina käytin strukturoimatonta avointa haastattelua. Tällainen haastattelu on keskustelunomainen ja aiheen määrittelyssä on väljyyttä (Ojasalo, Moilanen, Ritalahti 2014; Puusa 2021, 114; Hirsjärvi & Hurme 2000, 45). Tämä osoittautui hyväksi työtavaksi. Avoimessa haastattelussa haastateltavan kertomus johdattaa keskustelua eteenpäin. Ja kuten Puusa muistuttaa, haastattelumetodi ei ole vain haastattelijan sattumanvarainen valinta, vaan aina perusteltu vaatien huolellista ennakkovalmistelua (Puusa 2021, 114,117). Valintani sopi hyvin opinnäytteeni aiheen käsittelyyn. Haastattelussa tutkijan aineistoa on kaikki, mitä haastattelun aikana tapahtuu (Hyvärinen 2017, 20). Haastateltavien erilaiset tilanteet, asemat sekä kulttuuri ja kielitaustat antoivat haastatteluihin erilaisia lähtöasetelmia, joista oli luontevaa lähteä liikkeelle keskustelussa. Avoin haastattelu mahdollisti toisistaan poikkeavat keskustelun painotukset tai näkökulmat. Haastateltavat puhuivat omasta näkökulmastaan paperittomuudesta ja uuspaperittomuudesta, jolloin esiin nousi myös teemoja, joita en olisi osannut nostaa esiin valmiilla kysymyksillä. Haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden haastatteluissa on pidettävä erityisesti huolta eettisistä ohjeista, ymmärrettävä tilanteessa olevien mahdolliset valtasuhteet sekä painotettava vapaaehtoisuutta ja luottamuksellisuutta. Haavoittuvat ihmisryhmäkään eivät ole yksi suuri samanlainen joukko, vaan jokainen haastateltava on erilainen yksilö. Marginalisoinnilla on vaikutusta haastattelun luonteeseen, jos siihen ei kiinnitetä alusta lähtien tietoisesti huomiota. (Luomanen & Nikander 2017, 289, 292–293.) Paperittomia haastatellaan yleisimmin avoimella temaattisella haastattelulla, jolloin hänelle jää mahdollisuus määritellä vahvemmin itse esiintuomansa näkökulmat (Puumala & Kynsilehto 2017,358).

Haastatteluissa voidaan nähdä kolmenlaisia kysymystapoja, joilla on omat merkityksensä prosessissa. Tutkimuskysymys poikkeaa varsinaisista haastattelukysymyksistä. Myös aineistoa koskevat kysymykset ovat erilaisia kuin ne, joilla lopulta löydetään vastaukset tutkimuskysymykseen. (Hyvärinen 2017, 24.) Kaikki haastattelut alkoivat eri tavoin, koska ensin selvitettiin se, millaisista paperittomista haastattelussa puhutaan. Haastattelujen sisällöt vaihtelivat hieman vastaajan positiota mukaillen. Opinnäytteet ovat julkisia asiakirjoja (Arene 2020,12), joten pyrin toimimaan kaikissa vaiheissa turvaten haastateltavien anonymiteetin. Käsittelen opinnäytetyössäni mm. poliittisesti mielipiteitä jakavia asioita, joten en julkaise mistä hain ja mistä minulle myönnettiin tutkimuslupia enkä ilmaise, millä paikkakunnilla haastattelut tapahtuivat. Tein 11 nauhoitettua haastattelua haastateltavien valitsemissa erilaisissa tiloissa eri paikkakunnilla. Yksi haastattelu tehtiin Teamsin välityksellä, yksi puhelimitse. Nämä valinnat johtuivat käytännön seikoista mahdollistaen maantieteellisesti eri puolilla tehdyt haastattelut. Puhelinhaastattelu sopii laadulliseen tutkimukseen ja se on kustannustehokas. Haastatteluna se eroaa muista haastatteluista siten, että visuaaliset vihjeet kuten ilmeet ja kehonkieli puuttuvat. (Ikonen 2017, 282.)

Tutkijan on huomioitava virheiden mahdollisuus haastattelussa ja toimia parhaansa mukaan niin, että haastattelutilanne on ymmärrettävä ja kysymykset selkeitä. Lisäksi haastateltavan tulee tuntee olonsa turvalliseksi eikä haastattelu saa muistuttaa esimerkiksi kuulustelua. (Puusa 2021,108.) Haastattelun on oltava eettisesti kestävä, se ei saa aiheuttaa haastateltavalle hankaluuksia eikä mielipahaa. Kyse on kunnioituksesta eikä haastattelija voi olettaa tietävänsä haastateltavan tuntemuksia tai tilannetta paremmin, kuin haastateltava itse (Hyvärinen 2017, 32–33). Kiinnitin tähän erityistä huomiota haastatteluaiheen ollessa vaativa. Haastattelija joutuu refleктоimaan omaa rooliaan erityisen tarkasti silloin, kun tutkittavana on paperiton tai turvapaikanhakija (Puumala & Kynsilehto 2017,358).

Yhden haastattelun valmistimme piirtämällä yhteistyössä haastateltavan kanssa. Piirsimme aikajanan muotoon hänen tiensä nykyiseen tilanteeseensa. Hyvärinen toteaa eettiset seikat huomioivan haastateltajan olevan kuin rauhallinen kuuntelija, jolle on mahdollista kertoa vaikeistakin asioista (Hyvärinen 2017, 33). Piirtäminen helpotti kommunikointia vähentäen väärinymmärryksen mahdollisuutta sekä helpotti tapahtumien järjestyksen hahmottamista. Haastattelu ja piirtäminen sen yhteydessä kestivät taukoineen 8 tuntia, eikä sitä nauhoitettu, sillä haastattelun sisältö tallentui aikajanan muotoon.

Opinnäytteeni ylitti tutkimusteeman mukaisesti kaupunkien ja paikkakuntien rajat eikä ole kuvaus mistään erityisestä maantieteellisestä alueesta. Myös haastatellut viranomaiset ja toimijat edustivat eri puolilla suomea ja eri tasoilla toimivia tahoja. Haastatteluissa otin huomioon henkilön näkökulman siitä,

mitä tietoa ja kuinka paljon he halusivat jakaa haastatteluissa. Joistakin haastatteluista sain luettavakseni kirjallista materiaalia. Haastattelukielinä käytettiin suomea, englantia sekä yhdessä haastattelussa kolmatta kieltä tukikielenä virtuaalisen sanakirjan avulla.

TAULUKKO 1. Opinnäytteessä haastatellut tahot ja haastattelun muoto

Vastaanottoyksikön johtaja	1	Tapaaminen
Maahanmuuttoasioista vastaava sosiaalityöntekijä	1	Tapaaminen
Lainsäädäntöä valmisteleva virkakenkilö	1	Tapaaminen
Paperittomien työntekijä	2	Tapaaminen
Paperittoman kaltaisessa tilanteessa oleva henkilö	2	Tapaaminen, Piirtäminen
Terveystuollon asiantuntija	1	Tapaaminen
Oikeusapuhenkilö	1	Puhelinhaastattelu
Päättäjät	1	Teams haastattelu
Muu maahanmuuttajien parissa toimiva henkilö	2	Yhteinen tapaaminen
Yhteensä litteroituja haastatteluja	11	

TAULUKKO 1. Opinnäytetyötä varten haastatellut tahot ja haastattelun muoto.

Haastatteluista 10 johti ehdotukseen ottaa yhteyttä paperittomuuteen perehtyneeseen henkilöön tai tahoon, joka oli haastateltavan mielestä hyödyllinen paperittomuuteen liittyen. Opinnäyteprosessin aikana kohtasin myös henkilöitä, jotka olisivat halunneet heitä haastateltavan. Laadullisen tutkimuksen tekijä joutuu pohtimaan, milloin haastatteluja on riittävästi (Hyvärinen 2017,34). Lopetin haastattelut kahdesta syystä. Ensiksi tutkimuskysymyksen saturaatio täytyi valmiiksi haastateltujen henkilöiden kautta. Eskola & Suoranta määrittelevät tutkimuksessa aineistoa tarvittavan sen verran, kuin se aiheen ja asetetun tutkimustehtävän kannalta on tarpeellista, mutta ei enempää. Aineistoa voi ajatella olevan tarpeeksi, kun uudet tapaukset eivät enää tuota tutkimusongelmien kannalta uutta tietoa ja aineisto alkaa toistamaan itseään eli se kylläntyy ja saturaatio täytyy. (Saaranen, Kauppinen & Puusniekka 2006b [Eskola & Suoranta 1998, 62–63].) Toisaalta saturaatiokäsitettä voi kritisoida siitä, että se edellyttää tiukkaa tutkimuskysymyksen rajausta, jotta voitaisiin väittää aineiston kyllästymispiste todeksi ja ettei haastatteluista

enää löytyisi uutta (Hyvärinen 2017,34–35). Aineistonhankintana haastattelut olivat perusteltua maa-hanmuuttopolitiikan - ja käytäntöjen ollessa luonteeltaan muuttuvia ja ratkaisujen ollessa subjektiivisia haastateltaville. Toisekseen lopetin haastattelut, kun vastaan tuli aika ja opinnäytteen aiheen rajaamiseen liittyvät haasteet. Ne ovat käytännön asioita, jotka vaikuttavat suoraan haastattelujen määrään (Hyvärinen 2017, 35).

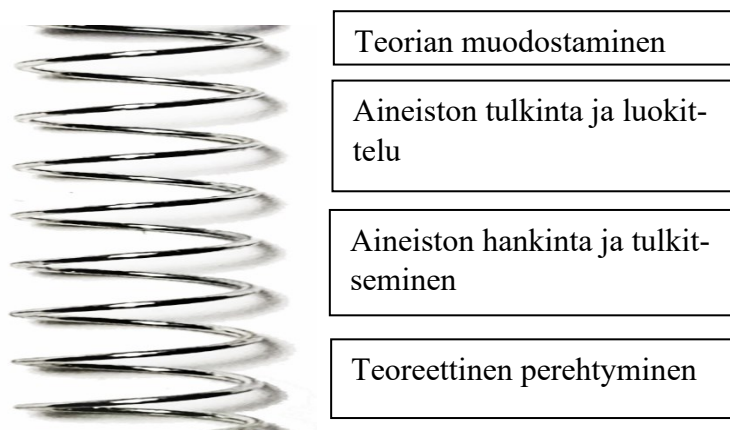
Lisäymmärrystä arjen toimimisesta saadakseni hankkiuduin opinnäytteen aikana mahdollisuuksien mukaan tilanteisiin, joissa paperittomat tai heidän parissaan työskentelevät vaikuttavat, kommunikoiivat tai oleskelevat. Joihinkin tilanteisiin pääsin työntekijöiden avulla tai paperittomat, joihin tutustuin, kutsuivat minut mukaansa. Etsin määrätietoisesti kanavia, joiden kautta pääsin tutustumaan aiheeseen eri näkökulmista. Tutustuin erään eurooppalaisen järjestön kautta ihmiskaupan vastaiseen työhön. Aloin seurata tietoisemmin poliittista keskustelua. Opinnäytteen aikana tarkkailin uuspaperittomuuden näkymistä yhteiskunnassa, sosiaalisessa mediassa, Eurooppalaisessa mediassa sekä uutisoinnissa kuin myös paperittomien, uuspaperittomien, seksityöläisten ja muiden marginalisoitujen ryhmien oikeuksia ajavissa kansainvälissä järjestöissä. Omien matkojeni ohessa vietin aikaa Euroopan suurilla risteysrautatieasemilla tehden havaintoja paperittomuuden näkymisestä mm. julkisessa liikenteessä. Näin syvensin ymmärrystäni asioiden laajuudesta sekä esimerkiksi päätöksenteossa huomioitavista monikerroksisista seikoista.

8.4 Hermeneuttinen kehä tutkimuspolkuna ja opinnäytetyön prosessi

Beiser kuvaa kiinnostavalla tavalla Hermeneutiikan alkua ajatellen sen juontuvan ajatuksista, joissa ihmisen luonne, moraalit ja järki eivät ole absoluuttisia yhdenkaltaisia yleistyksiä vaan aina suhteellisia, siksi muuttuvia ja kontekstuaalisia (George 2020 [Beiser 2011]). Laine puolestaan kiteyttää hermeneutiikan merkityksen selkeästi kuvatessaan sitä ymmärtämisen ja tulkinnan teoriaksi. Hermeneuttisen kehän kautta voidaan tarkastella tutkimusprosessia ikään kuin dialogina, joka tutkimuksessa käydään eri tavoin ja tasoilla. Tutkimusaineisto ei ole vain saavutettu stabiili tieto, vaan aineisto, jota pyrimme ymmärtämään vastavuoroisesti. (Laine 2019, 38–39.) Hermeneutiikkaa voidaan kuvata myös spiraalina. Spiraalin yksityiskohtia tarkastellaan osana kokonaisuutta tarkastellen samaan aikaan yksityiskohtien vaikutusta kokonaisuuteen ja sen syntymiseen (Anttila, 2014).

Hermeneuttinen kehä tarkoittaa, että jokin osa voidaan käsittää vain tietyn kokonaisuuden osana ja että kokonaisuus muodostuu osista (Laine 2019, 38–39). Ilmiöt ovat niin kauan abstrakteja, kunnes sen

kokonaismerkitys johonkin asiaan saadaan selvitettyä. Hermeneuttisessa tutkimusotteessa myös tunteiden merkitys mielletään tiedon välittäjänä. Hermeneuttinen kehä ei ole liikkumaton, sulkeutuva kehä. Sen vuoksi tutkija käy läpi aineistoa uudelleen läpikäydessään tutkija pääsee koko ajan lähemmäksi tutkimuskohdettaan syventäen omaa itseymmärrystään. Samalla erottuvat vähitellen oma lähestymistapa ja tutkittavan kohteen oma olemus, jotka siis ovat kaksi eri asiaa. (Anttila 2014.) Kuvaan alla olevalla jousikuviolla (KUVIO 1) hermeneuttisen kehän vaiheita (Anttila 2014).

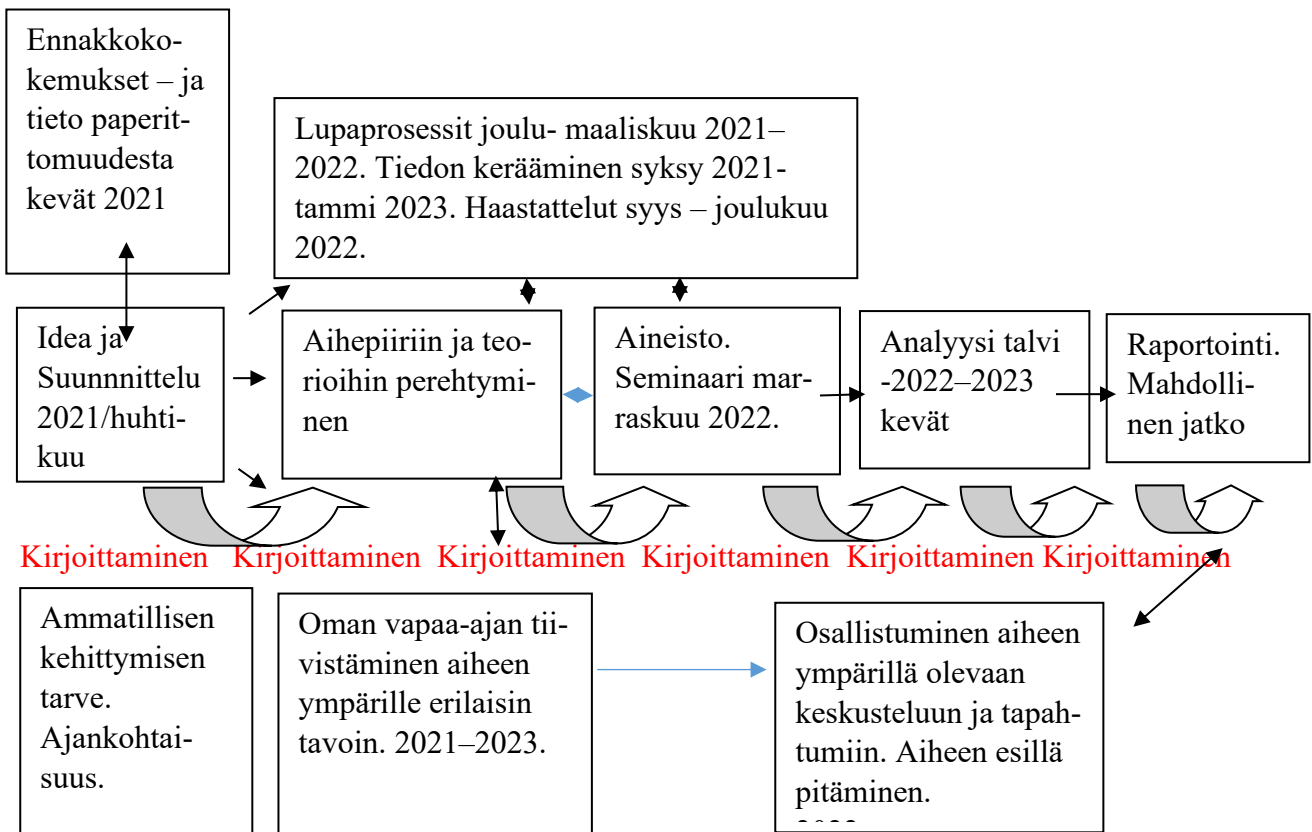

KUVIO 1. Syrjälä, Ahonen, Syrjäläinen ja Saari [1994] mukaisesti hermeneuttinen kehä sisältää neljä eri osaa (Mukaiillen Anttila 2014).

Hermeneuttisen kehän kautta kulkien tutkimukseen tulee syvyyttä tutkimuksen edistyessä ja tutkija kykenee huomaamaan niitäkin seikkoja, jotka hän ei ehkä tutkimuksen alussa ole huomannut tai pitänyt lainkaan oleellisena tutkimuksen kannalta. (Laine 2019, 38–39.) Osaksi tätä kehää kuuluvat tutkimuspäiväkirjat, joihin kirjasin huomioitani asioiden välillä koko prosessin ajalta. Päiväkirjat osoittautuivat hyödyllisiksi monessa suhteessa. Opinnäytteen prosessin aikana tapahtui paljon merkittäviä ja mielenkiintoisia maahanmuuttoon liittyviä asioita, mutta tapasin myös lukuisia ihmisiä, jotka jakoivat informaatiota, mielipiteitään tai kokemuksiaan paperittomuuteen liittyen. Päiväkirjan avulla on helppo palauttaa muistiin tutkimuksen eri vaiheissa tapahtuneita asioista mutta myös muistuttaa tutkimuksen alkuperäisistä kysymyksistä. Tutkimuksen aikana on hyvä huomioida virheiden mahdollisuus, mihin päiväkirjaan merkityt tiedot antavat perspektiiviä. (Opinkirjo Kehittämiskeskus 2023.) Kirjasin tutkimuspäiväkirjoihin myös kysymyksiä ja ristiriitaisuuksia, joita koin tai löysin prosessin aikana. Näitä muistiinpanoja hyödynsin tutkimuksen haastateltavien etsimisessä sekä asiayhteyksien kokoamisessa koko

prosessin ajalla. Seuraavassa kuviossa olen kuvannut opinnäytetyön prosessin aaltoja synnyttävänä ja liikkuvana jatkumona.

Olen kuvannut tieteellisen tutkimuksen polkua liittäen siihen opinnäytetyössä olleita tekijöitä, jotka vaikuttivat prosessin muodostumiseen. (KUVIO 2).

KUVIO 2. Opinnäytetyön prosessi mukailen Gynther & Hasanen (Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja).

Opinnäytteen kirjoittamisen aikana muodostui kuva siitä, että haastattelemani henkilöiden sekä kirjallisuudestakin esiin nouseva haaste on lainsäädännön nopea muuttuminen sekä erilaiset käytännöt riippuen kunnasta. Toisekseen oli helppo havaita, että maahanmuuttokeskustelu värityy hyvin helposti poliittisesti kysymykseksi. Työntekijöiden ja etenkin tavallisen kansalaisen on lähes mahdoton päästä keskustelemaan palveluiden järjestämisestä analyttisesti mutta myös puolueettomasti. Havaintojeni perusteella päätimme yhdessä Oulun Tuomiokirkkoseurakunnan kanssa järjestää kaikille avoimen Ajankohtaista paperittomuudesta-seminaaritilaisuuden. Syksyllä 2022 oli meneillään lakiuudistus koskien paperittomien terveydenhuollon selkeyttämiseksi (Valtioneuvosto 2022b.) Siihen liittyen pyysin Sosiaali- ja

terveysministeriöstä esittelyä asiasta. Pyysin toiseen puheenvuoroon Lääkäriin Sosiaalisen vastuu ry; n (LSV), joka Suomalaisena lääkärijärjestönä työskentelee terveyden tasa-arvon puolesta (Lääkäriin Sosiaalinen vastuu ry 2023). Kolmannekseen pyysin Oulun Tuomikirkkoseurakunnan paperittomien työntekijältä puheenvuoroa symbolisesta vallankäytöstä ja sekä ulkomaalaispoliisia osallistumaan seminaarin loppukeskusteluun.

Centrian opinnäytetyöt tähtäävät työelämäkentästä nousevien haasteiden ratkaisemiseen. Opinnäytteellä tavoitellaan paitsi uuden osaamista, myös työn kehittämistä vastaamaan työelämän tarpeita (Centria 2022a). Seminaarituloisuus antoi mahdollisuuden tulla kuuntelemaan ajankohtaisia kuulumisia lainsäädännöstä ja terveydenhuoltoon liittyvistä seikoista. Seminaarituloisuus pidettiin Oulussa 9.11.2022 Tuomiokirkkoseurakunnan tiloissa. Livenä sekä striimin kautta paikalla oli viranomaistahoja, kolmannen sektorin toimijoita sekä muita asiasta kiinnostuneita. Tilaisuus striimattiin ja oli nähtävissä 2 viikkoa verkossa. Osa siinä käytetyistä luentomateriaalista lähetettiin jälkikäteen niitä pyytäneille.

8.5 Aineistoanalyysi

Laadullisessa tutkimuksessa aineiston analysointi tapahtuu koko tutkimuksen ajan (Syrjälä, Ahonen, Syrjäläinen & Saari 1996, 166) ja analyysillä tavoitellaan olennaisen esiin nostamista (Puusa 2021, 154). Analyysin eri vaiheet voidaan teoriassa eritellä, mutta käytännössä osa niistä tapahtuu yhtäaikaaisesti, sillä aineisto ja opinnäytteen tutkimuskysymykset ovat dialogisessa vuoropuhelussa (Ruusuvoori, Nikander & Hyvärinen 2010, 13–14).

Hankittu tutkimusaineisto, haastattelut, työstetään tekstiksi analysointia varten (Seitamaa – Hakkarainen 2014; Hirsjärvi & Hurme 2000, 143). Analyysin tavoitteena on järkevästi käytettävissä oleva kokonaisuus, jota voidaan tulkita ja jonka perusteella voidaan tehdä johtopäätöksiä tutkittavasta aiheesta (Puusa 2021, 148). Analyysi on tapa käydä systemaattisesti aineistoa läpi etsien siitä sisällöllisiä tai rakenteellisia yhteneväisyyksiä ja eroja. Analyysin avulla tutkija tiivistää aineiston tulkitsemalla ja vertailemalla sitä sekä teorian, että oman ajattelunsa kesken. Lopulta tutkijalla on materiaalia työstettynä alkuperäismuodosta, tämä on hänen tutkimuksensa tulos. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2009.)

Valli puolestaan (2018) määrittelee aineiston analysoinnin tavoitteeksi merkityksellisten kokonaisuuksien hahmottamisen, merkitysten välisten yhteyksien löytämisen sekä ymmärtämisen (Valli 2018, 43).

Taanila (2007) määrittelee laadullisessa tutkimuksessa analyysillä tarkoitettavan pyrkimystä tiivistää kerätyn aineiston informaatio (Taanila 2007,1).

Aineiston kuvaileminen lukijalle on analyysin perusta (Hirsjärvi & Hurme 2000,145). Taanila jaottelee analysoinnin kolmeen eri vaiheeseen; aineiston valikointiin, aineiston järjestelyyn sekä aineiston tulkinnaan (Taanila 2007, 3–6). Opinnäytetyöni analysointimetodina oli sisällönanalyysi, joka Alasuutarin mukaisesti on kaksiosainen; havainnot pelkistetään pilkkomalla ja jäsentämällä käsitteiksi, jonka jälkeen ne kasataan uudelleen (Alasuutari 2011, 39–45). Sisällönanalyysi on väljä, kuin monivaiheinen viitekehys, jonka sisällä työskennellen aineisto saadaan tiiviiksi ja selkeäksi. Laadullista aineistoa kertyy helposti, jolloin runsasta materiaaliakin on helposti paljon käsiteltävänä. (Puusa 2021,149, 152.) Analysointi sisältää ja tuottaa ymmärrettäviä selityksiä asioille tai ilmiöille sekä tiivistää aineiston luettavaksi tekstiksi (Taanila 2007, 3–6).

Uskottavuuden kannalta on tärkeää, että haastattelut tallennetaan (Puusa 2021, 103). Nauhoitin kaikki muut haastattelut, paitsi 8 tunnin piirtäen tehtyä haastattelua. Haastattelut on hyvä kuunnella useampaan kertaan hahmottaakseen aineiston oleellisen sisällön (Seitamaa-Hakkarainen 2014), joten kuuntelin valmiit haastattelut 1–3 kertaa ennen litterointia. Yhden haastattelun kesto vaihteli 1–2 tuntiin. Tämän jälkeen haastattelut litteroitiin. Litteroitavaa tekstiä tuli 119 sivua. Analyysivaiheen tehtävä on avata aineisto, löytää sieltä merkityksiä, joita ei sellaisenaan ole materiaalissa luettavissa tai nähtävissä (Ruusu-vuori ym. 2010, 19). Litteroinnin voi tehdä monella tapaa analyysitavan mukaan (Valli 2015, 42).

Chi painottaa aineiston analyysin valmistelussa sisältöluokkinen määrittelyn olevan tärkein vaihe Luokittelurunko voidaan määritellä etukäteen tai luokittelurunko voidaan muodostaa aineiston analysoinnin etenemisen myötä. (Seitamaa-Hakkarainen 2014 [Chi 1997].) Etsin haastatteluista teemoittain opinnäyttekysymykseen liittyviä käsitteitä. Opinnäytteeni analyysin pohjaksi loin litteroinnin pohjalta käsitekarttoja, jotka sisältävät uuspaperittomuuden teemoja kuten terveydenhuoltoon ohjaaminen tai viranomaisen. Tällainen käsitekartta sopii menetelmäksi, kun halutaan saada selville ajattelun käsittelyn perusrakenteet ja miten käsitteet liittyvät tutkittavan ajattelussa yhteen (Valli 2015, 50; Puusa 2021, 153).

Käsitekarttojen jälkeen etsin teemoista yhdistäviä tekijöitä niin pitkälle, kuin niitä oli mahdollista yhdistää ja muodostin yläteemoja. Tämä oli kiinnostava ja haastava vaihe haastattelujen ollessa toisistaan osittain suurestikin poikkeavia ilmaisultaan ja sanastoltaan. Konstruoimisella tavoittelin teemoja, jotka kuvaavat kyseistä asiaa laajemmin korostaakseni aineiston informaatioarvoa (Eskola 2018, 221).

Alla olevassa käsitekartassa kuvaan määrittelyäni analyysivaiheessa esiin tulleista teemoista (TAULUKKO 2).

Miten paperittomuuden tilanteessa olevat löytävät palvelut?	Tilanne	Palveluun ohjautuminen	
Haastateltava:			
<p>”Me täällä kerrotaan mitä nyt pitää tehdä.”</p> <p>”Hän soitti ja kertoi, että on käynyt näin ja kysyi, mitä nyt pitää tehdä—he kysyy.”</p>	Tilanne, jossa henkilö on jo palveluketjussa tai muuten suorassa kontaktissa.	Palveluihin ohjautuminen tapahtuu.	<p>Henkilö voi olla jo valmiiksi palveluketjussa, jolloin hän saa tietää muistakin palveluista helpommin.</p> <p>Jos hän ei ole tässä ketjussa, tiedonsaanti voi olla sattumanvaraista.</p>
<p>”Yritetään ottaa selville se tilanne, että minkälainen se ihmisen tilanne on, että mitä se voi niinkö tehdä --.”</p> <p>”He--tapaa näitä henkilöitä -- niin siellä neuvotaan, että apua voi mennä hakemaan.”</p>	Selvitetään tilanne, minne ohjattava.	On mahdollista ohjautua.	
<p>”--paljon riippuu siitä aulahenkilöstä, että miten hän ottaa vastaan ja että hoksaako hän.”</p> <p>”Jos jollakin on kokemus niin sitten tullaan ehkä sen rohkaisevana.”</p> <p>”Ihan hirveän kipeänä vasta tullaan, sitten kun ei enää kestä sitä –kipua.”</p>	Sattumanvaraisuus.	Ehkä mahdollistuu.	

TAULUKKO 2. Käsitekarttaesimerkki analyysivaiheesta.

8.6 Luotettavuus ja etiikka

Hyvään tieteelliseen käytäntöön kuuluu seikkoja, joita ei voi unohtaa prosessin aikana. Kaikissa vaiheissa on oltava rehellinen, noudatettava yleistä huolellisuutta sekä tarkkuutta opinnäytteen tekemisessä, tulosten tallentamisessa sekä esittämisessä. (Kuula 2006, 14–15.)

Opinnäytteen aikana huomioin tietoturvaseikkoja mm. haastattelutilanteissa kysymällä nauhoitusluvan sekä hävittämällä nauhoitukset litteroinnin jälkeen. Tiedostin koko prosessin ajan opinnäytteen kohteen, uuspaperittomien palveluiden, olevan mielipiteitä jakava ja tunteita herättävä aihe. Siihen liittyy niin poliittiseen tahtoon kuin ihmisoikeuksiinkin liittyviä eriäviä näkemyksiä, mutta myös julkaisuja. Otin tämän mahdollisimman tarkasti huomioon mm. tarkastaen lähdeaineiston taustoja. Koska esiyymmärrys tutkittavasta asiasta voi vaikuttaa siihen, mitä tutkija etsii tutkimuksellaan ja haastattelu on vuorovaikutustilanne, jossa osapuolet vaikuttavat toisiinsa (Puusa & Juuti 2021, 101,103), kiinnitin erityistä huomiota kaikissa tilanteissa omaan ooliini asian tutkijana ja haastattelun osapuolena. Pyysin haastateltavia itse määrittelemään, missä he halusivat itseään haastateltavan ja ehdottamaan sopivaa aikaa. Tilanteena haastattelun pyytäminen oli erikoinen – yhtä aikaa haastateltavaa ymmärtävä ja ystävällinen mutta samalla puolueeton, kantaa ottamaton. Haastateltavalle ei saa antaa vaikutelmaa, että haastattelu edistää hänen tilannettaan tai vaikuttaisi oleskeluluvan saamiseen (Puumala & Kynsilehto 2017,371).

Puolueettomana oleminen oli koko opinnäytteen ajan vähintäänkin haastavaa. Tämä konkretisoitui tilanteissa, joissa mm. jouduin kieltäytymään avunpyynnöistä ottaa yhteyttä tai kirjoittaa mm. ”tilannetta selventäviä” lausuntoja joko haastatellun henkilön tai hänen tuttavansa puolesta oikeusapuhenkilöön tai maahanmuuttovirastoon.

Jokaisen tutkijan on noudatettava tietosuojalainsäädäntöä ja huolellisuusvelvoitetta edellyttäen yksityisyyden suojan huolehtimisesta (Kuula 2006, 64). Kirjoittamisen tein niin, ettei siitä tunnista haastateltavia henkilöitä, vaikka paperittoman kaltaisessa tilanteessa olevat toivoivat asioitaan käsiteltävän nimillä. Merkittävä yksityiskohta on, että sinänsä yhteiskunnassa ”näkyvämmät” olevien henkilöiden parissa anonymiteettiin välinpitämättömästi suhtautumista ilmenee paperittomien parissa tehdyissä tutkimuksissa. Esimerkiksi Kalm- Akubardia kirjoittaa havainnoistaan tehtyään tutkimusta vuosina 2017–2020 pitkäaikaispaperittomien parissa Venäjällä. Moni haastateltavista olisi halunnut nimensä ja kotimaansa näkyviin tutkimuksissa. (Kalm- Akubardia 2021, 128). Haastatteluja tein tietoisesti eri puolilla Suomea, joten tulokset eivät kohdistu erityisesti mihinkään alueeseen eikä yksikköön. Joidenkin viranomaisten ja toimijoiden kohdalla työpositio paljastaa jossain määrin heidän suhteensa paperittomuuteen.

Useimmista haastatelluista olisi sopinut käyttää nimeä haastatelluissa, mutta tasapuolisuuden vuoksi pidin yhtenäistä linjaa nimettömyydessä. Opinnäytesopimukseen (13.10.2021) kirjasimme työelämäohjaajan kanssa, että mahdolliset asiakastapaamisiin liittyvä tausta -aineisto käsitellään luottamuksellisesti, eikä niitä julkisteta missään vaiheessa opinnäytetyössä.

Tutkimusaihe oli haastateltaville tuttu, mutta koin lukijan kannalta analysointivaiheessa tarvetta asioiden kuvailuun suomalaisesta kontekstista. Tutkimustulosten aitous ja yleisyyden taso on näyttävä todellisena opinnäytteen lukijalle. Aineiston aitouden takaamiseksi tutkijan on osoitettava, että tutkittavien henkilöiden kanssa on käsitelty tutkimuksen kannalta relevantteja asioita tasa- arvoisesti muiden osallistujien kanssa. Koko tutkimuksen ajan tutkijan on varottava yleistyksiä. (Syrjälä, Ahonen, Syrjäläinen & Saari 1996, 152–155.) Opinnäytteeni lähteinä käytin yleisesti hyväksytyjä, ajanmukaisia ja virallisia, julkisia käytössä olevia asiakirjoja ja haastattelin henkilöitä, joiden työhön tai vastualueeseen paperittomuus oleellisesti kuuluu. Luotettavuuden ja asiantuntijuuden kannalta ehdottoman tärkeää oli, että opinnäytteelläni oli työelämäohjaajana paperittomien työntekijä Oulun Tuomikirkkoseurakunnasta sekä asiantuntijatukea haastateltujen viranomaisten taholta.

Opinnäytettä kirjoittaessani kiinnitin erityistä huomiota omaan kirjoitus- ja ilmaisuasuuni käsiteltävän aiheen ollessa mielipiteitä jakava ja osittain kiistanalainen. Selitin haastateltaville opinnäytteen tutkimustehtävän taustat ja pyydettäessä lähetin heille tutkimussuunnitelman, perustellen haastattelun tarpeellisuuden. Peruste oli esimerkiksi se, että henkilö asemansa takia päättää tai ohjeistaa, mitä saatavissa olevat ohjeet sisältävät, vastaa esim. turvapaikanhakijan neuvonnasta tai on aktiivinen vaikuttaja tai toimija yhteisö- tai yhteiskuntatasolla. Eettisesti haastavana koin tilanteet, joissa tutkimukseen liittyvät eettiset kysymykset ja näkemykset anonymiteettisuojasta estivät haastateltavan kanssa hänen toivomansa laajemman yhteistyön. Esimerkiksi kaksi haastattelujen kautta tapaamaani henkilöä pyysi minua kirjoittamaan heidän tilanteestaan julkisesti esimerkiksi lehden artikkelissa arvellen sen nopeuttavan omien oleskelulupien saamista tai palveluiden kehittämistä. Opinnäytteen tutkijan roolissa kieltäydyin pyydetystä yhteistyöstä, vaikka se aiheuttikin itselleni kysymyksiä tutkimuksen valtasuhteista.

9. TUTKIMUSTULOKSET

Tässä luvussa kuvaan opinnäytetyön keskeiset tulokset kahteen asetettuun tutkimuskysymykseen. Tutkimuskysymysten lisäksi haastattelut tuottivat paljon materiaalia, jota olen käyttänyt kuvaamaan ja selvittämään varsinaisten tutkimuskysymysten sisältöä.

Haastateltavani edustavat erilaisia toimijoita paperittomuuden ympärillä. Haastateltavat toimivat joko järjestöissä, viranomaisina tai päättäjinä tai ovat tai ovat olleet turvapaikanhakijoina tai paperittomuuden kaltaisessa tilanteessa.

9.1 Miten kielteisen turvapaikkapäätöksen oletetaan toimivan?

Haastattelujen mukaan kielteisen turvapaikkapäätöksen saaneen henkilön odotetaan yleensä toimivan kuten hänelle annettussa päätöksessä ohjeistetaan häntä tekemään. Kielteistä päätöstä ei luonnollisesti nähdä asiakkaan toiveen mukaisena hänen tavoitellessaan myönteistä turvapaikkapäätöstä. Haastatelussa nousivat esiin työn jaot; kuntien odotettiin hoitavan oman velvollisuutensa ja saavan niihin rahoitusta. Muu toiminta nähtiin olevan järjestöjen vastuulla tai tarjoamaa.

On niitä jotka auttaa oleskelulupa-asioissa, sitten on niitä jotka terveysasioissa ja sit hyvinvointia ja ja ryhmätoimintaa tai muuta.

Se on aika pirstaleista ja aika samanlaisiakin palveluita tarjotaan. Eihän se välttämättä ole huono asia mutta voisi se vähän koordinoitummin olla tehty yhdessä.

Haastateltavat kertoivat vastaanottopalveluiden loppuessa asiakkaalle kerrottavan, mitä paperittomaksi jääminen merkitsee, sekä mahdollisista vaihtoehdoista. Jos asiakas on asunut vastaanottokeskuksessa tai on kirjoilla siellä, hän varaa tai häntä autetaan sopimaan aika sosiaalityöntekijälle, joka kertoo hänelle tilanteesta ja vaihtoehdoista. Joissain tapauksissa päätöksestä kertoo oikeusapuhenkilö, joskus paikalla ovat sosiaalityöntekijä yhdessä jonkun järjestön työntekijän kanssa. Haastatelusta nousi esiin myös ristiriitaisuus siitä, että aina asiakasta ei osata neuvoa tai ohjaaminen ei suju helposti. Myös palveluihin päättymiseen liittyy jonkinlaista ristiriitaa vastuusta. Osa haastatelluista koki, että aikuisen ihmisen on itse päätettävä, etsiikö hän palveluita vai tyytyykö siihen, mitä hänellä on valmiina.

Palveluihin tarttuminen on tarvitsijan omalla vastuulla. Me emme voi pakottaa, kun sosiaalipalvelut ovat vapaaehtoisia. Meidän tehtävämme on kertoa vaihtoehdot ja asiakas valitsee itse miten toimii, minkä ohjeistuksen ottaa käyttöönsä.

Se prosessi on hyvin epäselvä työntekijöille, että mitä tapahtuu sitten kun sieltä vastaanottokeskuksesta joutuu lähtemään.

Asiakkaalla on hänelle annettuun päätökseen kirjattu aika, jonka kuluessa hänen vastaanottopalvelunsa päättyvät sekä mahdollinen valitusaika. Tässä vaiheessa hänen kuuluu ottaa yhteyttä oikeusapuun, jollei hänellä ole jo yhteyttä valmiina.

Kyllä heille on silloin kerrottu, että nyt pitää toimia. Pääasiassa ihmiset ovat ottamassa ajoissa yhteyttä.

Haastatteluissa pyrimme keskittymään tilanteisiin, jolloin valitusmahdollisuutta ei enää ole. Haastattelutavat kertoivat, että asiakkaalla on periaatteessa kolme erilaista vaihtoehtoa. Ensimmäinen niistä on lähteminen kotimaahan tai muuhun turvalliseen maahan palaaminen. Toisekseen jollei häntä saada palautettua tai paluu ei onnistu siksi, että maahan ei pääse tai henkilöä ei oteta vastaan, voi henkilö asua prosessin hänelle osoittamassa paikassa niin kauan, että hänet saadaan poistettua maasta. Henkilö voi joutua lähtemään esimerkiksi vastaanottokeskuksesta ja hakeutua hätämajoitukseen, tai sosiaali-toimi voi osoittaa hänelle hätämajoituspaikkana jonkun asunnon. Haastatteluissa nousee esiin, että vaihtoehtoista huolimatta osa paperittomista päätyy ystäviensä, tuttaviansa tai puolituntemattomienkin luo majoilemaan. Osa päätyy asumaan kadulle tai vaihtamaan päivittäin majapaikkaa. Taloudellisen tilanteen salliessa paperiton voi saada myös vuokrattua asunnon markkinoilta, joissa ei kysytä esimerkiksi vakuutuksia tai vuokratakuuta. Tällainen asuminen ei suojaa vuokralaista, hankalissa tilanteissa kuten vuokranmaksuongelmissa hän on aina häviöjä tai hyväksikäytettävä.

Kolmannekseen, mikäli valitustie on käyty loppuun, henkilö voi tehdä kokonaan uuden oleskelulupahakemuksen, jos siihen löytyy jokin syy. Tällainen syy voi olla esimerkiksi työperustainen oleskelulupahakemus, jos hakija on onnistunut löytämään työpaikan. Haastattelussa nousee esiin ajan kulumisen pitkä jänneväli. Henkilön elämään saattaa tulla oleskeluluvan haku- tai odotusvaiheen aikana ihmisiä, jotka voivat vaikuttaa tai joiden hän toivoo vaikuttavan oleskelulupaan.

Jos tapaan jonkun hyvän ihmisen niin voin mennä naimisiin ja ostaa talon. Silloin saisin oleskeluluvan.

Minulle on syntynyt täällä lapsia. Heillä on oikeus saada pitää minut täällä.

Henkilö voi hakeutua missä vain vaiheessa turvapaikkahakemuksensa kohtaa Vapaaehtoisen Paluun järjestelmään ja saada paluuseensa mahdollisesti mm. taloudellista tukea. Tällöin hän peruu kaikki viireillä olevat hakemuksensa ja valituksensa. Osa haastatelluista ei muistanut kohdanneensa yhtään Vapaaehtoisen Paluun valinnutta asiakasta, osa oli kohdannut tai prosessoinut tällaistenkin lähtijöiden kanssa. Tällöin valintaa oli puoltanut se, että lähdöstä sai edes taloudellista tukea muuten rahattomaan paluuseen ja huonosti päättyneisiin suunnitelmiin. Osassa haastatteluista nousi esiin kritiikkiä myös ko. järjestelmän vapaaehtoisuutta kohtaan, jos ns. vapaaehtoisuus on ainoa valittavissa oleva laillinen suunta mitä tilanteessa on tehtävissä. Toisaalta järjestelmän hyvänä puolena pidettiin sitä, että ihminen saa taloudellisen tuen avulla ehkä palata kunniallisesti kotiin, jos hän on tullut siihen tulokseen, että hänen on parempi palata kotimaahansa.

Hyvä oli, että hänellä oli semmonen mitä hakea, että oli edes jotakin apua, kun muuta hyötyä ei ollut koko prosessista.

Haastateltavat kertoivat paperittomilla olevan erinäisiä sosiaali- ja terveyspalveluita, mutta niiden saatavuus ja laajuus vaihtelevat sekä henkilön oman tilanteen, että paikkakunnan mukaisesti. Koska uuspaperittomaksi voidaan päätyä hyvin monenlaisten vaiheiden vuoksi, ei asiakkailta välttämättä ole sosiaalipuolen asiakkuutta valmiina paperittomuuden alkaessa. Esimerkkinä haastattelussa nousee tilanne, jossa lakimuutosten myötä pois vedetty humanitaarinen syy oleskeluun ei oikeutakaan enää uuteen oleskelulupaan ensimmäisen luvan loputtua. Henkilö on jäänyt maahan tietämättä, miten toimia, peläten seurauksia tai välittämättä seurauksista. Toinen esimerkki nousi eroon päättyneestä avioliitosta. Väkivaltainen (Suomalainen) aviopuoliso ei ollut kertonut uudelle, maahan muuttaneelle kielitaidottomalle puolisolleen Suomen viisumikäytänteistä ja henkilön paperiasiat jäivät hoitamatta. Puoliso, jonka osallistumista kaikkeen kodin ulkopuoliseen rajusti rajoitettiin ja käytettiin tämän ymmärtämättömyyttä hyväksi, tiesi joutuneensa paperittoman kaltaiseen tilaan vasta kuukausien päästä.

Sosiaalipalveluiden asiakkaaksi tullaan toisinaan Kelan kautta. Jos henkilö on hakenut Kelalta ensin toimeentulotukea, johon hänellä ei ole ollut oikeutta, hänet on ohjattu sieltä sosiaalitoimeen.

Haastatteluissa ilmenee näkemys – ja toimintaeroja Kelan ja sosiaalitoimen rooleista vaihdellen mitä ilmeisimmin paikkakuntaakohtaisesti. Toimeentulotukijärjestelmä vaikuttaa haastattelujen mukaan osittain epäselvältä myös haastateltaville. Haastateltavien mukaan asiakas voi ohjautua sosiaalitoimeen myös yksityisen ihmisen ilmoituksen, jonkin järjestön tai seurakunnan kautta. Tämä riippuu osittain vapaaehtoisten tai työntekijöiden yhteistyöverkostosta ja aktiivisuudesta.

Haastatteluissa nousi esiin moniammatillisen yhteistyön merkitys erityisesti palveluun ohjauksessa. Tärkeiksi yhteistyökumppaneikseen haastateltavat nostivat mm. sosiaalityöntekijän, ulkomaalaispoliisin tai kolmannen sektorin paperittomien työntekijän. Esiin nousi myös terveyskeskuksen vastaanottavan ”aulahenkilön” merkityksellinen rooli ohjauksessa sekä koko paperittoman palveluketjun rakentamisessa. Haastateltavat tähdensivät, että palvelut ovat erilaisia prosessien eri vaiheissa ja siksi työntekijän on tärkeää olla selvillä, missä vaiheessa asiakkaan hakuprosessi on menossa. Tämän selvittäminen vaatii aikaa ja tahtotilaa. Siitä riippuu haastateltavien mielestä myös osittain, kenen kanssa haastateltavat tekevät yhteistyötä missäkin vaiheessa.

Siitä ensimmäisestä kontaktista voi riippua todella paljon koko sen ihmisen tulevaisuus, että millainen siitä tulee.

Aloin itkeä, kun ymmärsinkin, että se sana on väkivalta. He palasivat luokseni ja kysyivät, onko minulla ongelmia. He veivät minut (palvelupaikan nimi).

Kun asia tulee sosiaalitoimeen hoidettavaksi, alkaa palvelutarpeen arvion prosessi. Haastattelujen perusteella prosessit ovat kuntakohtaisia. Tämä vaihe koettiin osittain työläänä. Asiakkaalla saattaa olla useita asioita kesken tai voi olla, että hän ei ole selvillä, missä vaiheessa hän tarkalleen on. Voi myös olla, että asiakkaalla on epärealistisia ajatuksia tai väärää tietoa omasta tilanteestaan ja joskus käy niinkin, että asiakas luulee, että tilanteelle ei voi tehdä mitään, vaikka tilanne ei lopulta olekaan niin huono, kuin hän ensin kertoo. Joskus asiakas on koettanut peitellä totuutta tai ei halua kertoa selkeästi tilanteestaan.

Onko mahdollista tehdä vielä valituksia, oikaisuvaatimuksia, mennäänkö hallinto-oikeuteen, haetaanko korkeimmasta hallinto-oikeudesta valituslupaa, jätetäänkö uus hakemus vai mitä tehdään.

Ei he kyllä kovin herkästi tänne hakeudu eli kyllä me harvemmin törmätään täällä sosiaalitoimessa heihin, he hakeutuu vapaaehtoisten tai järjestöjen piiriin.

Haastatteluista kävi ilmi, että asiakkaiden tunteet vaihtelevat heijastuen toisinaan myös suhteessa työntekijään. Pitkien ja stressaavien odotusaikojen vuoksi henkilön jännitys saattaa purkautua työntekijään, joka voi olla tutuin tai ainoa keskustelukumppani. Henkilön käytös saattaa olla epäloogista, stressaantunutta, katkeraa, henkilö voi olla kauhuissaan tai varma kiinniottamisesta tai karkotuksesta. Toisaalta tuotiin esiin, että henkilöt myös usein suhtautuvat asiallisesti päätöksiin ja toimivat suunnitellusti ja harkiten hyvässä yhteistyössä esimerkiksi oikeusavustajan kanssa. Haastatteluissa ilmeni, että turvapaikanhakijat usein varautuvat myös valmiiksi negatiivisiin päätöksiin, vaikka toivovatkin muuta.

Asiakas voi olla myös kuin kohtaloonsa alistunut, jolloin hän tarvitsee tukea enemmän. Joskus asiakkaat ovat helpottuneita siitä, että saavat ylipäätään jonkun vastauksen ja ”pääsevät jatkamaan prosessiin mihin suuntaan tahansa”.

Haastateltavat kertoivat kokevansa, että kielteisen päätöksen saaneet henkilöt toisinaan myös arvottavat työntekijöitä. Kolmannen sektorin toimijoiden roolissa nähtiin painottuvan enemmän kannustaminen ja tuki, jopa kiltteys, ei niinkään lainsäädännölliset seikat. Asiakkaat saattavat kokea haastattelujen perusteella jopa niin, että toiset työntekijät (vapaaehtoinen tai järjestötyöntekijä) ymmärtävät tilannetta paremmin ja tahtovat parasta, siinä missä toiset, usein viranomaiset, ”eivät halua auttaa” tai ”eivät ymmärrä”. Maahanmuuttovirastoa yleensä pelätään tai jännitetään. Haastateltavien kokemuksen mukaan asiakkaan on usein vaikea ymmärtää, että työntekijöillä ei ole osuutta varsinaiseen päätökseen. Haastateltavat toivat esiin, että joskus työntekijän toivotaan voivan vaikuttaa päätökseen omilla suhteillaan; soittamalla, kirjoittamalla tai jollain muulla tavalla selittämällä Maahanmuuttovirastolle asioiden oikeellisuus. Haastattelut ajattelivat tämän johtuvan kulttuurieroista, sillä henkilöiden lähtömaissa on voinut olla yleinen ja hyväksytty käytäntö asioiden hoitaminen suvun tai tuttavien kautta.

Haastateltavien mielestä toisinaan kielteisen päätöksen saaneen, mutta myös häntä avustaneen henkilön voi olla vaikea ymmärtää kielteisen päätöksen logiikkaa. Kolmessa haastattelussa todettiin erikseen, että negatiivisen päätöksen syytä on joskus vaikea ymmärtää tai löytää päätöspaperista verrattuna sitä jonkun toisen henkilön saamaan päätökseen. Yksi haastatelluista kertoi ymmärtävänsä epäepäreiluuden tunteet. Hän kertoi esimerkin henkilöstä, joka oli saanut kuulla rikoksia tehneen henkilön saaneen oleskeluluvan samaan aikaan, kun toinen, joka ei ehkä ollut tehnyt niin ”selkeää” vääryyttä eli vahinkoa toisille, sai kielteisen päätöksen. Toisaalta osa vastaajista kertoi hakijoiden pääsääntöisesti ymmärtävän, mitä kielteisen vastauksen saamisen tilanne tarkoittaa. Haastatellut arvioivat, että eri tavoin paperittomien ja uuspaperittomien elämänpiirissä on ollut tuttua käydä keskustelua erityyppisistä oleskeluluvista tai käännytyksistä, hakemusten kirjoittamisista ja lisätodisteiden hankkimisesta. Haastateltavien mielestä asiakkailta voi olla paljon kokemuksia omasta tai lähipiirinsä ihmisiltä hakuprosessista. Henkilö on voinut olla jo vuosia samassa turvapaikkahakemusten ja valitusten kehässä. Silloin hän voi olla myös tietoisempi siitä, mitä hänen tilanteessaan kannattaa tai on mahdollista tehdä seuraavaksi. Haastatelussa tuotiin esiin myös arvelua siitä, että kokeneet (useita päätöksiä saaneet) turvapaikanhakijat ovat harjaantuneet kulttuurisesti myös ymmärtämään, millaisia asioita suomalainen viranomainen hakee kysymyksillään ja osaavat vastata ”paremmin”. Toisaalta haastateltavat toivat esiin sukupuoliin liittyvän huolen siitä, että paperittomien naisten näkökulmat ja tarpeet voivat jäädä pimentoon riippuen mm. siitä, millaisiin oloihin henkilö on tottunut (esim. perheenjäsenten väliset suhteet,

perheen raha-asiat) tai mitä hän kokee liian häpeälliseksi tai mitättömäksi tuoda esiin. Tällaisia asioita voivat olla esimerkiksi matkan aikana tapahtuneet väkivaltaiset tapahtumat tai henkilön ”huonot” valinnat, jotka on ollut pakko valita matkan varrella.

Eriävää näkyä kuvastui vastaajien näkökulmista siitä, miten ymmärrettävästi tieto on joko annettu henkilölle tai miten tieto on ymmärretty. Osa haastatelluista koki asianosaisten saavan tietoa, mutta henkilöt eivät välttämättä toimineet annetun tiedon mukaan vaan valitsivat itse toisen ratkaisun. Osa haastatelluista puolestaan arveli, että hakijoiden kielitaito ei riitä ymmärtämään välttämättä aina tarpeeksi käsiteltävää asiaa, ja tulkkeja olisi hyvä käyttää enemmän. Haastatelluilla oli kokemuksia siitä, että neuvontahetkellä henkilö on saattanut nyökätä tai ilmaista, että on samaa mieltä tai ymmärtää, mitä pitäisi tehdä, mutta myöhemmin ilmenee, ettei hän olekaan ehkä ymmärtänyt tilannetta kokonaisuutena.

Ei monellakaan ole käsitystä siitä kokonaisuudesta. Voi olla, että nyökytellään, mutta oikeasti ei ehkä ole ymmärretty kokonaisuutta.

Ne voi sanoa, että ei koskaan ole aiemmin selitetty kunnolla, mitä tämä päätös tarkoittaa. Sitten ne kiittelevät, että kiitos kun selitit.

Voitko soittaa lakimiehelleni? Hän varmasti uskoisi sinua, kun olet suomalainen.

Haastatellut kokivat, että turvapaikkaprosessi on pääpiirteittäin selkeä siihen saakka, jos asiakas toimii, kuten hänen ohjeistetaan toimivan eikä siihen tule poikkeamia. Haastateltavat toivat esiin turvapaikkaa hakevien taustojen moniulotteisuuden, joka selkeästi haastateltavien mielestä lisäsi henkilön prosessiin erilaisia haasteita. Moni kuitenkin koki, että tärkeää onkin se, mitä parhaillaan tapahtuu, kuinka henkilö selviää prosessissaan eteenpäin ja esimerkiksi kotimaan poliittinen tilanne on jonkun muun kuin haastateltavan arvioitavissa. Haastatellut kokivat, että heidän työhönsä kuuluu paljon tarkistamista, vastausten etsimistä mutta myös tulkintaa. Tieto- tai tulkitsemiskysymyksissä nähtiin aukkoja, joihin ei koettu olevan olemassa ratkaisua tai ohjetta. Haastatteluissa mainittiin myös työntekijöiden ajoittainen hämmennys tilanteesta.

Kun tulee uusi työntekijä niin se on ihan, että ei kai tämä voi olla näin ja minä joudun sanomaan, että kyllä se on juuri näin.

Ei ketään kiinnostaa tämä. Kaikki on vain helpottuneita ja sanoo, että (nimi) hoitaa, tämä kuuluu (työntekijän nimi).

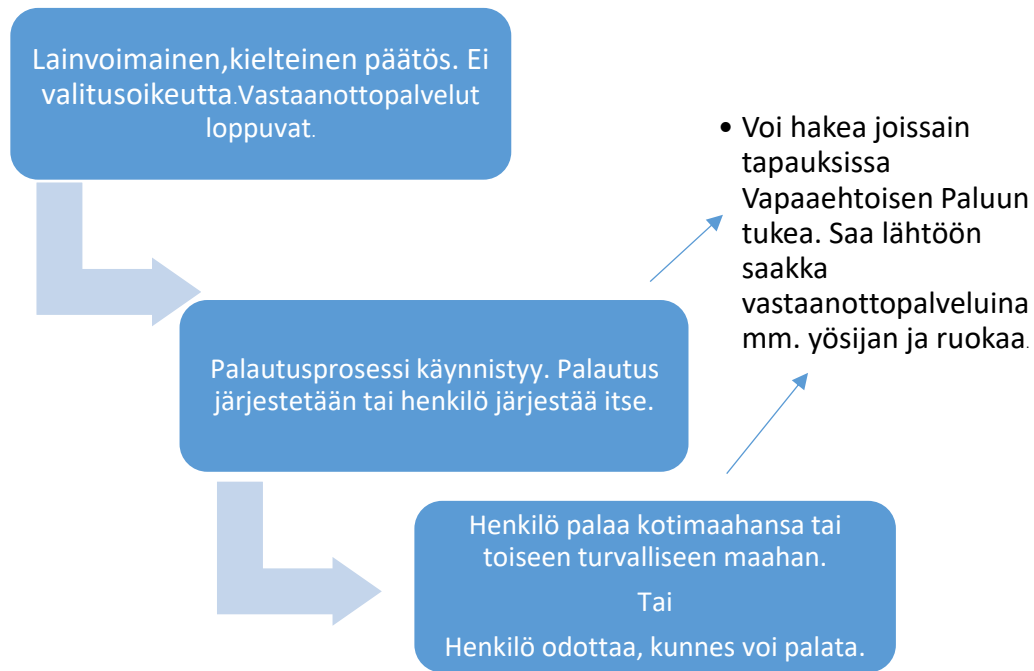
Täällä voi tapahtua ihan mitä vaan. Aivan absurdeja asioita.

Haastatellut eivät kokeneet palveluntarpeen tilanteita yksiselitteisiksi. Haastatellut mainitsivat, että joskus työntekijän kannalta pieni asia tai huomiointi on laajentanut asiakkaan toimintamahdollisuuksia ja vahvistanut tunnetta selviytymisestä. Nämä asiat oli koettu työntekijöinäkin mukavina tai toiveikkaina. Käytännön esimerkkinä mainittiin mm. silmälasien, lääkkeen tai junalipun hankkiminen, autokyydin järjestäminen tai lääkäriin pääsemisen järjestämisen. Haastatellut kokivat, että palveluiden järjestämisen haasteisiin liittyy jonkinlainen väliaikaisuuden tunne. Haastatellut olivat kokeneet ja nähneet asioiden ratkeavan usein ei toivotusti ja henkilö häviämisiäkin kesken selvittelyn. Haastatelluilla oli kokemusta pitkästäkin yhteistyöstä paperittoman kaltaisessa tilanteessa olevan kanssa ja sitten onkin jouduttu toteamaan ihmisen häviäminen. Tällaisissa tilanteissa henkilö nousi haastateltujen mieleen toisinaan muissa tilanteissa vielä tapahtumien jälkeen.

Siihen pitää tottua, että kun ne ihmiset on ensin elämässä ja sitten ne vain katoaa, ne lähtee jonnekin.

Olen miettinyt välillä, että mitähän sillekin naiselle tapahtui --minne hän lähti.

Haastatellut kertoivat, että jos henkilö saa myönteisen turvapaikkapäätöksen, hän siirtyy kotouttamispalveluiden piiriin ja hän pääsee hakemaan itselleen kuntapaikkaa. Haastateltavien mielestä tämä oli selkeä tilanne, jolloin ihmisellä oli paljon erilaisia palveluita käytettävissään. Tämän jälkeen oleskeluluvan saaneella henkilöllä on edelleen paljon huolehdittavaa, kuten esimerkiksi muutto pois vastaanotokeskuksesta. Osa haastatelluista kertoi olevansa mielellään tai toivoi pääsevänsä olemaan mukana tässä vaiheessa, koska tilanne on yleensä luvan saaneen henkilön toivoma ja positiivinen asia. Haastatellut kertoivat, että edelleen tässä vaiheessa on paljon muistettavaa ja hoidettavaa, joista he kertoivat muistuttavansa sopivissa tilanteissa. Tällaisia asioita ovat mm. ensimmäisen oleskelulupapäätöksen loppuessa jatkoluvan hakeminen. Seuraavassa esitän tiiviin yhteenvedon siitä, miten kielteisen oleskeluluvan saaneen asiakkaan oletetaan toimivan haastattelujen perusteella. (KUVIO 2).

KUVIO 3. Odotettu toiminta kielteisen päätöksen jälkeen.

Haastateltujen mielestä asiat menevät usein monimutkaisesti, aikaa kuluu kohtuuttomankin pitkiä aikoja tai elämäntilanteiden vaihtelut värjättävät polkua. Seuraavassa kuviossa esitän yhteenvedon siitä, mitä haastateltujen perusteella tilanteessa tapahtuu. (KUVIO 4).

KUVIO 4. Haastateltujen perusteella piirretty kielteisen päätöksen jälkeinen prosessi.

9.2 Mitä palveluja tilanteessa olevalle henkilölle on tarjolla?

Kysymyksen vastaukset vaihtelivat laajasti vastaajan työposition ja paikkakunnan mukaisesti. Yhteistä kaikille vastaajille selkeästi oli, että kysymykseen ei ole olemassa yhtä vastausta linjausten ollessa kunta- tai työpaikkakohtaisia. Osa haastateltavista kertoivat prosessista, jonka mukaan henkilö ohjataan Vapaaehtoisen Paluun järjestelmään. Henkilö voi asua paluuseen saakka hätämajoituksessa, jossa hän saa myös muita prosessiin kuuluvia palveluita, joihin häntä ohjaavat mm. sosiaalityöntekijät. Palveluiden yksityiskohtaisuus jäi avoimeksi. Haastateltavien näkemyksen mukaan isommissa kunnissa tai niissä kunnissa, joissa eri tavoin paperittomia on enemmän, on myös enemmän ja erilaisia palveluita. Muualla olevia palveluita ei välttämättä osattu tai haluttu tarkentaa, vaan todettiin niissä olevan erilaisia ratkaisuja. Kaikki haastateltavat korostivat perusoikeutta ihmisarvoiseen elämään, ihmisestä on pidettävä huolta ja ketään ei voi jättää heitteille. Haastatteluissa korostui, että jos ihminen hakee apua, häntä aina pyritään auttamaan tai saattamaan eteenpäin niillä keinoin, mitä on käytettävissä. Työ ei haastateltavien mielestä ole helppoa.

Olen sitä mieltä, että kyllä meillä sentään paremmin huolta pidetään kuin jossain tuolla muualla.

Aika ohut tietämyshän meillä tavallaan on näistä, että minkälainen työ esimerkiksi lainsäädännön tekeminen on, et sitä työstetään valtavan kauan ja moniammatillisesti ja siten voidaan kritisoida jotain aika mitätöntäkin asiaa kovasti.

Haastateltavat kokivat, että ohjeissa ja linjauksissa on eroavaisuuksia, mikä aiheuttaa palveluiden järjestämiseen tiettyä tulkinnanvaraisuutta. Eroavaisuudet aiheuttivat toisinaan ammattieettistä ristiriitaa ja jopa kysymyksiä motiiveista. Useammassa haastattelussa tuotiin esiin pohdiskelevia kysymyksiä, esimerkiksi mikä taho voi määritellä, mikä on riittävää tai tarpeellista palvelua henkilöille, joilla ei ole laillista oleskeluoikeutta. Haastattelijat näkivät palveluiden järjestämisvelvollisuutta tulkittavan laajasti. Haastateltavat kokivat joissain kunnissa palveluja järjestettävän minimivaatimusten mukaisesti rajaten palveluja tiukastikin, toisissa kunnissa arveltiin katsottavan enemmän kaikkien osapuolten kokonaisuutta laajentaen tai soveltaen palveluita.

Haastateltujen mielestä palvelut vaihtelivat riippuen siitäkin, kuka viranomainen tai toimija paperittoman kohtasi. Esimerkkinä tästä kerrottiin päivystykseen saapuva paperiton. Haastatteluissa tuotiin esiin, että vaikka paperiton saikin päivystyksessä avun akuuttiin terveysongelmaansa, voi henkilön

kokonaistilanne jäädä huomioimatta. Haastateltavien mielestä huomioiminen voisi ohjata henkilöä hänen tilanteensa kannalta edullisempaan ja hänen toivomaansa suuntaan. Haastateltavat arvelivat, että jos henkilön paperittomuuteen ei tartuta eikä häntä ohjata aktiivisesti hänelle kuuluvien palveluiden pariin, häneltä voi jäädä tietämättä hänen tilanteensa kannalta tärkeitä asioita, joiden perusteella hän esimerkiksi lähtisi hakemaan itselleen tarpeellista apua. Erityinen tarve voisi olla haastattelujen mielestä esimerkin terveydenhoitoon liittyvä asia. Tilanne on erilainen kuin muilla avuntarvitsijoilla, jolla oletettavasti on paikka (koti) johon hän menee toipumaan, säilyttää lääkkeitä, hoitaa ja esimerkiksi pesee hoidettua haavaa. Eroa haastateltavat näkivät muuhun väestöön myös siinä, voiko henkilö hakea sairaanhoidon korvauksia, pyytää kyytipalvelua tai saada apua kotiin.

Useissa haastatteluissa tuotiin selkeästi esiin, että viranomaisena tai työntekijänä on opeteltava se, mitä ko. työpaikassa tarvitsee tietää paperittomuudesta ja noudattaa sitä ohjeistusta, kun tarvetta ilmaantuu. Joistain haastatteluista kävi ilmi, että tätä ei pidetä parhaana mahdollisena tilanteena, mutta koetaan kuitenkin liian vaikeaksi seurattavaksi muulla tavoin.

Kunnissa ja kaupungeissa ihan erilaisesti järjestetään nää palvelut.

On kuntia jotka tulkitsevat hyvin tiukasti lakia ja sitten on niitä, jotka on tehneet omia päätöksiä laajentaa palveluja.

Kyllä vähän laillisuuden rajamailla mennään.

Haastateltavat kertoivat etsivänsä tietoa tarvittavien palveluiden järjestämisvastuusta ja omasta työroolistaan. Työtilanteissa haastateltavat kertoivat harvemmin käsitelleen paperittomuuden kysymyksiä etukäteisesti. Niistä puhutaan pääasiassa tilannekohtaisesti ja silloinkin asioita käsittelevät pääasiassa ne työntekijät, joille paperittomien asiat ovat haastateltavien mukaan joko määrätty, ajautuneet tai päätyneet mitenkään erityisesti sopimatta hoidettaviksi. Kolmannen sektorin roolissa tilanne vaikuttaa haastateltavien perusteella selkeämmältä, sillä monet palvelut ovat erityisesti paperittomien kaltaisessa tilanteessa olevien palveluita, joita eivät muut käytä tai tarvitse. Palvelutilanteisiin ei haastattelujen mielestä ole aina olemassa valmista kaavaa. Erilaiset tilanteeseen liittyvät tiedot kerrottiin etsittäväen ajanmukaisista lähteistä kuten ELY:n kirjeistä. Jotkut haastateltavat kertoivat työssä olevan selkeät prosessit menettelyihin, mutta jos asiakkaan tilanne poikkesi siitä, jouduttiin työyhteisössä toisinaan neuvottelemaan menettelytavoista. Haastatteluissa korostui suuressa osassa oma aktiivisuus, ratkaisukeskeisyys ja ammatillinen tai yhteiskunnallinen mielenkiinto paperittomien palveluita ja asioiden hoitamista kohtaan.

Ei me olla heti puhelin kädessä poliisille soittamassa, jos joku paperiton ilmestyy vaan me mietitään, että miten edetään ja mitä kuuluu tehdä, että mitkä on ohjeet.

Tämä on ameebamainen kokonaisuus. Pitää vain aina selvittää.

Haastatteluissa nousi esiin tiedon siirtymiseen liittyvät haasteet. Esimerkiksi nousi toimeentulotuen saamisen ehdot tai henkilön mahdollisuus saada toimeentulotukea erityisessä tilanteessa. Näiden asioiden selvittämisessä usein hakijan apuna oli ollut sosiaalityöntekijä, jos hakija asui vastaanottokeskuksessa, hätämajoituksessa tai oli jo valmiiksi Sosiaali- ja terveystalvelujen käyttäjä. Avustava henkilö oli usein kolmannen sektorin vapaaehtoistyöntekijä esimerkiksi jonkin järjestön päiväkeskuksessa tai henkilökohtaisena ystävänä. Osa haastatelluista ei suoraan sanonut, kenellä on oikeus toimeentulotuen tai kuka sitä voi hakea. Kaikki eivät tienneet tätä, eikä sen tietäminen kuulunutkaan suurimman osan vastuisiin. Osa haastatelluista koki, että tilanteet ovat aina tapauskohtaisia ja päätökset riippuvat mm. siitä, millä alueella henkilö oleskelee. Jotkut haastatellut kokivat, että mahdollisuudet ovat joko osittain tai täysin riippuvaisia työntekijästä. Haastatteluissa tuotiin useaan kertaan esille ajankohtaisen tiedon puuttuminen eri tasoilla, mikä vaikeuttaa mm. ed. mainitun toimeentulotuenkin hakemista tai aiheuttaa epäselvyyttä siitä, kuka on apuun oikeutettu.

On helposti semmonen kuvitelma, ettei niillä oo niitä paperittomia niin eihän niitä asioita ole sitten ajateltu valmiiksi.

Seuraavassa taulukossa on luetteloituna haastatteluissa esiin nousseet yksittäiset palveluiden muodot (TAULUKKO 3).

Julkiset palvelut	Kolmas sektori	Yhteistyö
1. Neuvonta, ohjaus, keskustelu	1. Neuvonta, ohjaus, henkinen tuki	1. Verkostoyhteistyö
2. Vapaaehtoisen Paluun -järjestelmään ohjaaminen	2. Lomakkeiden yhdessä täyttäminen.	2. Saadaan ajankohtaista tietoa
3. Yhteistyö poliisin kanssa	3. Ohjaus julkiseen palveluun.	3. Koulutuksia paperittomuudesta oppilaitoksiin, terveydenhuollon ammattilaisille
4. Moniammatilliset työryhmät	4. Oikeusapuun ohjaaminen	4. Toiminnan suunnittelu: mitä palveluja tarvitaan ja kuka niitä voi tarjota.
5. Verkostotyö	5. Oikeusapuun kommentointi	5. Dan kerääminen - valtakunnallista yhteistyötä
6. Oikeusapuun ohjaaminen	6. Päiväkeskustoiminta (peseytymisen; pyykkäysmahdollisuus, asiointimahdollisuus)	6. Vaikuttamistyö
7. Hätämajoitus	7. Keskusteluajat	7. Kansainvälistä yhteistyötä
8. Päiväkeskustoiminta (pyykkäys, peseytymisen, asiointimahdollisuus)	8. Säännöllinen tapaaminen	8. Hätämajoitus ja ruokailuja julkisista
	9. Vertaistuki	

<p>9. Ruokapalvelut, aamupala, lounas, iltapala. Useinmiten hätämajoituksen yhteydessä.</p> <p>10. Kiireellinen hoito/ensiapu ja esim. välttämättömän lääkitys (maksusitoumus)</p> <p>11. Muut terveyspalvelut laakisääteisesti tai laajennettuna kunnan päätöksen mukaisesti.</p> <p>12. Raskausajan seuranta, neuvolapalvelut</p> <p>13. Seksuaaliterveyspalvelut</p> <p>14. Kiireellinen hammashoito</p> <p>15. Paikkakuntakohtaisia rokotuksia</p> <p>16. Toimeentulotuki</p> <p>17. Yhteistyö Kelan kanssa</p> <p>18. Valtakunnallinen data</p> <p>19. Vaikuttamistyö</p>	<p>10. Hätämajoitus</p> <p>11. Vaate -tai muu tarvittava yksittäinen tuki satunnaisesti</p> <p>12. Edullisiin tai ilmaisiin ruokapalveluihin ohjaaminen</p> <p>13. Ruokakassi, ruokalahjakortti, ruokailut.</p> <p>14. Yksittäinen apu; silmälasit, vauvalle vaippoja, elokuvaliput, junalippu.</p> <p>15. Vapaaehtoistyöhön perustuvat ystäväpalvelut ja ns. tavallisen elämän tapahtumat ("ystävä järjestöstä tarjosi lounaan")</p> <p>16. Vapaaehtoisten kouluttaminen ja vapaaehtoistyön koordinointi</p> <p>17. Tukihenkilötoiminta</p> <p>18. Global Clinikin palveluun neuvominen</p> <p>19. Global Clinikin palvelut</p> <p>20. Global Clinikin kautta ohjataan julkiseen terveydenhuoltoon koko Suomen laajuudella</p> <p>21. Vaikuttamistyö</p> <p>22. Kannanotot</p> <p>23. Tapahtumien organisointi ja vetovastuu</p> <p>24. Mielenosoitukset ja sosiaalisen median käyttäminen vaikuttamiskanavana.</p>	<p>palveluista, muuta ruoka-apua järjestön kautta</p> <p>9. Yhteistyö poliisin ja muun verkoston kanssa tarvittaessa.</p>
--	--	---

TAULUKKO 3. Haastatteluissa esiin nousseet yksittäiset palvelun muodot.

Haastateltavat mainitsivat palveluja tuottavan sekä julkinen-, että kolmas sektori. Haastatteluissa korostuivat kolmannen sektorin palvelut, joihin viitattiin usein myös käsiteltäessä julkisia palveluja. Palveluiden nähtiin täydentävän toisiaan. Joissain haastatteluissa julkinen ja kolmas sektori mainittiin palveluissa rinnakkaisina toimijoina ja asiantuntijana mainitaan esimerkiksi kolmannen sektorin

ylläpitämän päiväkeskuksen joku tietty henkilö, nimellä mainiten. Haastatellut henkilöt toivat esiin palveluissa näkyvät paikkakuntaerot. Toisilla paikkakunnilla asiakkaat näkyivät käytännössä joko kunnan tarjoamassa hätämajoituksessa ja siellä tarjottavissa ateriapalveluissa, sekä hätämajoituksen kautta saatavien sosiaali- ja terveyspalveluiden kautta esimerkiksi lääkkeiden tarvitsijoina. Kolmannen sektorin palveluissa paperittoman kaltaisessa tilanteessa olevat näkyivät erilaisissa ryhmätilanteissa, päiväkeskuksissa ja ruokailumahdollisuuksissa. Jos hätämajoitus on kunnan järjestämä, asiakas voi siellä asuessaan olla sitoutunut Vapaaehtoisen Paluun- järjestelmään, joka haastatteluiden perusteella esiteltiin jo varhaisessa vaiheessa, henkilön ollessa vielä vastaanottopalveluiden parissa.

Joidenkin paikkakuntien palvelut haastateltavat kokivat selkeinä ja olosuhteisiin nähden hyvinä. Esimerkiksi Helsingin kaupungin linjausta ja toimintamalleja mainittiin useissa haastatteluissa esimerkiksi joko tiedossa olevana sekä toimivista käytänteistä. Linjauksien julkisuutta ja kattavuutta pidettiin vastaajien mielestä osittain myös merkinä poliittisesta tahtotilasta. Kaikki haastatellut olivat sitä mieltä, että paperittomilla on ongelmia eikä heidän olemassaoloon tahdota kieltää. Kun ongelman ei odoteta itsestään häviävän, oli esimerkiksi päätetty Valtuustotasolla, miten asiat ratkaistaan. Haastateltavat kertoivat esimerkkejä ratkaisuksista, jotka tuottavat tulosta ja palvelevat kaikkia osapuolia.

Maksut kolahtaa kuitenkin omalle pöydälle lopulta niin on nähty, ettei niitä kannata kiertää.

Ne on suurimmat vastuut kantanut niin on täytynyt tehdä työtäkin näkyväksi ja sitten on niitä kaupungeja joissa on poliittisen päätännän tasolla suhtauduttu asiaan eri tyyppisesti.

Vastaajat arvelivat joidenkin kuntien tietoisesti ottaneen selkeän ratkojan roolin paperittomuuskysymyksissä alueellaan oleskelevien paperittomien määrän vuoksi. Toisaalta osa vastaajista arveli, että paperittomia kerääntyy nimenomaan sinne, missä palveluja parannetaan. Haastateltavat arvelivat ihmisten menevän sinne missä heidän tuttavansakin asuvat, palveluiden saatavuudesta huolimatta, koska yhteisön tuki ja läsnäolo koetaan tärkeäksi tällaisessakin tilanteessa usein niissä kulttuureissa, joista eri tavoin paperittomat pääasiassa ovat lähtöisin. Haastateltavat mainitsivat ja ymmärsivät ihmisten kerääntymisen samoille alueille, koska usein turvallinen majoittuminen, ruokailu ja muu taloudellinen selviytyminen onnistuvat paremmin yhteisössä kuin yksinään.

Palveluiden tarpeellisuudesta oltiin haastatteluissa lähes yksimielisiä. Palvelut ovat merkityksellisiä mutta tuntuivat monen mielestä usein väliaikaisilta. Monia asioita ei koettu voitavan hoitaa loppuun

saakka. Henkilön oma tavoite ei useinkaan ole maasta poistuminen mutta monet saatavissa olevat palvelut tähtäävät kuitenkin maasta poistumiseen tai ovat väliaikaisia. Tällaisia palveluita voivat olla esimerkiksi kunnan tarjoama hätämajoitus, jonka kautta henkilö saa majoituksen sitoutuen paluuprosessiin. Palveluketjujen kerrottiin myös katkeavien tai rikkoutuvien, kun henkilöitä on vaikea tavoittaa, henkilöt vaihtelevat majapaikkaa, aikataulut elävät, henkilöt lähtevätkin esimerkiksi jonkun huhun tai tiedon perässä muualle, akut loppuvat, puhelimet rikkoutuvat ja ihmisiä häviääkin.

Se palvelu on tavallaan väliaikainen ratkaisu, eikä se anna minkäänlaista mahdollisuutta tulevaisuudensuunnitelmille eikä minkäänlaista näkymää siitä mihin asia voi edetä.

Kaikissa haastatteluissa korostui ihmisen kohtaamisen merkityksen ymmärtäminen palvelutilanteissa. Paperittoman kaltaisessa tilanteessa olevaa haluttiin ehdottomasti auttaa eteenpäin tilanteesta tai ainakin hänelle haluttaisiin tarjota tilaisuus toimia tilanteensa korjaamiseksi. Haastateltavat kertoivat, että palveluilla halutaan ihmisille heidän perusoikeuksiensa täyttymistä, tukea ihmisarvoista elämää ja henkilön omia valintoja, tarjota lepoa rasittavassa elämäntilanteessa, antaa henkilölle mahdollisuus vaikuttaa omaan tulevaisuuteensa, luoda toivoa väsyttävään, epätoivoiseen tai masentavaan tilanteeseen, vahvistaa luottamusta ja viranomaisyhteistyötä, vähentää stressiä ja ennaltaehkäistä vahinkoja, estää lisävahinkoja, estää epätoivoisia ratkaisuja, hyväksikäyttöä, riistoa ja ihmiskauppaa.

Jokaisessa haastattelussa nousi esiin erilaisten keskustelumahdollisuuksien tärkeys. Lähes kaikki haastatellut olivat saaneet omakohtaista palautetta keskusteluyhteyden merkityksestä. Haastatteluissa nousi esiin henkilöiden lähiverkostot, jotka saattavat muodostua pääasiassa toisista uuspaperittomista, muista paperittomista tai oleskelulupia prosessoivista henkilöistä. Huolta haastatteluissa aiheutti se, että tällaisissa tilanteissa myös keskustelun aiheet voivat pyöriä ainoastaan aiheen ympärillä pääsemättä ratkaisuihin saakka ja muu eläminen tai siihen liittyvät ilmiöt jäävät vähemmälle huomiolle. Voi olla, että henkilössä korostuu vain papereihin, laittomuuteen tai paperittomuuteen liittyvät seikat.

Yksi sanoi, että ymmärrettekö te kuinka tärkeitä te ootte meille, kun meillä ei oo sukulaisia ja ollaan menetetty kaikki niin te ootte mejän lähimmät ihmiset.

Hän on se ensimmäinen, joka kysyi minulta, mitä minulle kuuluu. Ennen kukaan ei ole kysynyt.

Haastatteluissa nousi esiin paljon yksittäisiä toimijoiden ja viranomaisten nimiä. Haastateltavat kertoivat näiden henkilöiden tietävän enemmän jostain yksittäisestä paperittomuuden erityisheitä tai henkilöiden kerrottiin tottuneen hoitamaan tapauksia. Haastatteluissa nousi esiin henkilöiden nimiä, joita kuvattiin sanoilla aktiivinen, työlleen omistautunut, työstää innostunut, rohkea, periksiantamaton taistelija tai uuttera paperittomuuden parissa toimija. Henkilöitä kuvattiin myös sanoilla välittävä ja paperittoman puolella oleva. Henkilöt toimivat politiikassa, viranomaistehtävissä tai kolmannen sektorin palveluksessa.

Jonkin verran ristiriitaisia vastauksia nousi esiin sektoreiden rooleihin liittyen. Vaikka haastatellut näkivät, että eri sektorit tukevat eri tavoin määriteltyjen paperittomien ihmisten selviytymistä, oli haastatelluilla myös kokemuksia haasteellisista tilanteista vuosien varrelta viranomaisten, järjestötoimijoiden ja vapaaehtoisten kesken. Haasteet koskivat työnjakoa tai käsitystä päätösten oikeellisuudesta tai kohtuullisuudesta, tasa-arvosta tai työn eettisyydestä. Haastatteluissa tuotiin esiin, että joskus paperittomuuden ympärillä on myös paljon tunteita. Jonkin verran tuotiin esiin keskenään ristiriitaisia mielipiteitä siitä, mitä paperittomuudelle pitäisi tehdä tai miten asioita pitäisi hoitaa parempaan lopputulokseen pääsemiseksi. Yleisesti tehdyistä päätöksistä haastatellut olivat jossain suhteessa samaa mieltä, joskin joitain ”puolueellisuuteen” liittyviä mielipiteitä myös kuului joukossa.

Paperittomista puhuminen yleisnimikkeellä paperiton aiheutti jossain määrin mielipiteitä siitä, ymmärtävätkö kaikki viranomaiset, järjestöhenkilöt ja vapaaehtoiset kenestä tai millaisissa tilanteissa olevista paperittomissa on kysymys, puhumattakaan kansalaiset, joille paperittomuus terminäkin voi olla kokonaan vieras. Tähän liittyen nousi pohdintaa siitä, kohdellaanko henkilöitä yleistettynä joukkona, puolustetaanko tai leimataanko muuten liioitellun yhtenäisenä joukkona. Jossain määrin haastatteluissa nousi esiin, että viranomaisia pidetään helposti ymmärtämättöminä tai syyllisinä huonoihin (negatiivisiin) päätöksiin, vaikka todettiin, että esimerkiksi sosiaali- ja terveysalan viranomaiset eivät ole turvapaikkaprosessien päätöksentekijöitä. Vapaaehtoisten tai kolmannen sektorin toimijoiden tietynlainen vapaus toimia verrattuna viranomaisten vastuuseen nähtiin haasteena yhteisymmärryksen- ja työn kehittämisen kannalta. Samalla kuitenkin tuotiin vahvasti esille erityisesti kolmannen sektorin tuoma arvo ja voima palveluiden tarjonnassa.

Niin hehän on vapaampia toimimaan sen oman aatteensa ja ideologiansa ja omien arvonsa mukaisesti, ja siinä on vähän semmoista ristiriitaa, kun ei huomaa sitä eroa viranomaisen ja jonkun muun välillä, että mikä ero siinä on.

Järjestön ihmiset on ottanut voimakkaasti kantaa--miten on kerta kaikkiaan väärin, että - on tällainen päätös ja miten me voimme viranomaisena toimia näin. Meidänhän on pakko toimia, kuten laki sanoo. Ei täällä voi alkaa sooloilemaan.

Se on surullista, kun poliisilla on nykyään se ikävä rooli, että he vie sen kielteisen päätöksen. Ennen he sai viedä välillä iloisiakin uutisia.

Se on niin tärkeää, että he järjestää sitä kaikkea kerhotoimintaa!

Mielenterveyspalveluiden tarve nousi esiin monessa haastattelussa. Haastateltavat olivat palveluiden tarpeellisuudesta samaa mieltä. Mielenterveyspalveluita koettiin olevat tarjolla vaihtelevasti kuntakohteisesti, mutta haastateltavien kertoman mukaan ne jäivät usein hakemattakin muun eri tavoin paperitomien elämän ollessa selviytymistä. Akuuttitilanteissa kerrottiin toimittavan, kuten muidenkin kansalaisten kohdalla eli henkilö ohjataan hoitoon. Akuuttitilanteella kuvattiin tässä yhteydessä esimerkiksi fyysisesti loukkaantunutta henkilöä.

Haastatellut olivat itse nähneet työssään tai kokeneet turvapaikanhakijoina, miten mielenterveys alkaa horjua pitkien epävarmojen aikojen kuluessa. Mielenterveyspalveluista puhuttaessa esiin nousi kolmessa haastattelussa kidutettujen tai kovia traumoja kokeneiden henkilöiden mahdollisuus päästä käsittelemään kokemuksiaan. Haastatellut toivat esiin tämänhetkisen tilanteen. Kuntoutukseen pääsee lähetteellä ja maksusitoumuksella eli ei käytännössä koske oleskeluluvattomia. Yleisemmällä tasolla useissa haastatelussa tuotiin esiin muitakin vaivoja, joihin uuspaperiton tai paperiton ei välttämättä hae tai hänelle ole saatavilla apua. Tällaisista vaivoista mainittiin joskus pitkäänkin vaivanneet erilaiset kivut, yksipuolisen ravinnon ja heikon yleisterveyden vuoksi irtoavat hampaat, iho-ongelmat, ehkäisyn tarve ja muut seksuaaliterveysasiat. Jos sairaudet eivät ole olleet akuutteja, ensiapua vaativia kuten vaikka käden katkeaminen, on henkilö voinut olla pitkäänkin ilman hoitokontakteja. Haastellut kuvasivat tilanteita, joissa henkilö on voinut tuntea kipua tai epänormaalia terveydentilaa, hän on voinut nukkua huonosti monia vuosia tai on ollut ilman tarvitsemiaan kipu, - tai hoitolääkkeitä tai syönyt jonkun toisen uni-, tai muita lääkkeitä, koska ei ole itse uskaltanut mennä lääkäriin tai ei ole löytänyt keinoa saada lääkkeitä. Tilanne on pahentunut ja aiheuttanut ehkä uusia terveyshuolia.

Pitkät toimeettomat, epävarmat ajanjaksot sekä taloudellisesti rajatut mahdollisuudet voivat haastateltujen mielestä aiheuttaa myös uusia ongelmia kuten päihteenkäyttöä ja rikollisuutta. Haastatelussa nostettiin esiin ajatus, että epäselvillä tai puutteellisilla toimintatavoilla ja epämääräisillä odotusajoilla on vaikutettu uusien palveluntarpeiden syntyyn kuten katkaisuhoidon tai laajempien päihdepalveluiden tarpeeseen.

Hirveä riskihän tuommoinen stressi on, että ihminen on tuommoisessa tilanteessa vuodesta toiseen. Mitä se voi aiheuttaa ja kuka siitä ottaa vastuun, jos jotain tapahtuu?

Olen hyvä tyttö. Join silti vähän ja kirjoitin -- yöllä viestejä. Sanon nykyään, että haluan tappaa itseni. En ajatellut ennen itseni tappamista.

Erilaisista palveluista ehdottoman tärkeinä haastateltavat nostivat esiin konkreettiset ruokapalvelut ja hätämajoituksen. Kuntien hätämajoituksissa todettiin olevan tavallisesti myös ruokaa tai ruuanlaittomahdollisuuksia tarjolla. Kolmannen sektorin kerrottiin jakavan ruokaa erilaisin tavoin. Haastatellut kertoivat ruokapalveluiden olevan yleensä ilmaisia ruokailumahdollisuuksia tai edullisia, muillekin vähävaraisille henkilöille tarkoitettuja lounaita. Haastatellut kertoivat niihin ohjattavan tai annettavan maksusitoumuksia. Tieto ruokailuista tai ruuan jakamisesta saavuttaa haastateltujen mielestä palveluja tarvitsevia heidän omissa verkostoissansa ns. ”puskaradion” tai ”omien nuotioiden” kautta. Haastatellut kertoivat luottavansa ihmisten omien verkostojen mainosvoimaan tiedon levittämisessä. Kunnissa olevien erilaisten hävikki- tai avustusruokajärjestelmien kautta todettiin järjestöjen jakavan ruokaa myös paperittomien kaltaisessa tilanteessa oleville, vaikka palvelua käyttäisivätkin pääasiassa muut vähävaraiset. Joillain paikkakunnilla jonkin uskonnollisen yhteisön todettiin tarjoavan elintarvikkeita lahjakortin muodossa, jolloin henkilö itse voi hankkia tarvitsemiaan ruokatarvikkeita päivittäistarvikemyymälästä. Haastatellut kertoivat kortin noutamisen yhteydessä asiakkaalla kerrottavan olevan mahdollisuus vaihtaa kuulumisia tai kertoa ajankohtaisia asioitaan paperittomien- tai muulle työntekijälle. Yksi haastatelluista kertoi tällaisen kontaktin olleen hänen ainoa kontakti ”normaaleihin ihmisiin” paperittomana aikanaan.

Haastatteluissa nousi esiin, että mahdolliset saatavissa olevat palvelut riippuvat paitsi asiakkaan tilanteesta, myös siitä, luottaako hän viranomaisiin. Haastateltavat totesivat, että jos henkilöllä on huonoja kokemuksia tai hän ei jostain muusta syystä luota viranomaisiin, hän saattaa jäädä vaille tarjolla olevista palveluista, koska ei etsiydy palvelupaikkoihin ollenkaan. Haastatteluissa tuotiin esiin myös se puoli, että aina asiakas ei ole halunnut olla tekemisissä palveluntuottajien kanssa. Syitä arveltiin mm. henkilön kotimaassa olevan toimintakulttuurin esimerkiksi eri sukupuolten välillä ja pimeä työnteke tai sellaisen työn teettäminen, jonka avulla henkilö on kuitenkin saanut jonkinlaisen toimeentulon, johon hän on tyytynyt tai ollut pakotettu tyytymään. Henkilö on voinut olla myös niin alisteisessa asemassa, että hän ei joko tiennyt tai uskaltanut hakeutua edes paperittomille tarjolla oleviin palveluihin. Henkilö on voinut myös tietää, että hänen työntekonsa ei ole sallittua jättäytyen tietoisesti pois

kokonaan paperittomienkin palveluista. Haastatteluissa tuotiin esiin, että joillekin tilanne on myös tietoinen valinta, eikä henkilö näe sitä välttämättä sen huonompana valintana kuin kotimaassaan hänellä olisi tarjolla omassa tilanteessaan. Yhdessä haastattelussa korostettiin erityisesti, että henkilön itsensä vastuulla on kokonaan, minkä päätöksen hän tekee ja mitä valitsee elämässään.

Haastatteluista nousi esiin myös vastaan tullut häpeä tai kiusaantuneisuus tilasta, josta ei itse osaa hakeutua pois. Haastateltavien mielestä nämä seikat tekivät henkilöstä erityisen haavoittuvaisen ja hyväksikäytettävän ja siksi tällaisia tilanteita ei pitäisi päästä syntymään.

Minä en ole tullut tänne kuin rosvo. Olen tullut laillisesti, joten en tiedä (kohauttaa olkapäitään). Sitten minusta tehtiin tällainen.

Ei kaikki itse osaa hakea sitä apua, kun voidaan hävetä, että niin on käynyt. Ettei ole osannut toimia.

Mikä minä olen? En ole kukaan. Minulla ei ole identiteettiä. Minä olin koulutettu ja nyt en ole mikään kenellekään täällä.

Haastateltavat toivat esiin huolensa varjoyhteiskunnan vahvistumisesta. Kun toimijoita on paljon eikä paperittomuuden hoitaminen ole koordinoitua kokonaisuutena, siinä on reunoja, joista kukaan ei varsinaisesti vastaa tai joita ei hoideta päämäärätietoisesti. Haastateltavien mielestä palvelujen kokonaisuus ei ole kenenkään hallussa. Haasteeksi nähtiin mm. tilanteet, joissa paperittomuuden koskettaessa yhtä perheenjäsentä hänen elämäntilannettaan ei päästä näkemään kokonaisuutena. Ei ole mahdollista tietää, millaista apua ehkä tarvittaisiin. Varjoisessa yhteiskunnan osassa todettiin toimivan erilaiset säännöt. Pahimmillaan siinä pärjäävät parhaiten he, jotka osaavat käyttää vielä itseään heikommassa osassa olevia hyväkseen tai tyytyvät osaansa. Joissain haastatteluissa tuotiin esiin eri tavoin paperittomien kesken toimivat ja vääristyvät valta- ja hierarkiasäännöt. Haastateltavat näkivät, että se, joka tyytyy tai on pakotettu tyytymään oloihinsa, joutuu tyytymään siihen, mitä muut hänelle voivat tai haluavat tuottaa ja joskus asetelma tuottaa uusia vaikeuksia. Esimerkkinä tästä nousivat esiin parisuhteet, joissa ollaan taloudellisesti riippuvaisia puolison tuloista tai tilanteet, joissa uuspaperittoman asunnottomuutta käytetään hyväksi.

Haastatteluissa sivuttiin paperittomuutta talous – ja poliittisista näkökulmista. Paperittomuutta ei koettu asiana, joka kiinnostaisi yhteiskunnallisena kysymyksenä kansalaisia niin paljon, että sen ratkaisemiseen käytettäisiin kunta- tai yhteiskuntatason päätännässä juurikaan aikaa. Tähän toivottiin muutosta todeten yksinkertaisesti, että etukäteen suunniteltu työ luultavasti myös säästäisi paitsi taloudellisia, myös työntekijän aikaresursseja. Kaikille osapuolille olisi turvallisempaa ja tasa-arvoisempaa, mitä

enemmän asioita olisi linjattu yhteisesti. Haastatteluista nousi esiin, että teemassa nähdään paljon henkilökohtaisiakin intressejä kuten poliittisia pyrkimyksiä. Haastatteluissa tuotiin esiin mm. kaikkien paperittomien vähäisenä katsottu rooli mm. äänestäjinä, jolloin väistämättä nousee esiin kysymys, kuinka paljon yhteiskunnassa ollaan valmiita panostamaan ihmisryhmiin, joiden ei oleteta liittyvän tai vaikuttavan tulevaisuudessa yhteiskunnan toimintaan. Haastateltavat nostivat esiin myös huolen siitä, joutuvatko päättäjät tai viranomaiset enenevässä määrin väistämään tällaisia aiheita, jotka voivat aiheuttaa heille uran katkeamisen tai leimaantumisen epäsuotuisaan valoon. Haastatteluissa nousi esiin paperittomien parissa työskentelevien tai vapaaehtoistavien pelko yleistä aiheeseen liittyvää negatiivisen asenteen takia, jota monet haastateltavat arvelivat ja kokivat aistineensa tai jopa havainneensa.

Mä oon joutunut rakentamaan koalitioita sellasista ihmisistä joita tiedän, että eivät jatka politiikassa. Joista tiedän, että he on vähän valmiit tavallaan niinkun kuolemaan tämän asian puolesta.

Sitä vihapostia on niin älyttömästi, että joutuu päättämään, että voiko alkaa sitä ottamaan vastaan.

Toisaalta haastatteluissa korostui, että erilaiset paperittomuuden ilmiöt ovat kasvaneet jo vakituiseksi tai eneneväksi haasteeksi, joka on pakko ottaa huomioon yhteiskunnassa jo palveluiden suunnitteluvaiheessa. Haastatellut korostivat, että vastuuta ei voi väistää, sillä joku joutuu joka tapauksessa hoitamaan palvelut. Haastatteluissa kuvastui myös innostusta ja voimakasta kehittämisen tahtoa sekä luottamusta uusiin linjauksiin ja niiden tuomiin mahdollisuuksiin. Haastateltavat toivat esiin myös, että päätökset ovat aina suorassa yhteydessä hallitukseen ja yleisemmin päättäjiin, jotka lopulta kuitenkin linjaavat, miten suomessa toimitaan. Haastatteluissa tuotiin esiin myös luottamusta uuteen Hyvinvointialuemalliin, jossa mahdollisuudet yhteistyöhön arveltiin myös erilaiseksi kuin aiemmin olisi ollut mahdollista.

Uudet hyvinvointialueet antavat ihan erilaiset lähtökohdat sillekin, miten jatkossa saadaan dataa kerättyä tästä asiasta.

Tämä asia ei häviä vaikenemalla. Tämä tulee muuttumaan, kun meillä enenemässä määrin tulee olemaan näitä tapauksia.

9.3 Tutkimustulosten yhteenveto ja pohdinta

Analysoinnin jälkeen tulokset tulee tulkita ja selittää. Hermeneuttisessa kehässä tutkija lähestyy mahdollista tulkintaa perustellen sen sisällön (Puusa & Juuti 2021, 154). Tekemistäni haastatteluissa lähes jokainen alkoi arvioimalla, millä tavoin määrittelimme haastattelussa paperittomuuden tai uuspaperittomuuden. Joissain haastatteluissa tuli vastaan kysymys, millaisista paperittomista tai millaisista uuspaperittomista haastatteluissa pitäisi puhua. Määritelmät eroavat sen mukaisesti, millaisia paperittomat yksittäiset toimet tai palvelut koskevat. Jokainen haastattelu toi esiin käsitteen riippuvaisuuden asiayhteydestä. Termiä paperiton on todettu yleisestikin käytettävän eri merkityksissä (THL 2022; Kaakinen 2017). Määritelmien eroista huolimatta eri tavoin määriteltyjen paperittomien ja uuspaperittomien palveluja ei kuitenkaan eritelty juurikaan haastatteluissa. Sanaa uuspaperiton käytettiin vain muutamissa lauseissa. Paperittomuuden erot eivät tulleet käytännössä esiin. Mietin, vaikuttaako se, että yleisesti paperittomuuden käsitettä leimaa sama vahva odottamisen tunne, eikä tulevaisuutta ole ikään kuin vielä olemassa. Paperittomuus on kuin suuri sateenvarjo, jonka alla eri tavoin paperittomuuden tilassa elävät henkilöt käyttävät niitä palveluja, mihin yltävät tai ohjautuvat paperittomuuden määritelmästä huolimatta. Esimerkkinä tästä voi pitää työssä käyvää uuspaperitonta henkilöä, joka asuu vuokralla, mutta ei yllä julkiseen terveydenhuoltoon.

Uuspaperittomista puhuttaessa on ristiriitaisuuden tunne; yhtä aikaa tavoitteena on saada poistettua maasta henkilö, jota toisaalta halutaan auttaa laillistamaan oikeutensa oleskeluun tai pääsemään eteenpäin elämässään. Leppäkorpi kirjoittaa repressiosta kuvaillessaan ulkomaalaisiin liittyviä hallintakeinoja, huomauttaen, että keinoilla pyritään vaikuttamaan liikkumisen vetovoimaan heikentävästi (Leppäkorpi 2011, 180). Myös kansalaisjärjestöt ovat ilmaisseet huolensa nykyisen suojelun tasosta. Tämä koskettaa koko Euroopan yhteisiä käytäntöjä, jotka voivat kansalaisjärjestöjen näkökulmasta heikentää pakolaissopimuksen asemaa valtioiden kilpaillessa keskenään heikoimman suojelun maineesta. Tällä pyritään välttämään vetovoimatekijöiden vahvistumista eli henkilöiden halua pyrkiä Suomeen. (Juvonen 2021, 12.)

Opinnäytteen tutkimustulokset ovat monessa suhteessa linjassa tuoreen, vuoden 2023 alussa julkaistun Paperittomien henkilöiden sosiaaliset oikeudet Suomessa-tutkimuksen kanssa. Tutkimustulokset mm. osoittavat ensin paperittomuuden määrittelyn vaikeuden, toisaalta paperittomuuden yleistämisen. Paperittomien henkilöryhmien tunnistamisessa on haasteita. Raportissa todetaan myös sosiaalihuollon tunnistavan yhä ihmiskaupan tai muun hyväksikäytön heikosti. (Katisko, Annala, Kalm-Akubardia, Kynsilehto, Marucco, Pehkonen-Elmi & Viljanen 2023, 9, 84.) Opinnäytteen kirjoittamisen aikana ehti

Suomessa tapahtua oleellisia muutoksia uuspaperittomienkin palveluihin nähden, joista suurimpana pitkään valmisteltu Sosiaali- ja terveydenhuollon järjestelmän muutos. Sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisvastuu siirtyy yksittäisiltä kunnilta ja kuntayhtymiltä uusille hyvinvointialueille. Mm. perusterveydenhuollosta, sosiaalihuollosta, erikoissairaalahoidosta, suun terveydenhuollosta sekä mielenterveys- ja päihdepalveluista vastaa yhteensä 21 hyvinvointialuetta sekä lisäksi erikseen Helsingin kaupunki. Hyvinvointialueet toimivat sosiaali- ja terveydenhuollon järjestäjinä sekä niiden pääasiallisena tuottajana. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2023c.) Aika tulee näyttämään, miten paperittomuuden kysymykset ratkotaan suuremmissa aluekokonaisuuksissa, kun vastuut ovat osittain järjestäytyneet uudella tavalla.

Yhteenvedon voidaan todeta, että paperittomien kaltaisessa tilanteessa olevien henkilöiden erilaisia palveluita järjestetään paitsi julkisella sektorilla, myös kolmannen sektorin toimesta (Laitinen 2021, 6). Tämä kahtiajako kuului selvästi opinnäytteeni haastatteluissa. Yksityiset toimijat, järjestöt ja yhdistykset täydentävät julkisia sosiaali- ja terveystalvveluja (Sosiaali- ja terveysministeriö 2023c). Osittain palvelut ovat eriytyneet aihealueittain jopa maantieteellisesti etenkin sosiaali- ja terveystalvveluiden painottuessa tai julkisesti näkyessä eteläiseen Suomeen. Haastatteluissakin tämä näkyi niin, että kaikki haastateltavien mainitsemat toimivina nähnyt palveluesimerkit kohdistuivat pääkaupunkiseutuun. Jäin miettimään, johtuuko se osittain siitä, että niitä mainostetaan, käsitellään tai arvostellaan paljon julkisuudessa tai ne näkyvät erilaisissa sosiaalisen median kanavilla enemmän.

Opinnäytteen lopputuloksena ei ole mahdollista piirtää uuspaperittomalle henkilölle tarkoitetuista palveluista prosessikaaviota palvelujen vaihdella paikkakunnasta sekä henkilön paperittomuuteen liittyvien lukuisien seikkojen takia. Samalla se on vastaus kysymykseen, miten uuspaperittoman ajatellaan ja odotetaan toimivan. Karkeasti tutkimustulos on, että hänen odotetaan lähtevän maasta ja taipuvan lähtöönsä saakka hänelle määrättyyn odottamisen tilaan, sellaisessa muodossa kuin se hänen oleskelupaikkakunnallaan on määritelty. Siinä tilassa hänen perustarpeistaan huolehditaan, jos hän suostuu hänelle määrättyyn prosessiin, jonka yksityiskohdat vaihtelevat paikkakunnan mukaan.

Valtioneuvoston raportissa todetaan, että kuntakohtaiset eroavaisuudet paperittomille tarjolla olevissa sosiaali- ja terveystalvveluissa asettavat paperittomat keskenään eriarvoiseen asemaan. Näistä syistä valtakunnallinen ohjeistus kaikkien paperittomien sosiaalipalvelujen järjestämiseksi on tarpeellinen. Erot ovat suuria erityisesti Sosiaali- ja terveystalvveluissa. (Katisko ym. 2023,9.) Tämä on mielestäni paitsi tiedossakin ollut seikka mutta yllättävää ottaen huomioon paperittomien ja uuspaperittomien oletetun määrän. Paperittomien määräksi on arvioitu määrittelytavan mukaan 3000–10 000 henkilöä

(Repo – Saeed 2020, 25; Diakonissalaitos 2019). Paperittoman kaltaisessa asemassa olevia henkilöitä ei oletettavasti ole (vielä) niin paljon, että erot tai suunnitelmallisuus olisivat selitettävissä hallitsemattomilla ihmismassoilla tai valtavilla kustannuserillä. Ilmiö on ollut olemassa vuosia, joten aikaa kehittämistyölle on voinut olettaa olevan.

Julkisen ja kolmannen sektoreiden työnjako voi kertoa tavallaan myös palveluiden monimuotoisuudesta. Tarjolla on paitsi velvoitettuja palveluita, myös viihtyvyyteen, hyvinvointiin ja arjen sujumiseen liittyviä palveluita. Jollei kysymys olisi ihmisryhmästä, joka pinnistelee olemassaolonsa tunnustamisen puolesta, edellinen kuulostaisi hyvälle. Palveluita tarjotaan ja ne jakautuvat haastattelujen perusteella selkeästi kahteen erilaiseen ryhmään. Nimitän niitä tässä opinnäytteessä kovana ja pehmeänä ryhmänä. Kovaan ryhmään kuuluvat lakiin perustuvat palvelut, joita kontrolloivat, ohjaavat ja tulkitsevat viranomaiset ja joita ohjaa lainsäädäntö. Työntekijöitä ohjaa mutta samalla sitoo työrooli ja työpaikkakohtaiset ohjeistukset, kuten haastatteluissa ilmeni. Ohjeistuksia ovat mm. mahdollisuudet toimeentulotukeen tai hätämajoituksen järjestäminen.

Pehmeään ryhmään kuuluvat ihmisen hyvinvointiin liittyvät palvelut, joita voi olla tarjolla kolmannen sektorin tai yksittäisen ihmisen toimesta. Tähän ryhmään kuuluvat mm. vapaaehtoiset kokoontumiset järjestön tiloissa, henkinen tuki, mahdollisuus saada edullinen aamupala tai mahdollisuus käydä kirjastossa tai pelata jalkapalloa. Ryhmien välillä on eroa ainakin siinä, onko se välttämätöntä hengissä pysymiselle vai ei. Teoria toimisi periaatteessa, mutta haasteeksi muodostuu ihmisten liikkuvuus niiden välillä sekä tulkinta palveluiden tarpeellisuudesta ja ihmisten oikeudesta niihin sekä luottamussuhteet. Järjestöillä on mahdollisuus toimia ketterästi ja tuottaa matalan kynnyksen palveluja sekä vertaisryhmätoimintaa (Laitinen 2021, 6). Todellisuudessa sekä haastattelujen, että opinnäytteen aikana syntyneiden havaintojeni mukaisesti näyttää siltä, että esimerkiksi monen henkilön jokapäiväinen ravinto mahdollistuu käytännössä paitsi omien tuttavaverkostojen kautta, pitkälti kolmannen sektorin kautta, vaikka ravinto on ihmiselle välttämätöntä.

Katisko & Kalm-Akubardia arvioivat, että vaikka ilman oleskelulupaa oleville ihmisille ei tarjota juuri-kaan palveluja julkisella sektorilla, heitä ohjataan kolmannen sektorin palveluihin. Järjestelyn ongelmana on, että se tukee yhteiskuntajärjestelmää, joka ei tunnista paperittomien asiakkaiden perustuslakiin pohjautuvia oikeuksia julkisiin palveluihin. (Katisko & Kalm-Akubardia 2021, 22.) Ongelmallista on myös, jos työnjakoa ei ole tehty selkeäksi tai jakoon liittyy vastuun pakoilua tai ongelman siirtämistä eteenpäin. Haastattelujen perusteella olisi helppoa nähdä vastuiden jakautuvan osittain niin, että työntekijä tekee sen mikä hänen vastuulleen kuuluu, mutta se ei kannu henkilöä (asiakasta) yli

ongelmallisesta tilanteesta kuin hetkellisesti. Samaan aikaan tehdään paikkakuntaakohtaisista eroista huolimatta monipuolista yhteistyötä sekä ristiriitaisesti rahoitetaan osaa kolmannen sektorin toimijoista joko suoraan tai välillisesti (Katisko & Kalm-Akubardia 2021,22), jotta ne pystyisivät hoitamaan paperittomien selviytymistä siinä varjoyhteiskunnassa, jota ei haluttu luoda eikä tukea sen vahvistumista.

Yksi haaste eri tavoin paperittomien kanssa työskennellessä ja työn kehittämisessä on luottamuksellisuuden vahvistaminen. Haastatteluissa pohdittiin syitä luottamuspulaan. Luottamuspula ja epä tietoisuus palveluista voivat kytkeytyä yhteen. Heikolla kielitaidoilla toimiva henkilö ei välttämättä ymmärrä esimerkiksi erilaisten palveluiden eroja tai työntekijöiden työnkuvaa ja asiat voivat sekoittua. Epäselvistä asioista juontuu helposti vääränlaisia johtopäätöksiä, liikkeellä on usein myös väärää tietoa. Luottamuspulasta puhutaan usein paperittoman ongelmana tai ajatellaan hänen kohtaamien aikaisempia viranomaisia. Ajattelen luottamuspulaa voivan vahvistettavan tahattomasti monellakin tavalla. Itse kolmannen sektorin vapaaehtoisena pitkään toimineena tunnistan vaaran esimerkiksi vastakkainasetteluun. On helppoa auttaa ja olla myötätuntoinen, kun en ole päätöksestä virallisesti vastuussa. Vapaaehtoisena on puhuttava todella harkiten asioista, joista en tiedä tai joiden oikeellisuutta tai mahdollisuutta en ole varmistamassa tai jopa päättämässä. Olisi hyvin helppoa toisinaan vahvistaa toimijoiden vastakkainasettelua, etenkin, kun päätökset tuntuvat usein kovilta tai vääränlaisilta. Samaan aikaan voi tuntua toivottomalta, että ihmiset eivät pääse jatkamaan elämäänsä, vaan pyörivät epä tietoisuuden tiilassa jopa vuosia.

Laitinen ja Kemppainen ovat kirjoittaneet, että erityisesti sosiaalityössä asiakkaan täytyisi pystyä luottamaan siihen, että työntekijä on hänen puolellaan ja pyrkii edistämään henkilön asiaa mahdollisuuksien mukaan (Laitinen & Kemppainen 2010, 138). Yleensä voinee ajatella, että missä tahansa viranomaistyössä asiakkaan pitäisi pystyä erityisesti luottamaan, että viranomainen on hänen puolellaan ja pyrkii edistämään hänen asiaansa. Vaikeaksi paperittoman kohdalla sekä hänen näkökulmastansa asian tekee häneen kohdistuvat erilaiset odotukset tai tavoitteet erilaisilta toimijoilta. Opinnäytteen haastatteluissa tuotiin esiin useaan kertaan sellainen viranomaispelko, myös perusteeton pelko tai varovaisuus, joka estää ihmistä hakemasta hänelle kuuluvaa apua tai oikeutta. Perusteettomalla pelolla tarkoitettiin esimerkiksi tilannetta, jossa henkilö ei uskalla hakeutua ensiapuun peläten kiinnijäämistä. Hänellä voi olla käsitys, että mikä tahansa kontakti viranomaisiin johtaa aina kiinni ottamiseen. Itse pelko ei liene syntynyt tyhjiöstä, sillä haastatteluissakin oli lauseita, joissa haastateltava kuvaili tai perusteli yhteistyön yleisyyttä esimerkiksi poliisin kanssa tai kertoi tilanteista, joissa oli rauhoitellut hätäantynyttä henkilöä negatiivisen oleskeluluvan päätöksen jälkeen. Henkilöiden kokemukset kumpuavat myös

lähtömaan ja matkan varrella tapahtuneista kokemuksista ja kuulluista kohtaamisista viranomaisten kanssa.

Paperittoman mutta yhtä lailla uuspaperittoman henkilön voi olla mahdottomuus ymmärtää, mitä kokonaisprosessiin kuuluu ja miksi se on niin pitkä. Hakemuksensa käsittelyn aikana turvapaikanhakijat tarvitsevat erityisesti oikeusavustajan apua, koska suomalainen hallinto- ja oikeusjärjestelmä on heille vieras kuten myös ympärillä käytettävä kieli (Lepola 2018, 2). Opinnäytteen kirjoittamisen aikana tarkkailin kielikysymyksiä. Olin itse tilanteessa, jossa viranomaiskysyjä kysyi haastateltavalta, ymmärsikö tämä mitä häneltä kysyttiin. Haastateltava nyökkäsi. Haastattelun jälkeen haastateltava kuitenkin kertoi minulle, että hänen on vaikea ymmärtää, mitä hänelle oli puhuttu. Eli ei mitä häneltä oli kysytty. Ymmärsin lopulta, että hänen oli vaikea käsittää kysytyjen asioiden liittyminen toisiinsa. Siksi hänen vastauksensa viranomaiselle eivät ehkä noudattaneet kovin loogista linjaa.

Uuspaperittoman tilanne on lopulta juuri niin hankala, kuin se suurelle yleisölle näyttäytyy esimerkiksi sosiaalisessa mediassa. Vaikka tietoa uuspaperittomille olisikin tarjolla, voivat vaihtoehdot olla vähäisiä tai hyvältä kuulostavaa vaihtoehtoa ei ole ollenkaan. Valitus korkeimpaan hallinto-oikeuteenkaan ei suojele ihmistä epätoivotulta paperittomuudelta ja lopullisen päätöksen valmistuminenkin kestää yleensä pitkään. (Mikkola 2019, 83.) Kuluneessa ajassa henkilö saattaa mm. joutua toimimaan tietäen tai tietämättään väärin turvatakseen esimerkiksi taloutensa tai tekemään muita hätäisesti tai pakon edessä valintoja. Jos joku henkilö jääkin passiivisena odottamaan kohtaloonsa alistuen, toinen tekee kaikkensa laillistaakseen oleskelunsa. Monen on myös vaikea ymmärtää, miksi maassa, jossa on työvoimapula monilla aloilla, ei näytetä antavan mahdollisuutta elää ja työskennellä. Opinnäytteen kirjoittamisen aikana tapasin paitsi eri vaiheissa olevia maahanmuuttajia, myös useamman eri tavoin paperittoman henkilön, joiden oli vaikea olla ajattelematta omaa kohtaloaan heihin kohdistuvana henkilökohtaisena, jopa rasisena päätöksenä.

Opinnäytteen kirjoittamisen aikana etsin aktiivisesti uuspaperittomuuteen liittyviä koulutuksia tai keskustelutilaisuuksia. Joitain järjestöjen webinaareja oli löydettävissä sosiaalisen median kautta. Avointa julkista tilaisuutta, jossa olisi käsitelty paperittomien tai uuspaperittomien palveluiden järjestämistä yleensä tai ammatillisesta näkökulmasta, en löytänyt. Maksullisia täydennyskoulutuspäiviä tietyn alueen tai alan toimijoille oli löydettävissä jonkun verran. En löytänyt tilaisuutta, missä pääsisi kuuntelemaan ajankohtaista tietoa, vaikka paperittomuus koskettaa koko Suomalaista yhteiskuntaa. Kuka tahansa ei-kansalaisen voi päätyä paperittomaksi (Repo-Saeed 2020, 26). Vuonna 2021 Suomessa laskettiin asuvan yli 296 000 ulkomaan kansalaista (Tilastokeskus 2023), joten jonkinlaisen paperittomuusmäärittelyn toteutuminen voi koskettaa yllättävän monen Suomalaisenkin ihmisen elinpiiriä.

Mukaan laskelmiin voidaan ottaa ystävyys- ja seurustelusuhteetkin, jolloin mahdollisuus on luonnollisesti yhä suurempi.

Varsinaisia avoimia keskustelutapahtumia en löytänyt verkkosivuilta ollenkaan, vaikka sinänsä maahanmuutto on suomalaisia kiinnostava asia sen perusteella, kuinka paljon aiheesta lehdissä kirjoitetaan. Suomessa tarjotaan paljon täydennys – ja lisäkoulutuksia, mutta juuri uuspaperittomien tilanteesta tai heihin liittyvistä erityiskysymyksistä julkinen keskustelu- ja koulutustarjonta on vähäistä. Ehkä koulutuksia järjestetään organisaatioiden sisäisenä- tai tilauskoulutuksena Sosiaali- ja terveysalan työntekijöille tai järjestöissä toimiville. Kolmas sektori järjestää erilaisia koulutuksia tai teeman mukaisia ajankohtaispäiviä työntekijöilleen ja vapaaehtoisilleen.

Valtioneuvoston raportissa mainitaan, että näkemys julkisen- ja kolmannen sektorin suhteesta vaikuttaa näkemykseen yhteistyön muodosta. Tutkimukseen osallistuneet vastaanottoyksiköt näkivät kolmannen sektorin merkityksen joko vastaanottokeskuksesta uloskirjatun henkilön ”laillistamisen” eteen työskentelevänä tukijana tai paperittoman selviytymisen tukena. (Katisko ym. 2023,63.) Tämä näkyi opinnäytteeni haastatteluissa esimerkiksi niin, että kolmannen sektorin mahdollistamat kokoontumistilanteet mainittiin merkittävänä henkilön mielenterveyden kannalta. Samaan aikaan väistämättä tulevat eteen vastuukysymys siitä, onko kolmannen sektorin harteille ajautunut tai ohjattu tehtäviä väistäen julkisen palvelun vastuuta ja onko tämä osasyynä työn kehittämisen hitauteen, silloin kun hitautta koetaan?

Valtioneuvoston tutkimuksessa huomattiin myös alueelliset erot esimerkiksi palvelujen tasossa sekä yhteistyössä eri sektoreiden välillä. Palveluihin kohdistetut voimavarat ja panostus nähtiin eroavan alueittain. (Katisko ym. 2023,63.) Kysymys palveluiden kuntakohtaisista eroista asettaa mielestäni työntekijät ammattieettisesti hankalaan tilanteeseen. Työntekijöillä on näkemystä ja tietoa kentällä vallitsevista tilanteista ja tapahtumistakin, mutta yksittäisinä työntekijöinä kunnan linjauksista poikkeavia ratkaisuja ei ole mahdollista tehdä, ainakaan työn puitteissa.

Toimeentulotuen sekä täydentävän toimeentulotuen hakemisen ja saamisen käytännön mahdollisuudet osoittautuivat omassa opinnäytteessäni vaikeiksi selvittää. Ongelma selittynee todetuilla alueellisilla eroilla ja todellisilla mahdollisuuksilla relevanttiin tietoon. Mikkola pohtii paperittoman asiakkaan todellisista tiedoista mahdollisuuksiinsa myös laillistaa oleskelunsa Suomessa. Mikkolan tutkimukseen osallistunut sosiaalityöntekijä toteaa, että heillä (paperittomat) ei ole kokonaisvaltaista käsitystä tilanteestaan, ei siitä mitä se tarkoittaa ja mihin heillä on oikeus, he eivät osaa kuvata tilannettaan. (Mikkola 2019, 83.) Teema toistui tekemissäni haastatteluissa. Haastattelemani henkilöt vahvistivat, että

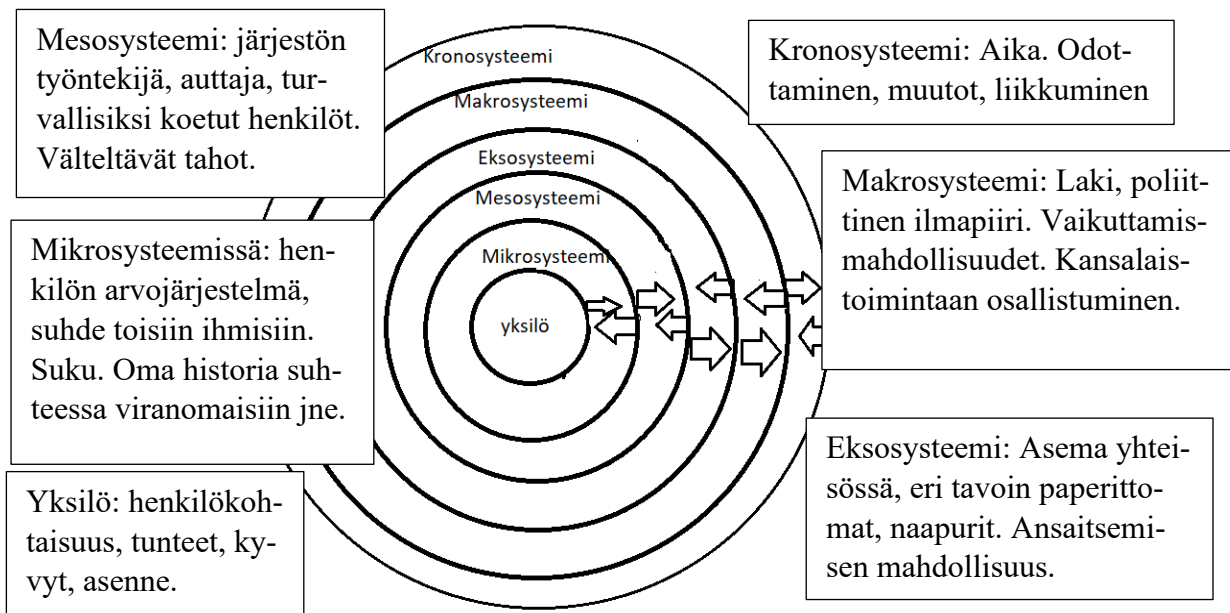
turvapaikanhakijalla ei välttämättä ole paitsi kokonaisuymmärrystä turvapaikanhakuprosessista, jota hän käy läpi, myöskään aina tietoa esimerkiksi siitä, mitä oikeuksia hänellä olisi palveluihin käytettävänä.

Opinnäytteen kirjoittamisen ajan peilasin uuspaperittomuutta suhteessa yhteiskuntaan ja siihen ympäristöön, missä henkilöt pääosin viettävät aikaansa ja asioivat, siten kuin se asemastani käsin oli mahdollista. Käytin peilaamiseen apuvälineenä Bronfenbrennerin ekologista systeemiteoriaa. (Bronfenbrenner 1979, 3–4.) Myös B.T Jensen lähestyy maahanmuuton kokonaisuuden ymmärtämistä amerikkalaisen psykologin Bronfenbrennerin kehittämän ekologisen systeemiteorian kautta. (Jensen 2007, 27, 43, 35–37 [Bronfenbrenner 1989]). Bronfenbrenner perusti teoriansa siihen, että ihmisen ympäristö muodostuu erilaisista toisiinsa kosketuksissa olevista sisäkkäisistä kehistä. Yksilö nähdään toimijana, jonka teoilla on seurauksia häntä ympäröiviin realiteetteihin, joiden kanssa hän on vastavuoroisessa, suhteessa. Suhteet kehittyvät ja muuttuvat mm. ajan kuluessa. Ympäristön oletetaan edellyttävän ihmistä sopeutumaan sen vaatimuksiin. Kehät muodostuvat mikro-, meso-, ekso- ja makrojärjestelmistä. (Bronfenbrenner 1979, 3–4.) Myöhemmin teoriaan liitettiin viides kerros, kronosysteemi. Tämä taso koostuu kaikista elämän aikana tapahtuvista muutoksista, jotka vaikuttavat ihmisen kehittymiseen. (Evans 2023.) Tämän tason asioita ovat esimerkiksi vieraan kielen opiskelun tai työn aloittaminen kuten myös kriisit tai negatiiviset muutokset kuten pakolaisuus.

Oleellista Jensenin mukaan on ymmärtää, millainen vaikutus ympäristön prosesseilla on mm. maahanmuuttajan stressin syntyyn vaikuttaen henkilön psyykkiseen hyvinvointiin. Taustavaikuttajina systeemiteorian mukaisesti Jensen näkee esimerkiksi sen, millaisia odotuksia ihmisellä on oman tulevaisuutensa suhteen sekä akkulturaation todellisen mahdollisuuden. (Jensen 2007, 27, 43, 35–37 [Bronfenbrenner 1989].) Kääntäen voi siis väittää, että eri tavoin paperittomat löytävät tai ohjautuvat heille suunnattuihin palveluihin tämän asetelman läpi. Siitä näkökulmasta on kiinnostavaa miettiä, millaisiin palveluihin henkilö voi tai haluaa sitoutua vastavuoroisesti tilanteessa, jossa hän tietää lähtökohtaisesti olevansa maasta poistettava henkilö tai vastaavako palveluiden tuottajien käsitykset tarvittavista palveluista palvelujen käyttäjien palvelutarvetta.

Oleellinen osa Bronfenbrennerin teoriaa on käsitys henkilön rooleista ja niissä tapahtuvista muutoksista ympäristön muuttumisen myötä. Roolimuutokset vaikuttavat mm. siihen, miten ihmistä kohdellaan sekä siihen, miten muutokset vaikuttavat ihmisen käyttäytymiseen tai kehitykseen uudessa tilanteessa tai ympäristössä. (Bronfenbrenner 1979,6.) Bronfenbrennerin mukaisesti on helppo ajatella, miksi eri tavoin paperittomien parissa toimivien henkilöiden osaaminen on paperittoman näkökulmasta usein enemmän ”henkilökohtainen ominaisuus”, ei niinkään vapaaehtois- tai työtehtävä tai virka-

asema. Ihmiset, jotka meitä ympäröivät, ovat meille merkityksellisiä ja heidän sanoillaan, teoillaan ja vaikutuksellaan on suuri rooli. Seuraavassa kuviossa olen kuvannut muutamilla esimerkeillä eri systeemien merkitystä ja sisältöä uuspaperittoman näkökulmasta käsin. (KUVIO 5). Esimerkit ovat haastatteluissa esiin tulleita termejä tai kokonaisuuksia.

KUVIO 5. Uuspaperittoman henkilön kuviteltu toimintaympäristö (mukaillen Bronfenbrennerin (1979) Ekologisen systeemiteoriaa).

Paperittoman henkilön suoja tuntuu haastattelujen perusteella heiveröiseltä, jopa sattumanvaraiselta. Tämä on selkeästi ristiriitaista ammatillisessa mutta myös eettisessä mielessä. Paradoksaalista on, että ihminen, joka ehkä tarvitsisi eniten suojelua tai ohjausta, on yhtä aikaa se, joka ei voi juurikaan vaikuttaa asioihinsa ja on oikeutettu pienimpiin mahdollisiin palveluihin, jos osaa tai uskaltaa hakeutua niihin. Käsiteltäessä uuspaperittomia henkilöitä käsitellään väistämättä samalla henkilöllä, joita lähtökohdaisesti ollaan käännyttämässä tai karkottamassa. De Genovan sanoituksen mukaisesti ei-kansalaiset elävät jatkuvasti karkotusuhan alla eli heidän elämäänsä leimaa karkotettavuus (deportability). Termi määrittelee heidän olemassaoloaan. (Pirkkalainen, Lyytinen & Pellander 2022, 8.[De Genova 2002b].)

Karkotettavuuden uhan alla olemisen voi ajatella vaikuttavan syvästi ihmisen toiminta- ja reaktiokykyyn sekä todellisiin mahdollisuuksiin osallistua yhteiskunnan toimintaan Bronfenbrennerin teorian

mukaisesti. Yhdenvertaisuusvaltuutetun vuoden 2021 loppuraportissa nostettiin esiin, että palautettavien tilanteen ja erityistarpeidensa tunnistamisessa oli vaihtelua ja ettei viranomaisilla ei ole käytettävissään selkeitä rakenteita tai ohjeistusta palautusten valmistelustakaan. Tästä esimerkkinä voi mainita, että vastaanottokeskuksen hoitajien työtä helpottaisi ajoissa saatu tieto palautuksesta. Hoitaja voisi valmistella palautukseen liittyviä asioita, kuten tarjota keskusteluapua ja valmistella asiakasta palautukseen. (Yhdenvertaisuusvaltuutettu 2021,11,16.)

Uuspaperittomien kohdallakaan ei toimita toki sattumanvaraisesti. Yhteisiä suosituksia ja ohjeistuksia on olemassa todellisen yhtenevän toimintamallin puuttuessa. Samalla tietynlainen mallittomuus voi ohjata henkilöiden kerääntymistä tietyille alueille, koska toinen alue kantaa suuremman vastuun palveluiden järjestämisestä. Kuten mikä tahansa muukin ryhmä, paperittomat tarvitsevat palveluja, toiminta- ja kokoontumistiloja sekä terveydenhoitoa. Valtioneuvoston raportin mukaan paperittomat ovatkin keskenään eriarvoisessa asemassa riippuen kahdesta seikasta. Ratkaisevaa on, miten he ovat joutuneet paperittomuuteen ja minkä kunnan alueella he oleskelevat. (Katisko ym. 2023,9.) Tämä tuntuu erikoiselta yhteiskunnassa, jossa kaikki palvelut ja niiden saajat ovat yleensä ottaen tarkkaan määritellyt.

Haastattelujen perusteella työntekijät ottavat selvää ja ratkaisevat asiat omalla työpaikallaan silloin, kun asia on ajankohtainen. Useampi haastateltava toi esiin, että paperittoman henkilön tilanteen selvittäminen on ensimmäinen ja usein monimutkainenkin tehtävä. Laitinen & Pohjola toteavat sosiaalityön haasteen piilevän usein siinä, ettei työssä ole olemassa välttämättä selkeää oikein tai väärän toimimisen mallia eivätkä ratkaisut aina ole mieluisia (Laitinen & pohjola 2010, 165.) Asiakkaan tilanteen selvittäminen vie aikaa. Toisaalta voi olettaa, että kuka tahansa apua hakeva toivookin jonkun keskittyvän tilanteeseensa, varsinkin tilanteen ollessa sekava tai vaatiessa vaikeasti määriteltävää palveluohjausta, kuten se tällä hetkellä näyttää uuspaperittomien kohdalla osaltaan olevan. Kun ottaa huomioon uuspaperittoman, ehkä stressiä aiheuttavan elämän talous-, terveys-, ym. haasteineen sekä paluun vaihtoehdon miettimisineen, voi kohtaamisen olettaa olevan erityisen merkityksellinen.

Palvelukenttä vaikuttaa haasteelliselta, aaltoilevalta ja siitä puhumisesta tulee tunne, että osa tiedosta on jollain tapaa vaiettu tavoittamattomaksi tai ohitettu. Tämä korostui opinnäyteprosessin aikana mm. siinä, että kuntien verkkosivulla on vaihteleva määrä tietoa tarjolla paperittomien palveluista tai ”toimintaohjeista”, joilla asiaa voi edes lähteä ratkomaan. Joku taho tarjoaa tiettyä palvelua kuten esimerkiksi ruokaa tai peseytymismahdollisuuksia, joku toinen taho muuta, ohjaten esimerkiksi terveyspalveluihin toiselle paikkakunnalle. Palveluissa esiintyy myös jopa päällekkäisyyttä niin, että montaa samantyyppistä toimintaa voi olla tarjolla kaikille paperittomuuden tilasta riippumatta samalla

paikkakunnalla mutta toisessa kaupungissa ei vastaavaa ole ollenkaan tarjolla. Ammatillisesti koen haastavana, ettei mikään taho varsinaisesti koordinoi, mitä palveluja on tarjolla.

Palveluihin ohjautuminen vaikuttaa riippuvan vahvasti siitä, kenet tai missä asiakas tapaa ensimmäisenä tai mikä on hänet vastaanottavan henkilön oma asenne maahanmuuttoasioihin tai siitä, kenelle palvelut kuuluvat. Johansson on todennut olevan merkitystä, millaista tai miten apua on saatavilla ja kuinka tilanne näyttäytyy henkilön oman toimijuuden näkökulmasta. Jos avunantamisen – tai saamisen suhde on alisteinen, paperittoman rooli on vain puhtaasti autettavan rooli. (Repo-Saeed 2020, 30–31 [Johansson 2013, 240].) Palveluihin liittyy vahvasti se, että niihin hakeutuminen on ihmisen omalla vastuulla. Tämä vaikuttaa vaikealta yhtälöltä ottaen huomioon, että erityisesti sosiaali- ja terveystalouteen turvautuessaan ihmisellä on vähänlaisesti valintamahdollisuuksia, kun lähtökohtaisesti lain näkökulmasta tavoite on saada henkilö poistettua maasta.

Eriaiset sairaudet ovat keskeisiä turvattuustekijöitä, joissa merkittävää on, kuinka kauan ihminen joutuu kestämään kipua, ahdistusta tai avuttomuutta. Turvallisuuden tuntemisen kannalta ihmisen toimintakyky on avainasemassa, sillä sen avulla ihminen voi toimia ja hallita itseään ja ympäristöään. (Niemelä 2000, 32.) Kun tiedetään, että eri tavoin paperittomien on vaikea päästä virallisiin työsuhteisiin, voidaan päätellä, ettei työterveyshuoltoa tai muutakaan säännöllistä mahdollisuutta terveydenhoitoon ole olemassa. Juvonen toteaa, että turvapaikanhakijoiden joukossa on kidutuksen uhreja. On olemassa siis aina suuri mahdollisuus, että eri tavoin määriteltyjen paperittomien joukossa on kidutuksen uhreja, jotka eivät paperittomana saa tarvitsemaansa hoitoa. Työn kehittämisessä on kiinnitettävä huomiota siihen, että kaikkein eniten suojelua tarvitsevia kyettäisiin havaitsemaan paremmin. (Juvonen 2022, 152.)

Opinnäytettä kirjoittaessani tutustuin mm. henkilöön, joka useamman Suomessa viettämänsä vuoden aikana oli käyttänyt muutamia kertoja yksityistä terveystaloutta tuottajaa, koska ei oleskeluluvattomana, joskin maksukykyisenä, ollut uskaltanut hakeutua julkisiin palveluihin. Hoidot olivat olleet hyvät, mutta irrallisia henkilön muusta tilanteesta. Hänellä oli myös kokemus siitä, että hänen varauksensa aika yksityisellä palveluntuottajalla oli poistettu. Vastaanottovirkailija oli vedonnut siihen, ettei henkilö ollut ilmoittanut palvelun maksajaa etukäteen, vaikka hän olikin saanut lääkäriajan majoitukseensa järjestäjältä. Henkilöä oli loukannut syvästi asenne, joka määritteli hänet ”ohitettavaksi”. Oikeutettu kysymys olikin, mitä suomalainen tekisi vastaavassa tilanteessa. Laittomasti maassa olevalla henkilöllä ei ole mahdollisuutta juurikaan valittaa kohtelusta tai palvelusta, vaikka se olisikin häntä syrjivää.

Alaa vaikuttaa leimaavan vahva osaamisen henkilöityminen. Palveluista puhuttiin haastatteluissa lähes kokonaan henkilöiden nimillä sen sijaan, että olisi puhuttu esimerkiksi sosiaalityöntekijöistä, erikoissairaanhoidajista tai järjestön työntekijästä. Tämä vahvistaa käsitystä siitä, että työntekijät ovat henkilökohtaisesti asian osaajia tai henkilöitä, jotka toimivat oikein, hyvin, kunnolla tai asiakkaan parhaaksi ikään kuin ammattitaito olisi ainoastaan henkilökohtainen ominaisuus tai osa persoonaa eikä esimerkiksi olennainen ja itsestään selvä osa ammatillisuutta. Määritelmät ikään kuin kertovat, että he ovat paneutuneet, tottuneet hoitamaan tietynlaisia tehtäviä tai hoitamaan tapauksia tai että heillä on muita enemmän halu auttaa. Sama koskee kolmannen sektorin osaajia. Kuulin erään aktiivisen vapaaehtoisen nimittävän kaltaisiaan ” – *me ääriyhmän henkilö, joista lehdissä kirjoitellaan, olemme pullaa leipovia keski-ikäisiä naisia*” eli henkilöitä, jotka ovat tottuneet asioiden järjestämiseen yksinkertaisesti teemmällä, puuttamalla ja muuttamalla asioita. Mietin, kertovatko haastatteluissa luetellut adjektiivit enemmän haastattelemieni luottamuksesta ammattitaitoon vai siitä, että paperittomuuden hoitamiseen liittyvät tehtävät ovat yhteisellä sanattomalla sopimuksella kasaantuneet tai sysätty vain tietyille henkilöille tai että vain tietyt henkilöt ovat halunneet tiettyjä tehtäviä tai ovat kokeneet suurta vastuuta näistä tehtävistä. Väistämättä tulee ajatuksia työntekijöiden jaksamisesta ja mahdollisuuksista kehittää työtä. Laitinen & Korkiakangas ovatkin todenneet, että eettinen kuormitus on yleistä sosiaali- ja terveysalalla siinä määrin, että joka toinen työntekijä kohtaa viikoittain tai jopa päivittäin tilanteita, jotka haastavat hänet eettisesti. Haitallista kuormitus on erityisesti silloin, kun siihen liittyy kuormitustekijöitä kuten vähäiset vaikutusmahdollisuudet tai epäselvät vaatimukset. (Laitinen & Korkiakangas 2022.)

Työn kehittämistä ja siitä avoimesti puhumista haittaa tai hidastaa selkeästi poliittinen leimaantuminen ja jonkinlaiseen taistelu- tai puolustusasemaan joutuminen. Eettiset näkemykset ja käsitykset ihmisen perusoikeuksista värittävät keskustelua ja palveluiden kehittämistä. Jäin miettimään, ohjaavatko erilaiset yleiset, ääneen sanonut näkemykset työn kehittämistä ja sen eriarvoistumista. Onko mahdollista, että maahanmuuton ympärillä vellova keskustelu ja etenkin sosiaalisen median mahdollistama nopea-tempoinen argumentointi myös vääristää lainsäädännön valmistelua ja sitä kautta palveluiden kehittämistä. Työn kehittämisen kannalta on oleellisinta miettiä henkilöiden todellisia tarpeita ja sitä, kuka tarpeet määrittelee. Kirjassa *Human rights and social work* Ife määrittelee ihmisten oikeudet käytännön perustaksi. Palveluiden pitäisi pohjautua siihen, mitä käytäntö osoittaa tarvittavan ja tarpeiden määrittelyt tulisi aloittaa tarpeiden taustan ymmärtämisellä. (Ife 2008,93,94.)

10.OPINNÄYTETYÖPROSESSIN JA OMAN AMMATILLISEN KASVUN POHDINTA

Tavoitteeni oli selvittää, mitä yhteiskunta odottaa uuspaperittoman tilaan ajautuneen henkilön, joka ei voi tai halua palata kotimaahansa, tekemään ja millaisia palveluja uuspaperittomuuden tilanteessa olevalle henkilölle Suomessa on tarjolla. En voinut selvittää sitä minulta pyydetyllä tavalla.

Opinnäyteprosessin koin silti mielekkääksi ja hyödylliseksi. Opinnäytteelläni halusin osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun paperittomuudesta ja uuspaperittomuudesta. Itselleni Sosiaalialalle koulutautuneena on tärkeää nostaa mahdollisuuksien mukaan esiin epäkohtia ja kehittämistä kaipaavia teemoja, joihin voin omalla toiminnallani tai ammattitaidollani vaikuttaa. Koen mielekkäinä haasteelliset aihekokonaisuudet, joihin ei löydy yksiselitteistä ratkaisua ja jotka haastavat niiden parissa työskentelevät henkilöt tarkastelemaan asioiden merkitystä suuressa mittakaavassa. Paperittomuuden ja uuspaperittomuuden kysymykset eivät mielestäni saa eivätkä voi olla ratkaisemattomissa olevia, koska ne ovat osa julkista palvelun tarjontaa. Mielestäni on väärin, että prosesseja ei tunnuta mietittäneen loppuun vaan asioita on jäänyt suunnittelematta, ikään kuin niiden ilmaantumista ei olisi ollut odotettavissa. On seikkoja, joiden on tiedetty etenevän ei-toivotulla tavalla, kuten uuspaperittomuuden syntyminen, eikä sen estämiseen ole valmistauduttu kovinkaan vakavasti. Tällöin nousee esiin kysymys siitä, miten jo olemassa olevaa tutkimus- tai kokemusperäistä tietoa voitaisiin hyödyntää paremmin.

Opinnäytetyön aihe oli kiinnostava ja huomasin kiinnostuvani yhä enemmän tilanteeseen vaikuttaneista ja johtaneista seikoista sekä ratkaisuista, joita koko Euroopan alueella on pyritty luomaan. Olen kiitollinen, että minulle ehdotettiin tätä aihetta. Koko opinnäytteen tekemisen ajan olen pyrkinyt pysyttelemään puolueettomana. Puolueettomuus on ollut vaikeaa mutta se on luultavasti vaikuttanut oudolta joidenkin haastateltavien mielestä. Jotkut ovat pyytäneet apuani, enkä ole auttanut heitä. Sellaisessa roolissa on ollut välillä tukalaa omien eettisten arvojen tai ihmiskäsityksen vuoksi. Myös jotkut vapaa-ajallani käymäni keskustelut olivat yllättävän haastavia, kun halusinkin tarkastella asioita ”keskeltä”, tai molemmin puolin. Opinnäytteen prosessin aikana minussa heräsi myös hieman ristiriitaisia ajatuksia siitä, ollaanko paperittomuuskuvioissa todella valmiita yhteistyöhön, työn ja vastuun jakamiseen sekä sen koordinoimiseen. Mietin jopa sitä, että onko uuspaperittomuuden työn omistajuudesta ja alalla osaamisesta havaittavissa tietynlaista, ehkä sanoittamatontakin kilpailua. Koin turhautumista siitä, että tieto palveluiden mahdollisuudesta on pieninä palasina kymmenissä erilaisissa tiedotteissa, julkaisuissa, säädöksissä ja muissa asiakirjoissa. Tunne oli tarpeen, sillä turhautumisen kautta ymmärsin, miten epäreilussa tai epämiellyttävässäkään tilanteessa viranomaisen voi olla ratkoessaan tilanteita, joihin hänellä ei juuri ole

vaihtoehtoja tarjottavana tai jos kokonaisuohjeistus ontuu. Sosiaalityön sanotaan olevan arvo-osaamista (Laitinen & Pohjola 2010, 9). Ristiriita on väistämätön. Viranomaisia pidetään toisinaan syyllisenä asioihin, joihin he eivät ole voineet vaikuttaa sillä hetkellä tai omasta työpositiostaan käsin. Toisaalta uuspaperittomien palveluiden kehittämisen näkökulmasta huolestuttavaa on ajatus, että palveluiden saatavuuteen ja laatuun voi vaikuttaa oman asenteen mukaisesti myös hidastavasti tai syrjäyttävästi.

Opinnäytteen kirjoittamisen aikana Suomen julkisessa maahanmuuttokeskustelussa vaikuttivat niin Lupa Elää- kansalaisaloite (Kansalaisaloite.fi 2021), Venäjän sotilaallinen hyökkäyssota Ukrainaan kuin siihen liittyvä pakolaiskeskusteluin sekä vuoden 2023 Eduskuntavaalit. Kaikki aiheet näkyivät opinnäytetyön aiheessa esimerkiksi sosiaalisessa mediassa, usein negatiivisessa tai vastakkainasettelun valossa, poliittisena ratsastamisenakin. Tällaisten keskustelujen kärsijöinä ovat ikävä kyllä he, jotka eivät voi esim. omien lähtömaidensa poliittisille tilanteille mitään ja jotka ovat joutuneet pakenemaan ehkä juuri samanlaisten asioiden vuoksi. Suomessa on asioiden korjaamisen tilaan käytetty paljon aikaa ja palstatilaa asioista väittelemiseen. (THL 2023b.) Odotan, että tulevaisuudessa kokemusasiantuntijat otetaan työn suunnitteluun, kuten heidän tietonsa ja ammattitaitonsa on huomioitu esimerkiksi mielenterveysystyössä. Kokemusasiantuntijatoiminta on kehittynyt vasta 2000-luvulla, mutta näyttö osoittaa sen moninaiset mahdollisuudet tärkeänä osana esimerkiksi mielenterveysystyötä rikastuttaen sitä mm. tukihenkilötoiminnalla (THL 2023b).

Pohdin opinnäytetyön eettisyyttä, kehittämiskysymyksiä sekä ammatillista kasvuani käytännössä koko opinnäytetyön prosessin ajan. Tutkimusraportin tehtävänä on vakuuttaa lukijat tulkintojen osuvuudesta. Näin tulokset toimivat luotettavuuden merkinä. (Aaltio & Puusa 2021, 178.) Itse palvelujärjestelmää en päässyt tarkastelemaan läheltä järjestelmien ollessa paikkakuntakohtaisia. Olisin voinut kirjoittaa auki jonkin paikkakunnan palvelut, mutta se ei olisi ollut todellinen kuvaus kaikkia koskevista palveluista enkä halunnut tehdä niin. Se ei olisi vastannut tutkimuskysymykseen. Mietin paljon luottamuskysymyksiä sekä suomalaista ammattiosaamista sekä kulttuurien ymmärtämistä globaalistaneessa maailmassa. Voi olla, että henkilön lähtömaassa ei ehkä ole ollenkaan olemassa suomalaisia palvelujärjestelmiä vastaavia systeemeitä tai ollenkaan sosiaali- ja terveysalan palveluita. Myös käsitys palveluista voi olla erilainen esimerkiksi omien korruptiokokemuksien vuoksi. On selvää, että tällaisissa tilanteissa ei sisäsyntyisesti voi olla varma uudenkaan maan toiminnoista, eikä luottaa automaattisesti systeemien toimivan. Luottamus syntyy kokemuksesta.

Opinnäytteen aikana kävi konkreettisesti ilmi uuspaperittoman elämää vahvasti leimaava jatkuva odottaminen. Aikaan liittyvät käsitteet ovat erilaisia muiden ryhmien kanssa. Prosessia läpi käyvä henkilö

elää odottaen valituksesta uuteen päätökseen tai Maahanmuuttoviraston puhuttelua odottaen. Viikot, kuukaudet ja vuodet kuluvat, henkilön elämä on monelta osin tauolla. Arkea voivat värittää päiväkeskusten palvelutarjonta, luvaton työskentely tai julkisissa tiloissa tai päiväkeskuksissa ajan viettäminen. Opinnäytteen kirjoittamisen aikana henkilöiden, jotka opin tuntemaan, tilanteet eivät ehtineet juurikaan muuttua. He ponnistelevat kielteisten päätösten ja uusien valitusaikojen parissa yhä lopettaessani kirjoittamistani. He ovat käyttäneet koko kirjoitusaikani odottamiseen, eikä loppua näy mutta toisaalta loppu voi olla paraillaan käynnissä tai tulla eteen seuraavassa Maahanmuuttoviraston puhuttelussa.

Ymmärrettävää on, että uuspaperittomuuden ympärillä pyörii kysymyksiä tasa-arvosta ja päätösten loogisuudesta. Samaan aikaan vahvistuvat keskustelut mm. siitä, onko hakijan lähtömaalla tai kansalaisuudella merkitystä hänen saamaansa palveluun. Esimerkkinä tästä Hufvustadbladet-lehden artikkeli (8.6.2022), jossa Irakilainen Mayson Adnan kertoo kuudesta negatiivisesta päätöksestään samaan aikaan, kun muualta tulleet henkilöt ovat ohittaneet kokonaan saman käsittelyn ja siirtyneet suoraan tilapäisen suojelun piiriin (Hufvustadbladet 2022). Tällaiset uutiset ruokkivat helposti epäreiluuden tunnetta. Mietin opinnäytteen aikana sitäkin, onko esimerkiksi henkilön, jolla on sodasta pakenemisen, väkivallan tai kidutuskokemusten tausta, mahdollista ymmärtää tilapäisen suojelun prosessin oikeellisuutta, kun positiivinen päätös ei koskekaan häntä itseään.

Uuspaperittoman henkilön elämässä on paljon asioita, jotka eivät näy suomalaisessa yhteiskunnassa mitenkään, mutta ovat henkilölle itselleen elämään vahvasti vaikuttavia. Kokemukset voivat olla rankasti myös mielenterveyttä rasittavia. Tapasin opinnäytettä kirjoittaessani henkilön, joka suri lapsettomuuttaan. Lapsettomuus johtui vuosia jatkuneesta oleskelulupaprosessista, jonka aikana hän ei kyennyt asettumaan paikalleen eikä aloittamaan toivomaansa vakavaa parisuhdetta. Hän nimitti elämänsä ”hukkaan menneeksi” elämäksi. Jäin miettimään, missä hän voi tai voiko koskaan käsitellä tilannetta, joka hänen kulttuuristaan katsoen on suuri epäonnistuminen ja ihmisarvon mittari, joka määrittelee hänen asemansa paitsi suvussa, myös yhteiskunnassa. Hänelle kotiin lähettämisesä suurimmat pelot liittyvät tähän. Mietin, onko täysin erilaisesta käyttäytymis- ja asiointikulttuurista olevan tai mahdollisesti väkivaltaisen pakolaisuuden läpikäyneen henkilön mahdollista ymmärtää, mitä oikeuksia, apua ja mahdollisuuksia hänellä olisi tarjolla. Onko esimerkiksi osaamista hakeutua ja sanoittaa perusteet Ihmiskaupan vastaisen työn avun pariin? Pohdin myös käsitystä oikeudenmukaisuudesta esimerkiksi tilanteessa, jossa tarkasteltavaksi joutuukin henkilö, joka on tullut maahan avioliittoon houkuteluna ja päättyy paperittomaksi mm. siksi, että suomalainen puoliso antaa väärää tietoa toimintaohjeista. Laki suojaa pitkälti suomalaisista, häntä ei missään tapauksessa karkoteta Suomesta, mutta paperittomaksi jääneen tila on maassa laittomasti oleskelevan tila, joka käsitellään sen mukaisesti.

Opinnäytteeni haastatteluissa sivuttiin haastetta yhteiskunnassa olevista eriävistä näkökulmista henkilön oikeellisuudesta ja oikeudesta palveluihin sekä tiedon saavutettavuutta. Ranskalainen sosiologi Bourdieu on tutkinut sosiaalisen pääoman merkitystä määritellen sen niiden resurssien summaksi, jotka syntyvät henkilön omissa verkostoissa (Hanifi 2012 [Bourdieu 1986]). Sosiaalisen pääoman käsite liittyy keskusteluun, joka pyörii hyvinvointivaltion palveluiden ja kansalaisyhteiskunnan tukiverkostojen vastuunjaosta (Ilmonen 2000, 10–13). Sosiaaliselle pääomalle ei ole olemassa tarkkaa määritelmää (Hanifi 2012) mutta selittää ajankohtaisista muutoksista johtuvia tulkintoja (Ilmonen 2000,10).

Uuspaperittomien kohdalla sosiaalista pääomaa ovat esimerkiksi samankaltaisessa tilanteessa olleiden tiedot siitä, millaisissa tilanteissa tulkkipalveluista on enemmän hyötyä tai millaisiin työpaikkoihin hänen on mahdollista saada sovittua työsuhde. Verkoston jäsenet voivat eri tavoin hyödyntää verkostojensa sosiaalista pääomaa. Sosiaalisen pääoman tavoilla tai neuvoilla verkostoon kuuluvat voivat käyttää verkostojen oman toimintansa ja valintojensa päätöksenteon resursseina. Sosiaalisen pääoman määrään vaikuttavat henkilön suhdeverkosto sekä muiden verkoston henkilöiden resurssit. (Hanifi 2012.) Eri rooleissa olevien henkilöiden sosiaalinen pääoma vaikuttaa osaltaan koko paperittomuuskysymykseen. Myös ammattihenkilöiden refleктоiva asenne työtä ja omaa rooliaan kohtaan kehittää työtä. Anna Metteri käsittelee Väitöskirjassaan puuttumattomuuden kulttuuria kohtuuttomien tapausten kautta. Taustalla toimimattomuudessa ovat puutteelliset hallintokäytänteet – ohjeet ovat puutteelliset, asioista ei tiedoteta tai asiakasta kohdellaan huonosti. Työtä leimaa usein defensiivinen asenne ja jonkinlaiset kirjoittamattomat säännöt siitä, kenen asioihin tai asiantuntemukseen ei saa tai voi puuttua. (Metteri 2012, 212–214.) Paperittomuuskeskusteluissa tulee väistämättä eteen myös vallankäyttökysymykset. Yksi tärkeistä 1900-luvun poliittisista ajattelijoista Hannah Arendt [1951, 301] on päättänyt, että ihmisistä tulee tasa-arvoisia yhteisön jäseniä sen mukaan, miten päätämme antaa vastavuoroiset oikeudet toisillemme (Lukkari 2019,149). Tämä on mielestäni tärkeä mittari sosiaali- ja terveyspalveluidenkin kehittämistyössä.

Opinnäytteen edetessä nousi mielessäni yhä vahvemmin kysymys siitäkin, onko käsitys uuspaperittomuudesta dominoivasti sukupuolittunutta. Karkeasti yleistäen käsitys esimerkiksi sosiaalisen median mielipidepalstoilla on helposti se, että uuspaperiton henkilö on nuori mies, työtä vieroksuva tai kouluttamaton, rikollinen tai muuten hyötyjä etsivä henkilö. Pohdin yleisen ennakkokäsityksen merkitystä tarjottaviin palveluihin ja keskusteluun palveluiden tarpeesta. Uuspaperittomuuden ympärillä on paljon haasteita, jotka joko johtuvat tilanteesta tai johtavat tilanteeseen. Väistämättä tulee ajatelleeksi, miten tilanne on päässyt nykyiseen laajuuteen Suomen kaltaisessa pitkälle organisoidussa yhteiskunnassa.

Omassa tutkimuksessani tapasin henkilön, joka oli saanut toistuvien kielteisten oleskelulupapäätösten lisäksi kielteisen päätöksen ihmiskaupan uhrin hakemukseensa. Hänen saamansa päätöksen luettuani jäin pohtimaan perusteluja, joilla henkilö ei täyttänyt perusteena ollutta ihmiskaupan uhriksi pääsyn vaatimusta. Koko opinnäytetyön työstämisen ajan mietin samankaltaisia kysymyksiä rajanvedosta ja vastuusta, joka päätöksiin liittyy.

Opinnäyte herätti minussa mietintää myös yleisesti ottaen sosiaali- ja terveysalan ammattitaidoista vaikeista tai nopeasti muuttuvista teemoista kuten paperittomuus. Teemassa on paljon haavoittuvuuden ja väärin ymmärtämisen tai tulkitsemisen mahdollisuutta. Laitinen & Pohjola kirjoittavat asiakkuuden muovaavan sosiaalityön käytäntöjä mutta myös sosiaalityöntekijän roolia työssään (Laitinen & Pohjola 2010, 9). Opinnäytteeni edetessä heräsin ajattelemaan selkeämmin, että kaikkien sosiaali- ja terveysalalla olevien työntekijöiden roolit joutuvat muovautumaan jatkuvien yhteiskunnallisten muutosten myötä, eikä se luultavasti ole aina kivutonta tai henkilön itsensä toivomaa. Sekä käytäntöjen, että roolien muovaantuminen on kuitenkin oleellista asiantuntijuuden näkökulmasta. (Laitinen & Pohjola 2010, 9.) Myös Roth & Luhtasari (2021, 37) tuovat esiin Oikeusministeriön Ihmiskaupan vastaisessa toimintaohjelmassa ammattihenkilöstön kouluttamistarpeet sekä tietoisuuden lisäämiseen esimerkiksi ihmiskaupan uhrien tunnistamisen edistämiseksi, Maahanmuuttoviranomaisten sekä vastaanottokeskusten henkilökunnan osalta.

Jossain vaiheessa tutkimusta on päätettävä lopettaa tutkiminen (Eskola 2018, 228). Opinnäytteessäni koin innostavaksi oman ammatillisen kasvuni mittaamisen. Tutkijan tietoisuus tutkittavasta asiasta mahdollistuu joskus pitkän aineistonkeruun myötä (Kiviniemi 2028,79). Ristiriitaisesti koin, että mitä enemmän tutkin asioita, sitä enemmän siitä nousi esiin kysymyksiä. Esimerkkeinä mainitsen vallankäytön ja symbolisen vallan roolin ymmärtämisen kaikessa ihmistyössä mutta erityisesti paperittomuuden parissa, jossa työntekijöiden ja vapaaehtoisen roolit voivat olla monenlaiset. Näistä asioista pääsin keskustelemaan paperittomien työntekijöiden kanssa mutta en niitä juuri sivua itse opinnäytteessä. Opin, että paperittomuuden paketti on paikoin vaativa ollessaan tällä hetkellä väljä ja tulkinnan varainenkin. Ammatitieteen näkökulmasta on vaikea hyväksyä sitä, että esimerkiksi toimeentulotukeen tuntuu liittyvän niin suurta harkinnan väljyyttä, joten oletukseni on, että kunnissa täytyy olla omia järjestelmiä, joiden perusteella toimitaan. Jos järjestelmiä on, ne eivät ole avoimesti luettavissa ja jäävät yleisesti tietämättä. Koko prosessin ajan pohdin omien, Sosiaali- ja terveyspalvelujen johtamisen ja kehittämisen opintojen näkökulmasta myös palveluiden laatua. Mikä tai kuka mittaa tasapuolisesti sellaisten palveluiden laatua, jotka koskettavat kaikkein haavoittuvimmassa asemassa olevien ihmisryhmien hyvinvointia? Näitä asioita en tietoisesti tuonut esille tässä opinnäytteessä. Kysymykset ovat äärimmäisen innostavia myös

ihmisoikeusnäkökulmasta. Aihe on kiinnostava myös kansallisena, että eurooppalaisena yhteisenä kehittämisen kohteena. Lopetan tämän opinnäytteen Ilpo Massan ajatukseen siitä, että ”epävarmuuden läpäisevässä maailmassa pienikin moraalisten toisinajattelijoiden - ja tekijöiden joukko saattaa onnistua käynnistämään kulttuurisia muutoksia” (Massa 2022, 48). Kun uuspaperittomuus on syntynyt, sitä kohti on mentävä avoimella asenteella, vaikka se vaatisikin sosiaali- ja terveysalojenkin rakenteiden kulttuurin rajujakin muutoksia.

11. JOHTOPÄÄTÖKSET JA JATKOTUTKIMUSAIHEET

Opinnäytetyöstäni nostan lopuksi esiin keskeisimmät johtopäätökset:

1. Lainvoimaisen käännytyspäätöksen saaneen henkilön odotetaan lähtevän maasta. Hän saa peruspalveluja, jos hän suostuu hänelle laadittuun suunnitelmaan tai hänellä on mahdollisuus saada joitain palveluita, jos hän poistuu vapaaehtoisesti maasta.
2. Julkiset ja kolmannen sektorin uuspaperittomien palvelut eivät ole kokonaisuudessaan koordinoituja ja niitä on vaikea hahmottaa.
3. Palvelut ovat paikkakuntaakohtaisia.
4. Paperittomien ja uuspaperittomien palveluita leimaa epävarmuus, saavutettavuuskysymykset sekä niiden epätasainen jakautuminen.
5. Aiheessa on paljon muutakin epävarmuutta, luottamuspulaa, huhupuheita ja mahdollisuus väärin tulkintoihin.
6. Aihe on politisoitunut ja siihen liittyy paljon erilaisia näkökulmia. Tämä on haaste paitsi palvelutarpeen kokonaiskuvan hahmottamiseksi, myös palveluiden kehittämiseksi.
7. Aiheen ympärillä on osaamisvajetta. Osaaminen on kasaantunut tai keskitetään tietoisesti tietyille työntekijöille tai kolmannen sektorin toimijoille.

Opinnäytetyöprosessin aikana syntyi monia, mielenkiintoisia jatkotutkimusaiheita:

1. Yhteneväisyydet ja erot Kelan ja sosiaalitoimen yhteistyössä toimeentulotuen myöntämisessä uuspaperittomuuden tilanteessa.
2. Paperittomien parissa työskentelevien työssäjaksaminen.
3. Kunnan palvelutarjonnan esiintuominen koordinoitusti johonkin julkiseen foorumiin, esimerkiksi kunnan verkkosivulle.
4. Kunnan alueella toimivien kolmannen sektorin palveluiden koordinoitusti esiin tuominen, esimerkkinä Sininauhasäätiön kuvallinen palveluopas pääkaupunkiseudun paperittomille järjestetyistä palveluista (Sininauhasäätiö 2022).

LÄHTEET

- Aaltio, I & Puusa, A. 2021. Mitä laadullisen tutkimuksen arvioinnissa tulisi ottaa huomioon? Teoksessa A. Puusa & P. Juuti (toim.) *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät*. Tallinna: Gaudemus, 177–188.
- Ahonen, T. & Kallius, A. 2019. Paperittomuuden tuotanto ja hallinta Suomessa vuosina 2015–2017. Teoksessa E. Lyytinen (toim.) *Turvapaikanhaku ja pakolaisuus suomessa*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti, 9–112.
- Ahonen, T. 2019. *Nykyaikainen kirkkoturvatoiminta suomessa*. Joensuu: Joensuun yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta. Itä-Suomen Yliopisto. Väitöskirja. Saatavissa: <https://erepo.uef.fi/handle/123456789/20896>. Viitattu 7.3.2022.
- Alasuutari, P. 2011. *Laadullinen tutkimus 2.0*. 4., uudistettu painos. Riika: Vastapaino.
- Anis, M. 2017. Maahanmuuttajat ja sosiaalityö. Teoksessa A. Kananoja & M. Lähteinen & P. Marjamäki (toim.) *Sosiaalityön käsikirja*. Tallinna: Tietosanoma Oy. 323-330.
- Annala, I. 2020. Vastaanottopalvelujen lakkauttaminen on epäonnistunut politiikkatoimi. *Yhteiskunta-politiikka*.85(5–6). 597–602. Saatavissa: <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2020112593218>. Viitattu 28.10.2022.
- Aranki, K. 2019. *Miten tullaan paperittomaksi suomessa*. 1/2019. Arabikansojen ystävyysseura ry. AKYS- Tiedote 1/2019.
- Arene, 2020. *Opinnäytetyö on julkinen asiakirja*. 12. dia. Vastuullinen opinnäytetyö. Ammattikorkeakoulujen opinnäytetöiden eettiset suositukset. Saatavissa: <https://libguides.centria.fi/c.php?g=691790&p=4956691>. Viitattu 17.2.2023.
- Arend, H. 1951. *The Origins of Totalitarianism*. New York: Harcourt, Brace & Co.
- Anttila, P. 2014. *Tutkimisen taito ja tiedon hallinta*. Metodix – metoditietämystä kaikille- verkkosivu. Saatavissa: <https://metodix.fi/2014/05/17/anttila-pirkko-tutkimisen-taito-ja-tiedon-hankinta/>. Viitattu 15.10.2021.
- Baiser, F.C., 2011. *The German Historicist Tradition*, Oxford: Oxford University Press. Available: <https://global.oup.com/academic/product/the-german-historicist-tradition-9780199691555?cc=us&lang=en&>. Referred to 16.2.2023.
- Basilio, J. 2018. *Undocumented lives. Exclusion as moral injury in everyday life*. Manchester. Manchester University. Degree of the Doctor of philosophy in the faculty of humanities. Available: https://research.manchester.ac.uk/files/160457694/FULL_TEXT.PDF. Referred to 20.1.2023.
- Baumeister, R. & Leary, M. 1997. *Writing Narrative Literature Reviews*. Review of General Psychology 1: 3, 311–320.
- Bourdieu, P. 1986. The Forms of Capital. In J.G. Richardson (Ed). *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood Press, 15-29. Available: <https://www.socialcapitalgateway.org/sites/socialcapitalgateway.org/files/data/paper/2016/10/18/rbasicsbourdieu1986-theformsofcapital.pdf>. Referred to 21.10.2022.

- Bronfenbrenner, U. 1979. *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Harvard university press. 1 title. Google- kirjat verkkosivu. Saatavissa: [https://www.google.com/books?hl=fi&lr=&id=OCmbzWka6xUC&oi=fnd&pg=PA3&dq=Bronfenbrenner,+U.+\(1979\).+The+ecology+of+human+development:+Experiments+by+nature+and+design.+Cambridge:+Harvard+University+Press&ots=yzRWO4YNkb&sig=zg7Yrt4JhWhuBdnNsw1geJrzt5k](https://www.google.com/books?hl=fi&lr=&id=OCmbzWka6xUC&oi=fnd&pg=PA3&dq=Bronfenbrenner,+U.+(1979).+The+ecology+of+human+development:+Experiments+by+nature+and+design.+Cambridge:+Harvard+University+Press&ots=yzRWO4YNkb&sig=zg7Yrt4JhWhuBdnNsw1geJrzt5k). Viitattu 14.3.2023.
- Bronfenbrenner, U. 1989. Ecological systems theory. In R. Vasta (Ed.), *Annals of child development: Six theories of child development* 1(6), 87-249.
- Bäckman, J & Himanka, J. 2014. *Fenomenologia*. Käsitehistoria. Artikkel. Saatavissa: <https://filosofia.fi/fi/ensyklopedia/fenomenologia>. Viitattu 5.10.2021.
- Centria Ammattikorkeakoulu. 2020. *Vastuullinen opinnäytetyö – esitysmateriaali 2020*. Saatavissa: <https://libguides.centria.fi/c.php?g=677248&p=4825672>. Viitattu 27.11.2020.
- Centria Ammattikorkeakoulu. 2022a. *Opinnäytetyön tavoitteet*. Centrian opinnäyte- ja kirjoitusohjeet 2022. YAMK opinnäytetyön tavoitteet ja luonne. Saatavissa: <https://libguides.centria.fi/c.php?g=691790&p=4956696>. Viitattu 15.1.2023.
- Centria Ammattikorkeakoulu. 2022b. *Tutkimushuvat*. Centrian opinnäyte- ja kirjoitusohjeet 2022. Opinnäytetyön eettiset ohjeet. Saatavissa: <https://libguides.centria.fi/c.php?g=691790&p=4956691>. Viitattu 17.2.2023.
- Chi, M. 1997. Quantifying qualitative analyses of verbal data: A practical Guide. *The Journal of the Learning Sciences*, 6 (3), 271-313. Available: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1207/s15327809jls0603_1. Referred to 15.2.2023.
- Council of Europe, 2022. *Migration*. Manual for Human Rights Education with young people. Webpage. Available: <https://www.coe.int/en/web/compass/migration>. Referred to 30.5.2022.
- De Genova, N. 2022a. Viral borders, Migration, Deceleration and the Re – bordering of mobility during the COVID – 19 pandemics. *Communication, culture, and critique*. 15(2), 139 – 156. Oxford University press. Available: https://www.nicholasdegenova.com/_files/ugd/4fd32d_4d24108734284e269884dfcb1a60ab28.pdf. Referred to 10.10.2022.
- De Genova, N. 2002b. Migrant "illegality" and deportability in everyday life. *Annual Review of Anthropology*. 31. 419-447. Available: <https://doi.org/10.1146/annurev.anthro.31.040402.085432>. Referred to 17.4.2023.
- Drucker, P. 2008. *Voittoa tavoittelemattoman organisaation johtaminen*. 2., uudistettu painos. Talentum. Hämeenlinna: Karisto Oy.
- Eskola, J & Suoranta, J. 1998. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. 2. Painos. Tampere: Vastapaino.

Eskola, J. 2018. Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat: Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksesta R. Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. 209–231. Keuruu: PS-kustannus.

Ethical Trading Initiative. 2022. *Why are Migrant workers so vulnerable to exploitation?* Ethical Trading Initiative's webpage. Available: <https://www.ethicaltrade.org/events/why-are-migrant-workers-so-vulnerable-to-exploitation>. Referred to: 13.12.2022.

European Council on refugees and Exiles, 2022. *Joint statement: NGO;s call on Member states: Agreeing on the instrumentalization Regulation will be the final Blow to the common European Asylum system (CEAS) in Europe*. Ecre webpage. Available: <https://ecre.org/joint-statement-ngos-call-on-member-states-agreeing-on-the-instrumentalisation-regulation-will-be-the-final-blow-to-a-common-european-asylum-system-ceas-in-europe/>. Referred to: 25.1.2023.

European Commission. 2022a. *Migration and Asylum: Commission welcomes today's progress in the Council on the New Pact on Migration and Asylum*. Press release 22.6.2022. European Commission webpage. Available: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_3970. Referred to 6.9.2022.

European Commission. 2022b. *Together against trafficking of human beings*. Migration and home affairs. European Commission. Webpage. Available: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/internal-security/organised-crime-and-human-trafficking/together-against-trafficking-human-beings_en. Referred to 2.11.2022.

European council. 2022. *Asylum and migration: the Council approves negotiating mandates on the Eurodac and screening regulations and 21 states adopt a declaration on solidarity*. European council webpage. Available: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/22/migration-and-asylum-pact-council-adopts-negotiating-mandates-on-the-eurodac-and-screening-regulations/>. Referred to 10.11.2022.

Eurooppa-neuvosto 2022. *EU:n muuttoliikepolitiikka*. Kuinka EU hallitsee muuttovirtoja. Turvapaikanhakijat. Eurooppa – neuvoston verkkosivu. Saatavissa: <https://www.consilium.europa.eu/fi/policies/eu-migration-policy/managing-migration-flows/>. Viitattu 10.12.2022.

Eurooppa-neuvosto 2023. *Pelastetaan ihmishenkiä merellä ja muuttajien salakuljetusta*. Eurooppa-neuvoston verkkosivu. Saatavissa: <https://www.consilium.europa.eu/fi/policies/eu-migration-policy/saving-lives-sea/>. Viitattu 12.2.2023.

Eur-Lex 2011. *Dublin II asetus*. Euroopan Unionin verkkosivu. Saatavissa: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=LEGISSUM%3A133153>. Viitattu 5.5.2022.

Eurodoc-asetus. 26.6.2013/603. Saatavissa: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/fi/TXT/?uri=CELEX:32013R0603>. Viitattu 2.8.2022.

Eurostat Statistics explained 2022. *Asylum statistics*. Webpage. Available: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Asylum_statistics. Referred to 8.3.2022.

Europarlamentti, 2021. *Faktatietoja Euroopan Unionista*. Turvapaikkapolitiikka. Verkkosivu. Saatavissa: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/fi/sheet/151/turvapaikkapolitiikka>. Viitattu

2.5.2022.

Euroopan Parlamentti, 2022. *Pakolaiset ja muuttoliike Euroopassa : tietoja ja tilastoja*. Ajankohtaista. Euroopan Parlamentti. Euroopan Parlamentin verkkosivu.

Saatavissa: <https://www.europarl.europa.eu/news/fi/headlines/society/20170629STO78630/pakolaiset-ja-muuttoliike-euroopassa-tietoja-ja-tilastoja>. Viitattu 25.10.2022.

EU-terveydenhoito.fi. 2023. *Tietoa terveystietojen käytöstä Suomessa ja ulkomailla. Paperittomien henkilöiden sairaanhoito suomessa*. Eu – terveydenhoito.fi sivuston verkkosivu. Saatavissa: <https://www.eu-terveydenhoito.fi/hoitoon-ulkomailta-suomeen/muutto-suomeen/paperittomien-henkiloiden-sairaanhoito-suomessa/>. Viitattu 22.1.2023.

Euroopan Unioni 2022. *Faktatietoja Euroopan Unionista. Maahanmuuttopolitiikka*. Verkkosivu. Saatavissa: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/fi/sheet/152/maahanmuuttopolitiikka>. Viitattu 17.1.2022.

Euroopan unioni 2022. *Faktatietoja Euroopan Unionista. Turvapaikkapolitiikka*. Verkkosivu. Saatavissa: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/fi/sheet/151/turvapaikkapolitiikka>. Viitattu 18.1.2022.

European Union Agency for Fundamental Rights 2009. *Muihin jäsenvaltioihin muuttavien ja niihin asetettavien Euroopan unionin romanikansalaisten tilanne*. Vertaileva kertomus. 2009. Wien. Saatavissa: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/705-090210-roma-movement-comparative-final_fi.pdf. Viitattu 12.10.2022.

Evans. O. 2023. *Bronfenbrenner's Ecological Systems Theory*. Simply Psychology. Available: <https://www.simplypsychology.org/bronfenbrenner.html>. Referred to 1.5.2023.

Finnish Government. 2022. *National action plan on fundamental and human rights 2020 -2023. Developing the monitoring fundamental and human rights*. Ministry of Justice Government Network for Fundamental and Human Rights Expert Working Group on the National Action Plan on Fundamental and Human Rights. Helsinki. Publications of the Finnish government 2022:6. Available: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-582-5>. Referred to 16.1.2023.

Finnish Red Cross. 2022. *Get help and support*. Undocumented immigrants. Available: <https://www.red-cross.fi/get-help-and-support/help-for-undocumented-immigrants/>. Referred to 10.9.2022.

Foster. R- P. 2001. When immigration is trauma: Guidelines for the individual and family clinician. *American Journal of Orthopsychiatry*, 71(2), 153–170.

Available: <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0002-9432.71.2.153>. Referred to 10.12.2022.

Gadd, K. 2017. Paperittomat. Teoksessa J.S. Jauhiainen (toim.) *Turvapaikka Suomesta? Vuoden 2015 turvapaikanhakijat ja turvapaikkaprosessit Suomessa*. Turun yliopiston maantieteen ja geologian laitoksen julkaisuja. Nro 5. Turun yliopisto: Turku, 133–141.

George, F. 2020. *Hermeneutics. 2.2 Justification of human sciences*. Stanford encyclopedia of Philosophy. Department of Philosophy. Stanford University.

Available: <https://plato.stanford.edu/entries/hermeneutics/>. Referred to 10.2.2023.

Global Clinic. 2022a. *Paperittomalle on monta määritelmää*. Global clinicin verkkosivu. Saatavissa: <https://www.globalclinic.fi/paperittomat/> Viitattu 21.2.2022.

- Global Clinic. 2022b *Paperittomien terveystalvet*. Global clinicin verkkosivu. Saatavissa: <https://www.globalclinic.fi/terveystalvet-kunnissa/>. Viitattu 29.3.2022.
- Gothóni, R. & Siirto, U. 2016. *Suomi muutoksen keskellä*. Teoksessa R.Gothóni & U.Siirto (toim.) *Pakolaisuudesta kotiin*. Tallinna: Gaudeamus, 231-245.
- Grönfors, M. 1982. *Kvalitatiiviset kenttätömenetelmät*. Juva: WSOY.
- Gynther, K. & Hasanen, K. Johdanto: tutkimuksen kulku. *Malli tutkimusprosessin kulusta*. Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. Saatavissa: <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/laadullisen-tutkimuksen-prosessi/tutkimuksen-kulku/>. Viitattu 12.1.2023.
- Haajanen, E. & Hannus, T. 2022. *Paperittomat. Varattomat paperittomat saavat jatkossa maksutonta kiireellistä hoitoa Kymenlaaksossa -Kymsote haluaa välttää tappiolliset perintäkulut*. 7.10.2022. Yle uutissivu. Saatavissa: <https://yle.fi/a/74-20000826>. Viitattu 22.1.2023.
- Hanifi, R. 2012. *Sosiaalinen pääoma jakautuu epätasaisesti*. Artikkelit Tilastokeskuksen verkkosivulla. Saatavissa: https://www.stat.fi/artikkelit/2012/art_2012-12-10_003.html?s=0. Viitattu 10.3.2023.
- Happonen, P. 2021. *Hallitus haluaa auttaa nyt Suomessa olevia paperittomia – jos laittomasti maassa oleva on löytänyt työpaikan, hän voisi jäädä*. Uutinen Ylen uutissivustolla. Saatavissa: <https://yle.fi/uutiset/3-11916288>. Viitattu 27.7.2022.
- Hatton, T. 2021. *S4 Ep51. Europe's asylum lottery. VoxEU talk. Europe's Nations and regions*. Migration. Centre for Economic Policy Research. Podcast. Available: <https://cepr.org/multimedia/europes-asylum-lottery>. Referred to 14.12.2022.
- Helsingin Diakonissalaitos. 2017. *Kohti järkeviä ratkaisuja. uuspaperittomien tilanne, tuen tarve sekä viisi toimenpide- ehdotusta*. Helsingin Diakonissalaitoksen Suojattomat-hankkeen raportti 2017. Saatavissa: <https://docplayer.fi/71532300-Kohti-jarkevia-ratkaisuja-uuspaperittomien-tilanne-tuen-tarve-seka-viisi-toimenpide-ehdotusta.html>. Viitattu 20.10.2022.
- Helsingin Diakonissalaitos. 2019. *Paperittomia on suomessa entistä enemmän ja uutena ilmiönä on kasvanut lapsiperheiden määrä*. Diakonialaitoksen verkkosivu. Saatavissa: <https://www.hdl.fi/blog/paperittomia-on-suomessa-entista-enemman-ja-uutena-ilmiona-on-kasvanut-lapsiperheiden-maara/>. Viitattu 8.3.2020.
- Helsingin Diakonissalaitos. 2023. *Maahantulijat. Paperittomat*. Paperiton: Al Aman on päiväkeskus sinulle. Diakonissalaitoksen verkkosivu. Saatavissa: <https://www.hdl.fi/tukea-ja-toimintaa/maahanmuuttajille/paperittomat/> Viitattu: 3.1.2023.
- Helsingin kaupunki. 2020a. *Paperittomien sosiaalipalvelut Helsingissä*. Helsingin sosiaali – ja terveystoimiala 2020. Maahanmuuttoyksikkö. Hyppönen, P & Lindroos, M. Saatavissa: <https://www.hel.fi/static/liitteet-2019/SoTe/Palaute/sosiaalinen-raportointi/sosiaalinen-raportti-paperittomien-palvelut.pdf>. Viitattu 25.1.2023.
- Helsingin kaupunki. 2020b. *Paperittomat henkilöt. Valtion korvauksen hakeminen ja Umarekin käyttöoikeuksien laajentaminen*. Sosiaali- ja terveystoimen julkaisu 1.9.2020. Saatavissa:

<https://www.kuntaliitto.fi/sites/default/files/media/file/Paperittomat-ja-UMA-Rek-kehitt%C3%A4minen-HKI-Vaden-Hytti-010920.pdf>. Viitattu 17.1.2023.

Hermansson, L., Lundberg, A., Gruber, S., Jolly, A., Lind, J., Righard, E., & Scott, H. 2020. Firewalls: A necessary tool to enable social rights for undocumented migrants in social work. *International Social Works* .2022. 65(4) 678–692. Article. Available: <https://uk.sagepub.com/en-gb/journals-permissions>. Referred to 25.1.2023.

Hiltunen, A-K. 2019. *Euroopan porteilla. Turvapaikkapolitiikan vaikeat vaiheet*. Tallinna: Gaudeamus.

Hirundo Mobile. 2023. *Hirundo mobile vie palvelut Euroopan liikkuvan väestön luo*. Helsingin Diakonissalaitoksen verkkosivu. Saatavissa: <https://www.hdl.fi/blog/hirundo-mobile-vie-palvelut-euroopan-liikkuvan-vaeston-luo/>. Viitattu 23.1.2023.

Hirvonen, A. 2019. Ihmisoikeuksien politiikka: Yhteisymmärryksestä erimielisyyteen. Teoksessa M. Aalto – Heinilä & V. Kurki (Toim.) *Mitä oikeudet ovat? Filosofian ja oikeustieteen näkökulmia*. Tallinna: Gaudeamus Oy, 159–171.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2000. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2009. Tutki ja kirjoita. 15., uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

Huhtelin- Lesell, K. 2022. *Traumapsykoterapia. Traumatisoituminen. Tietoa traumatisoitumisesta*. Terapiapalveluyrityksen verkkosivu. Saatavissa: <https://traumapsykoterapia.fi/traumatisoituminen/>. Viitattu 22.11.2022.

Hulkkonen, M., Grass, J. 2022. *Ulkomaalaislain tähtäävä työ on hyvässä vauhdissa*. Blogikirjoitus. Sisäministeriö. Saatavissa: <https://valtioneuvosto.fi/web/intermin/ajankohtaista/blogi/-/blogs/ulkomaalaislain-uudistamiseen-tahtaava-tyo-on-hyvassa-vauhdissa>. Viitattu 31.10.2022.

Hokkanen, L. 2017. Asiakaskansalaisen toimijuus sosiaalityöllisessä asianajossa. Teoksessa *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. M.Laitinen & A.Niskala (toim.) Turenki: Hansaprint Oy. 55–86.

Hufvudstadbladet. 2022. *Maysoon Adnan, 61, är hem- och skyddlös – medborgarinitiativ kräver laglig status at papperslösa*. Hufvudstadbladet 8.6.2022. Saatavissa: <https://www.hbl.fi/artikel/ebdd155b-663f-4cfb-87bc-4612e40d2640>. Viitattu 9.6.2022.

Hyvärinen, M. 2017. Haastattelun maailma. Teoksessa M. Hyvärinen, P. Nikander & J. Ruusuvoori (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino, 11–45.

Ife, J. 2008. Human right and human needs. In *Human rights and social works. Towards Rights-Based Practice*. Cambridge University Press. 89-103. Available: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808326.007>. Referred to 18.4.2023.

Ihmiskauppa.fi. 2022a. *Ihmiskauppa Suomessa*. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän verkkosivu. Saatavissa: https://www.ihmiskauppa.fi/ihmiskauppa/ihmiskauppa_suomessa. Viitattu 2.11.2022.

Ihmiskauppa.fi. 2022b. *Valtioneuvoston ihmiskauppa – asioiden koordinaatio*. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän verkkosivu. Saatavissa: https://www.ihmiskauppa.fi/ihmiskauppa/ihmiskaupan_vastainen_tyo_suomessa/ihmiskaupan_vastaisen_tyon_koordinaatio. Viitattu 2.11.2022.

Ihmiskauppa.fi. 2022c. *Ihmiskaupan uhrin ohjaaminen auttamisjärjestelmään*. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän verkkosivu. Saatavissa: https://www.ihmiskauppa.fi/tietoa_auttajille/ihmiskaupan_uhrin_ohjaaminen_auttamisjarjestelmaan. Viitattu 4.11.2022.

Ihmisoikeusliitto 2009. *Vapaaehtoisen paluun käsikirja huomioiden erityisesti haavoittuvat ryhmät*. Raportti. Saatavissa: https://ihmisoikeusliitto.fi/wp-content/uploads/2014/05/Vapaaehtoinen_paluu_ihmisoikeutena_IOL_2009.pdf. Viitattu 8.1.2023.

Ilmonen, K. 2000. Sosiaalinen pääoma: käsite ja sen ongelmallisuus. Teoksessa: K. Ilmonen (toim.). *Sosiaalinen pääoma ja luottamus*. Jyväskylä: SoPhi, 9–38. Saatavissa: <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/47905/SoPhi42978-951-39-6488-7.pdf>. Viitattu 10.4.2023.

Ikonen, H-M. 2017. Puhelinhaastattelu. Teoksessa M. Hyvärinen, P. Nikander & J. Ruusuvoori (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino, 270–284.

International Labor Organization. 2022. *Modern slavery. 50 million people worldwide in modern slavery*. ILO webpage. Available: https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/news-room/news/WCMS_855019/lang--en/index.htm. Referred to 3.11.2022.

International Organization for Migration. 2023. Avustettu vapaaehtoinen paluu ja uudelleenkotoutumistuki. Tietoa siirtolaisuudesta. IOM Suomi verkkosivu. Saatavissa: <https://finland.iom.int/fi/avustettu-vapaaehtoinen-paluu-ja-uudelleenkotoutumistuki>. Viitattu 9.1.2023.

Jauhiainen, J. 2017. Turvapaikka Suomessa? Vuoden 2015 turvapaikanhakijat ja turvapaikkaprosessit Suomessa. J. Jauhiainen (toim.) *Turvapaikka Suomessa? Vuoden 2015 turvapaikanhakijat ja turvapaikkaprosessit Suomessa*. Turun Yliopiston maantieteen ja geologian laitoksen julkaisu. 5. Turun Yliopisto. 5–18. Saatavissa: https://www.researchgate.net/publication/313560273_Asylum_in_Finland_The_2015_asylum_seekers_and_the_asylum_processes_in_Finland. Viitattu: 9.12.2022.

Jauhiainen, J. S & Tedeschi, M. 2021. *Undocumented Migrants and their everyday lives. The case of Finland*. Part of Imiscoe Research series. Geography section. University of Turku. Springer. Available: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-68414-3_4. Referred to 10.12.2022.

Jauhiainen, J. S. & Tedeschi, M. 2022. ”Paperittomien maahanmuuttajien digitaaliset kuilut Suomessa”, *Media & viestintä*, 45(2), 24–45. Saatavissa: <https://doi.org/10.23983/mv.120276>. Viitattu 7.8.2022.

Jelli.fi. 2022. Etusivu. Monikulttuurisuus. Paperittomat. Lista palveluista, joita paperiton voi Joensuussa käyttää. Saatavissa: <https://www.jelli.fi/moi/paperittomat-undocumented-migrants/>. Viitattu 13.1.2023.

Jensen, B.T.2007. Understanding Immigration and Psychological Development: A Multilevel Ecological Approach. *Journal of Immigrant & refugee studies*. 5(4), 27-48. Available: <http://dx.doi.org/10.1080/15362940802179058>. Referred to 17.2.2023.

Juvonen, A-M. 2021. *Maahanmuuton lait ja menettelyt- käytännön käsikirja*. 2. uudistettu painos. Keuruu: Otava.

Jyväskylän avoimen yliopiston Koppa. 2021. *Fenomenologinen tutkimus*. Jyväskylän Yliopiston Avoimen Yliopiston Koppa – palvelun verkkosivu. Saatavissa:<https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tutkimusstrategiat/fenomenologinen-tutkimus>. Viitattu 5.10.2021.

Jyväskylän yliopisto. 2022. *Uusi kolmas sektori*. Kansalaisyhteiskunnan tutkimusportaali. Verkkosivu. Saatavissa: <http://kans.jyu.fi/sanasto/sanat-kansio/uusi-kolmas-sektori>. Viitattu 5.9.2022.

Järveläinen, J. 2022. *Paperittomien terveyspalvelut Suomessa*. Luento Oulun Tuomiokirkkoseurakunnan Ajankohtaista Paperittomuudesta- seminaarissa Oulussa 9.11.2022.

Kaakinen, I. 2017. *Undocumented migrants suffer from serious identity problems* Saatavissa:<https://www.aka.fi/tietysti/kulttuuri-ja-yhteiskunta/nyt-pinnalla1/paperittomilla-suuria-identiteettiongelmia/paperittomilla-suuria-identiteettiongelmia/#3d008495>. Viitattu 5.1.2023. Päivitetty 8.11.2022.

Khosram, S.2013. ”Laiton matkaaja”. Paperittomuus ja rajojen valta. Helsinki: Gaudeamus.

Kaikkien Naisten talo. 2023. *Päiväkeskus. Kaikkien naisten talo. Tapahtumat*. Kaikkien naisten talon verkkosivu. Saatavissa: <https://www.kaikkiennaistentalo.fi/tapahtumat/>. Viitattu 20.1.2023.

Kananen, J. 2017. *Laadullinen tutkimus pro graduna ja opinnäytetyönä*. Jyväskylän Ammattikorkeakoulu. Liiketoimintayksikkö. Jyväskylän Ammattikorkeakoulun julkaisuja. Juva: Suomen Yliopistopaino Oy.

Kansaneläkelaitos. 2022a. *Perustoimeentulo kansainvälisissä tilanteissa*. Kansaneläkelaitoksen verkkosivu. Saatavissa: <https://www.kela.fi/toimeentulotuki-ulkomaalaiset>. Viitattu 16.1.2023.

Kansaneläkelaitos. 2022b. *Kiireellisen sosiaalipalvelun korvaaminen. Valtion osuus sosiaalipalvelun kustannuksista*. Verkkojulkaisu. Saatavissa: <https://www.kela.fi/yhteistyokumppanit-hyvinvointialueet-kiireellisen-sosiaalipalvelun-korvaaminen>. Viitattu 17.1.2023.

Kansalaisaloite. fi. 2021. *Lupa elää – Suomessa pitkään asuneille turvapaikanhakijoille myönnettävä oleskeluluvat*. Eduskuntaan lähetetty aloite. Saatavissa: <https://www.kansalaisaloite.fi/fi/aloite/9109>. Viitattu 13.1.2023.

Kalm-Akubardia, M. 2022. *Myytti – Paperittomat ovat laittomia ja tulevat yhteiskunnalle kalliiksi*. Dialogi- kirjoitus Diakonia Ammattikorkeakoulun verkkosivulla. Saatavissa: <https://dialogi.diak.fi/2022/02/24/myytti-paperittomat-ovat-laittomia-ja-tulevat-yhteiskunnalle-kalliiksi/>. Viitattu 30.9.2022.

Katisko, M. & Kalm-Akubardia, M. 2021. Vallan ulottuvuudet sosiaalialan työssä paperittomien parissa. Diak puheenvuoro nro 38. Tampere; Punamusta Oy. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-493-382-7>. Viitattu 20.1.2023.

Katisko, M., Annala, I., Kalm-Akubardia, M., Kynsilehto, A., Marucco, C., Pehkonen-Elmi, T. & Viljanen, K. 2023. *Paperittomien henkilöiden sosiaaliset oikeudet Suomessa*. Helsinki. Valtioneuvoston selvitys – ja tutkimustoiminnan julkaisusarja. 4:2023. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-349-4>. Viitattu 13.4.2023.

Kuula -Luumi, A. Tutkimuslupa, suostumus, informointi ja tietosuoja. Teoksessa J. Vuori (toim.) *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. Saatavissa: <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menettelmaopetus/kvali/tutkimusetiikka/tutkimuslupa-suostumus-informointi-ja-tietosuoja/>. Viitattu 17.2.2023.

Keskimäki, I., Nykänen, E., & Kuusio, H. 2014. *Paperittomien terveystieteelliset palvelut Suomessa*. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos. Raportti. 11/2014. Saatavissa: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/114941/THL_RAP2014_011web.pdf?sequence=3. Viitattu 23.1.2022.

Kiviniemi, J. 2018 Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa R. Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Keuruu: Otavan Kirjapaino. 73–87.

Konttinen, E. 2022. *Kolmas sektori*. Kansalaisyhteiskunnan tutkimusportaali. Verkkosivu. Saatavissa: <http://kans.jyu.fi/sanasto/sanat-kansio/kolmas-sektori>. Viitattu 5.9.2022.

Kopperi, K. 2015. Ristin rakkaus. Matka Lutherista suomalaiseen seurakuntaelämään. Helsinki: Kirjapaja.

Korniloff, M. & Jokinen, J. 2016. *Oikeuksien polkeminen ei ratkaise paperittomuutta*. Vierailijablogi. Saatavissa: <https://ihmisoikeusliitto.fi/oikeuksien-polkeminen-ei-ratkaise-paperittomuutta/>. Viitattu 15.1.2023.

Kotimajoitusverkosto.2022. *Keitä me olemme?* Kotimajoitusverkoston verkkosivu. Saatavissa: <https://kotimajoitusverkosto.fi/kotimajoitusverkosto/>. Viitattu 19.11.2023.

Kotoutuminen.fi. 2022a. *Kotoutumisen edistämisen painopisteet. Lainsäädäntö ohjaa kotoutumisen edistämistä*. Kotoutuminen.fi verkkosivu. Saatavissa: <https://kotoutuminen.fi/kotoutumisen-edistamisen-painopisteet>. Viitattu 10.12.2022.

Kotoutuminen.fi. 2022b. *Kuntapaikat ja kuntiin osoittaminen. Kuntapaikoista sopiminen tukee sujuvaa kuntiin siirtymistä*. Kotoutuminen.fi verkkosivu. Saatavissa: <https://kotoutuminen.fi/kuntapaikat-ja-kuntiin-osoittaminen>. Viitattu 13.12.2022.

Kotoutuminen.fi 2022c. *Vastaanoton suunnittelu. Vastaanottoa suunnitteleva kunta järjestää pakolaisille tarvittavat palvelut*. Kotoutuminen.fi verkkosivu. Saatavissa: <https://kotoutuminen.fi/vastaanoton-suunnittelu>. Viitattu 13.12.2022.

Kotoutuminen. fi. 2023. *Paperittomat ovat moninainen ryhmä. Paperittomat ovat haavoittuvassa asemassa*. Kotoutuminen.fi verkkosivu. Saatavissa: <https://kotoutuminen.fi/kielteisen-paatoksen-saaneet-ja-paperittomat>. Viitattu 2.1.2023.

Kuntalaki 365/1995. Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/smur/1995/19950365>. Viitattu 4.1.2023.

Kuntaliitto, 2021a. Vastaanottokeskuksissa olevien turvapaikanhakijoiden sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestäminen. Yleiskirje 14/2021, 1.10.2022. Saatavissa: <https://www.kuntaliitto.fi/yleiskirjeet/2021/vastaanottokeskuksissa-olevien-turvapaikanhakijoiden-sosiaali-ja>. Viitattu 18.11.2022.

Kuntaliitto, 2021b. *Ilman laillista oikeutta kunnassa oleskelevien sosiaali- ja terveyspalvelut*. Yleiskirje 15/2021, 18.10.2021. Saatavissa: <https://www.kuntaliitto.fi/yleiskirjeet/2021/ilman-laillista-oleskeluoikeutta-kunnassa-oleskelevien-sosiaali-ja>. Viitattu 9.1.2023.

Kuula, A.2006. *Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Kwan, J. 2022. *Words matter, Illegal immigrant, Undocumented immigrant, or Unauthorized immigrant?* Immigration ethics blog. Markkula center for applied ethics. Available: <https://www.scu.edu/ethics/focus-areas/immigration-ethics/immigration-ethics-resources/immigration-ethics-blog/words-matter-illegal-immigrant-undocumented-immigrant-or-unauthorized-immigrant/>. Referred to 13.9.2022.

Könönen, J. 2022. Immigration detention as a routine police measure: Discretionary powers in preemptive detention of noncitizens in Finland. *Law & Society Review*. 56 (3), 418-440. <https://doi.org/10.1111/lasr.12621>. Referred to 4.1.2023.

Laaksonen, H. & Helander, V. 2023. *Kolmas sektori Suomessa*. Kansalaisyhteiskunnan tietopankin verkkosivu. Saatavissa: <https://kansalaisyhteiskunta.fi/tietopankki/kolmas-sektori-suomessa/>. Viitattu 25.1.2023.

Laaksonen, M., Suhonen, M. & Suhonen, S. 2012. *Sosiaalipalvelujen luokituksen sanasto ja Sosiaalihuollon asiakasasiakirjasanasto*. THL Sanastokeskus TSK ry. Raportti 1/2012. Terveyden – ja hyvinvoinnin laitos. Tampere: Tampereen Yliopistopaino ry. Saatavissa: <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/80269/a270d99b-58c5-44b0-a3bfcffb01002092.pdf?sequence=1> Viitattu 12.11.2022.

Laine, T. 2019. Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa R. Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Keuruu: Otavan Kirjapaino, 29–50.

Laitinen, M. & Pohjola, A. 2010. Asiakkuus – sosiaalityön ydinteema. Teoksessa Laitinen & Pohjola (toim.) *Asiakkuus sosiaalityössä*. Tallinna ; Gaudeamus, 7-15.

Laitinen, J. 2021. Järjestöillä on tärkeä paikkansa myös sote-Suomessa. *Talentia* 48(2) .6–9.

Laitinen, M & Kemppainen, T. 2010. Asiakkaan arvokas kohtaaminen. teoksessa M. Laitinen & A Pohjola (toim), *Asiakkuus sosiaalityössä*. Helsinki: Gaudeamus, 138-177.

- Laitinen, J. & Korhonen, E. 2022. *Eettinen kuormitus keskusteluun sotealalla*. Saatavissa: <https://www.ttl.fi/ajankohtaista/blogi/eettinen-kuormitus-keskusteluun-sote-alalla>. Viitattu 2.3.2023.
- Laki kotoutumisen edistämisestä*. 30.12.2010/1386. Finlex. Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101386>. Viitattu 10.12.2022.
- Laki säilöön otettujen ulkomaalaisten kohtelusta ja säilöönottoyksiköistä. 15.2.2002/116. FinLex. Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20020116>. Viitattu 5.1.2023.
- Laki terveydenhuoltolain muuttamisesta* 29.12.2016/1516. Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/smur/2016/20161516>. Viitattu 14.9.2022.
- Laki ulkomaalaislain muuttamisesta* 121/2022. Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2022/20220121>. Viitattu 16.9.2022.
- Laki toimeentulotuesta* 30.12.1997/1412. FinLex. Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1997/19971412>. Viitattu 2.1.2023.
- Lepola, O. 2018. *Turvapaikanhakijat oikeusavun asiakkaina. Kohti yhdenvertaisia ja laadukkaita oikeusapupalveluita*. Näkökulmia ajankohtaisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin ja poliittisen päätöksen tueksi. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminta. 33/ 2018. Saatavana: <https://tietokayttoon.fi/documents/113169639/113170760/33-2018-Turvapaikanhakijat+oikeusavun+asiakkaina.pdf/36e2f2b3-8320-f8c0-9aca-22e98cdeea4c/33-2018-Turvapaikanhakijat+oikeusavun+asiakkaina.pdf?version=1.0&t=1544597459000>. Viitattu 10.6.2022.
- Leppäkorpi, M. 2011. *Asiaton oleskelu kielletty*. Helsinki: Into.
- Lukkari, H. 2019. *Vieraan oikeus – Hannah Arendt ja ihmisoikeudet*. Teoksessa M. Aalto-Heinilä & V. Kurki (toim.) *Mitä oikeudet ovat? Filosofian ja oikeustieteen näkökulmia*. Tallinna: Gaudeamus, 146–158.
- Luomanen, J & Nikander, P. 2017. *Haavoittuvat haastateltavat?* Teoksessa M. Hyvärinen, P. Nikander & J. Ruusuvaara (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino, 287–297.
- Lääkäriin sosiaalinen vastuu r.y. 2022. *Paperittomien terveys. Lyhyesti toiminnastamme*. Verkkosivu. <https://lsv.fi/toiminta/papete/>. Viitattu 19.11.2022.
- Lääkäriliitto 2017. *Lääkäriliiton kannanotto paperittomien potilaiden ilmoittamisesta viranomaisille*. Saatavissa: <https://www.laakariliitto.fi/uutiset/lausunnot/laakariliiton-kannanotto-paperittomien-potilaiden-ilmoittamisesta-viranomaisille/>. Viitattu 20.1.2023.
- Maahanmuuttovirasto. 2016. *Humanitaarista suojelua ei myönnetä enää, uudet maalinjaukset Afganistanista, Irakista ja Somaliasta*. Maahanmuuttoviraston tiedote verkkosivulla Saatavissa: <https://migri.fi/-/humanitaarista-suojelua-ei-myonneta-ena-uudet-maalinjaukset-afganistanista-irakista-ja-somaliasta>. Viitattu 8.9.2022.
- Maahanmuuttovirasto. 2018. *Maahanmuuttoviraston sisäinen selvitys Sisäministerille turvapaikkapäätöksentekoon – ja menettelyyn liittyen*. Saatavissa: <https://intermin.fi/documents/1410869/4024872/Maahanmuuttoviraston+turvapaikkaselvitys/91b15620-7955-4876-9539-b2e23f9ee9f4/Maahanmuuttoviraston+turvapaikkaselvitys.pdf>. Viitattu 8.12.2022.

Maahanmuuttovirasto.2021a. Palvelut. Sanasto. Maahanmuuttoviraston verkkosivu. Saatavissa: <https://migri.fi/sanasto>. Viitattu 26.10.2021

Maahanmuuttovirasto. 2021b. Luvat ja kansalaisuus. Käännättäminen ja karkottaminen. Maahanmuuttoviraston verkkosivu. Saatavissa: <https://migri.fi/kaannyttaminen-ja-karkottaminen>. Viitattu 20.10.2021

Maahanmuuttovirasto. 2021i. Luvat ja kansalaisuus. Milloin hakemusta ei käsitellä suomessa? Maahanmuuttoviraston verkkosivu. Saatavissa: <https://migri.fi/milloin-hakemusta-ei-kasitella-suomessa>. Viitattu 8.10.2021

Maahanmuuttovirasto. 2021c. *Turvapaikkahakemuksen käsittelystä vastuussa olevan valtion määrittäminen*. Lausunto. Saatavissa: <https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/JulkaistuMetatieto/Documents/EDK-2021-AK-359495.pdf>. Viitattu 5.5.2022.

Maahanmuuttovirasto. 2021d. Palvelut. *Turvapaikanhakijat, joiden vastaanottopalvelut ovat lakanneet*. Maahanmuuttoviraston verkkosivu. Saatavissa <https://migri.fi/vastaanottopalvelut-lakanneet>. Viitattu 1.11.2021.

Maahanmuuttovirasto 2022 a. Palvelut. *Maahanmuuttoviraston tehtävät ja maahanmuuttoasioiden tehtävänjako*. Maahanmuuttoviraston verkkosivu. Saatavissa: <https://migri.fi/maahanmuuttoasioiden-vas-tuunjako>. Viitattu 19.11.2022.

Maahanmuuttovirasto.2022b. *Matkustusasiakirjat*. Maahanmuuttoviraston verkkosivu. Saatavissa <https://migri.fi/pakolaisen-matkustusasiakirja>. Viitattu 22.8.2022.

Maahanmuuttovirasto. 2022c. *Usein kysyttyä, Pakolaiset ja turvapaikanhakijat*. Maahanmuuttoviraston verkkosivu. Saatavissa: <https://migri.fi/ukk-pakolaiset-ja-turvapaikanhakijat>. Viitattu 18.11.2022.

Maahanmuuttovirasto. 2022d. *Karkottaminen. Uutishuone*. Maahanmuuttoviraston verkkosivu. Saatavissa: <https://migri.fi/karkottaminen>. Viitattu 2.11.2022.

Maahanmuuttovirasto. 2022e. *Turvapaikka Suomessa. Muutoksenhaku eli päätöksestä valittaminen*. Maahanmuuttoviraston verkkosivu. Saatavissa: <https://migri.fi/muutoksenhaku-eli-paatoksesta-valittaminen>. Viitattu 14.12.2022.

Maahanmuuttovirasto. 2022f. *Majoittuminen vastaanottokeskukseen*. Maahanmuuttoviraston verkkosivu. Saatavissa: <https://migri.fi/majoittuminen-vastaanottokeskukseen>. Viitattu 18.11.2022.

Maahanmuuttovirasto. 2022g. *Luvat ja kansalaisuus. Majoittuminen yksityismajoituksessa*. Maahanmuuttoviraston verkkosivu. Saatavissa: <https://migri.fi/majoittuminen-yksityismajoitukseen>. Viitattu 19.11.2022.

Maahanmuuttovirasto 2022j. *Luvat ja kansalaisuus. Todistus työnteko -oikeudesta*. Maahanmuuttoviraston verkkosivu. Saatavissa: https://migri.fi/todistus-tyonteko-oikeudesta?utm_source=emailmarketing&utm_medium=email&utm_campaign=maahanmuuttoneuvonnan_uutiskirje_32021&utm_content=2022-11-20. Viitattu 20.11.2022.

- Maahanmuuttovirasto 2022k. *Turvapaikka Suomessa. Vastaanottokeskukset. Arki vastaanottokeskuksessa.* Vastaanottopalvelut. Saatavissa: <https://migri.fi/arki-vastaanottokeskuksessa>. Viitattu 15.10.2021 ja 20.11.2022.
- Maahanmuuttovirasto. 2022m. *Turvapaikka Suomessa. Oikeudellinen neuvonta.* Maahanmuuttoviraston verkkosivu. Saatavissa: <https://migri.fi/oikeudellinen-neuvonta>. Viitattu 21.11.2022.
- Maahanmuuttovirasto. 2022n. *Suomi– turvapaikkapuhuttelu. Turvapaikkapuhuttelun asiakasohje. 3/2020.* Saatavissa: [https://migri.fi/documents/5202425/14022644/\(Suomi\)turvapaikkapuhuttelu_asylsamtal_asylluminterview.pdf/52e538b1-f5b8-cc35-c4ce-b99ea0e20c84/\(Suomi\)turvapaikkapuhuttelu_asylsamtal_asylluminterview.pdf?version=1.1&t=1589461243000](https://migri.fi/documents/5202425/14022644/(Suomi)turvapaikkapuhuttelu_asylsamtal_asylluminterview.pdf/52e538b1-f5b8-cc35-c4ce-b99ea0e20c84/(Suomi)turvapaikkapuhuttelu_asylsamtal_asylluminterview.pdf?version=1.1&t=1589461243000). Viitattu 20.11.2022.
- Maahanmuuttovirasto. 2022o. *Turvapaikka suomessa. Maahanmuuttovirasto äänittää aina turvapaikkapuhuttelun – voit pyytää tallenteen itsellesi.* Maahanmuuttovirasto verkkosivu. Saatavissa: <https://migri.fi/puhuttelun-tallentaminen>. Viitattu 28.11.2022.
- Maahanmuuttovirasto. 2022p. *Turvapaikka suomessa. Myönteinen päätös.* Maahanmuuttoviraston verkkosivu. Saatavissa: <https://migri.fi/turvapaikka-suomesta/myonteinen-paatos>. Viitattu 28.11.2022.
- Maahanmuuttovirasto. 2022q. *Myönteinen päätös turvapaikanhakijalle. Asiakasohje aikuiselle. Olet saanut oleskeluluvan suomeen.* Maahanmuuttovirasto verkkosivu. Saatavissa: <https://migri.fi/myonteinen-paatos-turvapaikanhakijalle>. Viitattu 28.11.2022.
- Maahanmuuttovirasto. 2022ä. *Turvapaikanhaku.* Maahanmuuttoviraston verkkosivu. Saatavissa: <https://migri.fi/turvapaikanhaku> Viitattu 13.12.2022.
- Maahanmuuttovirasto. 2023a. *Luvat ja kansalaisuus. Arki vastaanottokeskuksessa. Vastaanottopalvelut.* Saatavissa: <https://migri.fi/arki-vastaanottokeskuksessa>. Viitattu 20.1.2023.
- Maahanmuuttovirasto. 2023b. *Luvat ja kansalaisuus. Turvapaikka Suomessa. Säilöönotto.* Maahanmuuttoviraston verkkosivu. Saatavissa: <https://migri.fi/sailoonotto>. Viitattu 6.1.2023.
- Maahanmuuttovirasto. 2023c. *Näitä palveluja voit saada, kun haet tilapäistä suojelua.* Maahanmuuttoviraston verkkosivu. Saatavissa: <https://migri.fi/palvelut-tilapaista-suojelua-hakeville#sosiaali>. Viitattu 20.1.2023.
- Massa, I. 2022. Askelia kestävämpään politiikkaan. Teoksessa S. Laakso & R. Aro (toim.) *Planeetan kokoinen arki.* 2022. Tallinna: Gaudeamus Oy. 43–58.
- Metsämuuronen, J. 2006. *Laadullisen tutkimuksen käsikirja.* Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Metteri, A. 2012. *Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö.* Yhteiskunta- ja Kulttuuritieteiden yksikkö. Tampere: Tampereen Yliopisto, Väitöskirja. Saatavissa: <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/66973/978-951-44-8956-3.pdf>. Viitattu 1.4.2023.
- Mikkola, S. 2019. Paperittomuutta voi vähentää vain tietoa ja tukea tarjoamalla. *Janus*, 27(1), 79–87. Saatavissa: <https://doi.org/10.30668/janus.70032>. Viitattu 7.3.2020.

- Mikkonen, K 2022. *Ukrainan sotapakolaisia autettava hintojen noustessa*. Blogikirjoitus Vihreä – puolueen sivulla. 24.8.2022. Saatavissa: <https://www.vihreat.fi/ajankohtaista/ukrainan-sotapakolaisia-tuettava-hintojen-noustessa/> Viitattu 20.11.2022.
- Miten Euroopan tulisi ottaa pakolaiset vastaan?* Suomen YK- Liitto, 2022. *YK- Liiton podcast. Suomen YK-Liiton verkkojulkaisu*. Toimittajat: J. Pääkkönen & H. Laukko. Saatavissa: <https://www.ykliitto.fi/uutiset-media/podcastit/yk-liiton-podcast-miten-euroopan-tulisi-ottaa-pakolaiset-vastaan>. Viitattu 21.2.2022.
- Mäntymaa, E. Rissanen, J. & Sauli, M. 2017. *Työtunteja 60 viikossa, palkka 30 e päivässä- näin Suomessa riistetään paperitonta työvoimaa*. Yle työelämäuutinen. Saatavissa: <https://yle.fi/a/3-9722098>. Viitattu 9.1.2023.
- Mononen, M. 2016. *Työllistäminen turvapaikanhakijoiden kotoutumisen tukena Taidoista työpoluiksi –projektin kokemuksia*. Helsinki. Rinnekodin julkaisusarja 3. Rinnekoti-Säätiö. Libris Oy. Saatavissa: <https://docplayer.fi/27788599-Tyollistaminen-turvapaikanhakijoiden-kotoutumisen-tukena.html>. Viitattu 20.11.2022.
- National Crime Agency.2022. *Five arrested in National Crime Agency modern slavery investigation*. News. NCA Webpage. Available: <https://www.nationalcrimeagency.gov.uk/news/five-arrested-in-national-crime-agency-modern-slavery-investigation>. Referred to 2.11.2022.
- Niemelä, P. 2016. Hyvinvoinnin edistäminen sosiaalityön eetoksena. Teoksessa M. Törrönen, K. Hänninen, P. Jouttimäki, T. Lehto -Lunde ,P. Salovaara & M. Veistilä (toim.) *Vastavuoroinen sosiaalityö..* Tallinna: Gaudeamus. Oy. 97–108.
- Niemelä,P. 2000. Turvallisuuden käsite ja tarkastelukehikko. Teoksessa P. Niemelä & A-R. Lahikainen (toim.) *Inhimillinen turvallisuus*. Tampere: Vastapaino.21–37.
- Niskanen, K. 2021. *Eikö EU:n turvapaikkauudistuksesta tule koskaan valmista?* Sisäministeriön blogi. Verkkosivu.Saatavissa:<https://intermin.fi/ajankohtaista/blogi/-/blogs/eiko-eu-n-turvapaikkauudistuksesta-tule-koskaan-valmista-> Viitattu 13.5.2022.
- Ohisalo, M. 2020. *Paperittomuuteen ei ole patenttiratkaisua – ilmiöön täytyy tarttua uusilla keinoilla*. Sisäministeriön blogi. Saatavissa: <https://intermin.fi/ajankohtaista/blogi/-/blogs/paperittomuuteen-ei-ole-patenttiratkaisua>. Viitattu 24.10.2021.
- Oikeus.fi 2022. Asiakkaaksi. Oikeusapu. *Millä tuloilla oikeusapua myönnetään*. Oikeus – ja edunvalvontapiirien verkkosivu. Saatavissa: <https://oikeus.fi/oikeusapu/fi/index/hakeminen/millatuloilla-oikeusapua-myonnetaan.html>. Viitattu 19.11.2022.
- Oikeus sosiaaliturvaan*. 11.6.1999/731.Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/smur/1999/19990731>. Viitattu 13.7.2022.
- Oikeusministeriö. 2021. *Turvapaikanhakijoiden oikeusturva vahvistuu*. Tiedote.15.7.2021. Oikeusministerin verkkosivu. Saatavissa: <https://oikeusministerio.fi/-/turvapaikanhakijoiden-oikeusturva-vahvistuu>.Viitattu 21.11.2022.
- Oja, A-K. 2019. *Paperittomat sosiaalityön muutoskysymyksenä*. Joensuu. Itä-Suomen yliopisto. Yhteiskuntatieteiden- ja kauppatieteiden tiedekunta. Sosiaalityö Pro gradu – tutkielma.

Saatavissa: https://erepo.uef.fi/bitstream/handle/123456789/21184/urn_nbn_fi_uef-20190251.pdf. Viitattu 9.12.2021.

Ojasalo, K., Moilanen T. & Ritalahti, J. 2014. *Kehittämistyön menetelmät – Uudenlaista osaamista liiketoimintaan*. 3. painos. Helsinki: Pro Sanoma.

Opinkirjo Kehittämiskeskus. 2023. Tutkimuksen suunnittelu, tiedonhaku ja tutkimuskysymykset. Tutkimuspäiväkirja auttaa johtopäätösten tekemisessä ja raportoinneissa. Saatavissa: <https://opinkirjo.fi/tutkimuksen-perusteet/suunnittelu/>. Viitattu 2.4.2023.

Organization for Migration. 2008. *Irregular migration from West Africa to the Maghreb and the European Union, An overview of Recent trends*. Report.32. Available: https://publications.iom.int/system/files/pdf/mrs-32_en.pdf. Referred to 14.8.2022.

Osa paperittomista myy seksiä miehille ja naisille – HS: hinta 50- 60 euroa. Vantaan sanomat. 2020. Saatavissa: <https://www.vantaansanomat.fi/paikalliset/1619116>. Viitattu 28.6.2022.

Owal Group Oy 2019. Turvapaikkaprosessia koskeva selvitys 27.6.2019. Raportti. Owal Group Oy. Saatavissa: <https://owalgroup.com/asiakascaset/turvapaikkaprosessi/>. Viitattu 31.12.2022.

Pakolaisten oikeusasemaa koskeva yleissopimus 2022. 77/1968, § 33. Asetus pakolaisten oikeusasemaa koskevan yleissopimuksen voimaansaattamisesta. Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1968/19680077#idm45949346101056>. Viitattu 2.11.2022.

Pakolaisneuvonta, 2021. *Paperittomat*. Pakolaisneuvonnan verkkosivu. Saatavissa: <https://www.pakolaisneuvonta.fi/asiantuntijajarjesto/tietoa-pakolais-ja-ulkomaalaisoikeudesta/paperittomat/>. Viitattu 3.11.2021.

Pakolaisneuvonta. 2022a. *Paperittomat*. Pakolaisneuvonnan verkkosivu. Saatavissa: <https://www.pakolaisneuvonta.fi/asiantuntijajarjesto/tietoa-pakolais-ja-ulkomaalaisoikeudesta/paperittomat/>. Viitattu 11.5.2022.

Pakolaisneuvonta. 2022b. *Jatko -oleskeluluvat*. Pakolaisneuvonnan verkkosivu. Saatavissa: <https://www.pakolaisneuvonta.fi/asiantuntijajarjesto/tietoa-pakolais-ja-ulkomaalaisoikeudesta/jatko-oleskeluluvat/>. Viitattu 8.9.2022.

Pakolaisneuvonta. 2022c. *Ihmiskaupan uhrit*. Pakolaisneuvonnan verkkosivu. Saatavissa: <https://www.pakolaisneuvonta.fi/asiantuntijajarjesto/tietoa-pakolais-ja-ulkomaalaisoikeudesta/ihmiskaupan-uhri/>. Viitattu 2.11.2022.

Pakolaisneuvonta. 2022d. *Pakolaisneuvonta. Oikeusapu*. Pakolaisneuvonnan verkkosivu. Saatavissa: <https://www.pakolaisneuvonta.fi/asiantuntijajarjesto/tietoa-pakolais-ja-ulkomaalaisoikeudesta/oikeusapu/>. Viitattu 21.11.2022.

Pakolaisneuvonta. 2023. *Paperittomat*. Pakolaisneuvonnan verkkosivu. Saatavissa: <https://www.pakolaisneuvonta.fi/asiantuntijajarjesto/tietoa-pakolais-ja-ulkomaalaisoikeudesta/paperittomat/>. Viitattu 20.1.2023.

- Pakolaissopimus, 2021. *Pakolaisten Oikeusasemaa koskeva yleissopimus*. Saatavissa: https://finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1968/19680077/19680077_2. Viitattu 11.12.2021.
- Pennola, T. & Gergov- Koskela, P. 2020. *Turvapaikanhakijat ja paperittomat vailla kotia*. Blogikirjoitus Ensi – ja Turvakotiliiton verkkosivulla. Saatavissa: <https://ensijaturvakotienliitto.fi/blogi/turvapaikanhakijat-ja-paperittomat-vailla-kotia/>. Viitattu 20.1.2023.
- Pelkonen, J. & Lähteenmäki, L. 2021. *Lounais- Suomen kansanedustajakyselyssä kylmää kyytiä paperittomien palvelujen parannuksille*. Artikkelit Ylen uutissivustolla. Saatavissa: <https://yle.fi/uutiset/3-12219390>. Viitattu 28.6.2022.
- Picum, 2022a. *Mental health and undocumented migrants: addressing challenges, fostering resilience*. International Cooperation on Undocumented Migrants organization webpage. Available: <https://picum.org/mental-health-undocumented-migrants-addressing-challenges-fostering-resilience/>. Referred to 11.5.2022.
- Picum 2022b. The covid – 19 vaccines and undocumented Migrants in Finland. Blog 11.1.2022. Available: <https://picum.org/covid-19-vaccines-undocumented-migrants-finland/> Referred to: 5.9.2022.
- Pirkkalainen, P., Lyytinen, E. & Pellander, S. 2022. *Johdanto*. Teoksessa P. Pirkkalainen, E. Lyytinen & S. Pellander (toim.) *Suomesta poistetut. Näkökulmia karkotuksiin ja käännetyksiin*. Tampere: Vastapaino, 7–26.
- Poliisi 2022a. *Poliisi valvoo maassaolon edellytyksiä osana kaikkea toimintaa*. Poliisin verkkosivu. Saatavissa: <https://poliisi.fi/ulkomaalaisvalvonta>. Viitattu 17.11.2022.
- Poliisi. 2022b. *Ulkomaalaisvalvonta. Usein kysytyjä kysymyksiä maasta poistamisesta*. Verkkosivu. Saatavissa: <https://poliisi.fi/ulkomaalaisvalvonta>. Viitattu 21.2.2022.
- Poliisi. 2017. *Laittoman maahantulon ja oleskelun vastainen toimintaohjelma 2017–2020*. Saatavissa: https://poliisi.fi/documents/25235045/42553324/laittoman_maahantulon_ja_maassa_oleskelun_vastainen_toimintaohjelma_2017-2020.pdf/25fb329f-7763-c260-6330-e691733192fe/laittoman_maahantulon_ja_maassa_oleskelun_vastainen_toimintaohjelma_2017-2020.pdf?t=1605250652082. Viitattu 28.6.2022.
- Puumala, E. 2016. *Turvapaikkapuhuttelujen dynamiikka ja tehostamisen haasteet*. Artikkelit maahanmuutosta. 28.6.2016. *Politiikasta - lehden* verkkosivu. Saatavissa: <https://politiikasta.fi/turvapaikkapuhuttelujen-dynamiikka-ja-tehostamisen-haasteet/>. Viitattu 28.11.2022.
- Puumala, E., Määttä, SK., Ylikomi, R. & Ristimäki, H-L. 2018. *Turvapaikka puheena: mistä puhuteluissa ja arvioinnissa on kyse? Alusta*. Helsingin Yliopisto. Artikkelit. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden verkkolehti. Saatavissa: <http://hdl.handle.net/10138/237334>. Viitattu 3.10.2022.
- Puumala, E. & Kynsilehto, A. 2017. *Turvapaikanhakijoiden ja paperittomien haastattelu*. Teoksessa M. Hyvärinen, P. Nikander & J. Ruusuvaara (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino, 357–377.
- Puusa, A. & Juuti, P. 2021. *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät*. 2., uudistettu painos. Helsinki: Gaudeamus.

- Pörsti, L. 2020. *Paperiton saa Turvaverkosto toivoa ja käytännön apua*. Julkaisu Kirkko Helsingissä verkkosivulla. 20.10.2020. Saatavissa: <https://www.helsinginseurakunnat.fi/uutiset/paperitonsaaturva-verkostatoivoajakaytannonapua>. Viitattu 20.2.2022.
- Ra. 2018. *Paperittomuus altistaa ihmiskaupalle*. Fingon verkkosivu. Saatavissa: <https://fingo.fi/ajankohtaista/uutiset/paperittomuus-altistaa-ihmiskaupalle/>. Viitattu 10.11.2022.
- Rechtsky, R. 2014. *Forced migration processes and global refugees at the borders of Europe in Ukraine*. University of Minnesota Ph.D Dissertation. Sociology. Available: <https://conservancy.umn.edu/handle/11299/167428>. Referred to 12.5.2022.
- Repo-Saeed, N. 2020. Toivo on ihmisoikeus. Paperittomien auttaminen vallankäyttöön liittyvänä, eettisenä ja diakonisena kysymyksenä. *Diakonian tutkimus* 1, 25–50. Saatavissa: <https://doi.org/10.37448/dt.87988>. Viitattu 16.3.2023.
- Rikosuhripäivystys. 2022. *Paperittomat työmarkkinoiden armoilla*. Verkkosivu. Saatavissa: <https://www.riku.fi/rikosuhripaivystys/riku-lehti/riku-lehti-3-2017/paperittomat-tyomarkkinoiden-armoilla/>. Viitattu 19.11.2022.
- Rissanen, K. 2015. *Näin etenee Maahanmuuttoviraston turvapaikkapuhuttelu*. Julkaistu 16.9.2016. Yle Areena. Podcast. Saatavissa: <https://areena.yle.fi/podcastit/1-3028104>. Viitattu 25.11.2022.
- Roth, V. & Luhtasaari, M. 2021. *Suomi torjuu ihmiskauppaa. Ihmiskaupan vastainen toimintaohjelma*. Helsinki. Oikeusministeriö. Julkaisu 2021:15. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-901-8>. Viitattu 15.4.2023.
- Rubin, A. 2021. *Käsitteitä S- Ö*. Sivulta Topi - Tulevaisuuden tutkimuksen oppimateriaali. Tulevaisuuden tutkimuskeskuksen, Turun kauppakorkeakoulun ja Turun Yliopiston verkkosivu. Saatavissa: <https://tulevaisuus.fi/kasitteet/kasitteita-s-o/>. Viitattu: 4.10.2021.
- Rubin, A. 2023. *Ssm;n perusteet. Systemin määrittely*. Sivulta Topi - Tulevaisuuden tutkimuksen oppimateriaali. Tulevaisuuden tutkimuskeskuksen, Turun kauppakorkeakoulun ja Turun Yliopiston verkkosivu. Saatavissa: <https://tulevaisuus.fi/menetelmat/pehmea-systeemimetodologia-ssm/ssmn-perusteet/>. Viitattu 25.2.2023.
- Ruusuvuori, J., Nikander, P., Hyvärinen, M. 2010. *Haastattelun analyysi*. Tallinna: Vastapaino.
- Saaranen - Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2006b. *Kylläntyminen*. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto verkkojulkaisu. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Saatavissa: <https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/>. Viitattu 17.2.2023.
- Salminen. A. 2011. *Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin*. Opetusjulkaisuja. 62. Vaasan Yliopisto. Saatavissa: <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-476-349-3>. Viitattu 15.10.2023.
- Satuli, H. 2020. *EU – perusteos*. 2., uudistettu painos. Helsinki: Grano Oy.
- Saraneva, K. 2018. *Pakolaisuus ja psyykkinen traumatisoituminen*. Teoksesta A. Zonzi & N. Söderblom (toim.) *Pakolaisuus, merkitykset ihmiselle ja yhteisölle*. 69–90. Therapie- säätö 2018. Tampere: Hermes Oy. 69–90.

- Sauli, M. 2018. *Oleskeluluvat. ”He eivät uskalla nukkua yksin”*. Suomessa säilöön otettu Irakilaisperhe kertoo, miten vankeus vaikutti lapsiin. 31.3.2018. Saatavissa: <https://yle.fi/a/3-10139335>. Viitattu 6.1.2023.
- Seitamaa-Hakkarainen, P. 2014. *Kvalitatiivinen sisällön analyysi*. Metodix -metoditietämystä kaikille. Saatavissa: <https://metodix.fi/2014/05/19/seitamaa-hakkarainen-kvalitatiivinen-sisallon-analyysi/>. Viitattu 15.2.2023.
- Sininauhasäätiö. 2022. *Opas kadun kansalle*. PDF-opas Sininauhasäätiön verkkosivulla. Saatavissa: <https://www.sininauhasaatio.fi/toimintamme/maahanmuuttajatyo/opas-kadun-kansalle/>. Viitattu 2.2.2023.
- Siirilä, M. 2022. *Uusi vangitsemispäätös kiskontavyyhdistä – kasvihuoneyrittäjää epäillään ihmiskauppan yrityksestä sekä törkeästä kiskonnasta*. Yle uutissivu. 1.4.2022. Saatavissa: <https://yle.fi/a/3-12386292>. Viitattu 2.11.2022.
- Siirto, U. & Laihia, M. 2016. Turvapaikanhakijoiden vastaanotto- toteutuvatko ihmisoikeudet? Teoksessa R.Gothoni & U. Siirto (toim.) *Pakolaisuudesta kotiin*. Helsinki University Press, 113–136.
- Sisäministeriö 2022a. *Selvitys mahdollisista kansallisista ratkaisuista maassa ilman oleskeluoikeutta olevien tilanteeseen* Maahanmuutto Sisäministeriön julkaisuja 2022/16. Valtioneuvoston julkaisuarkisto Valto. Helsinki. Saatavissa: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163827/SM_2022_16.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Viitattu 21.11.2022.
- Sisäministeriö, 2022b. *Kenet voidaan palauttaa ja miten?* Sisäministeriön verkkosivu. Saatavissa: <https://intermin.fi/maahanmuutto/vapaaehtoinen-paluu-ja-palauttaminen/kenet-voidaan-palauttaa-ja-miten>. Viitattu 31.10.2022.
- Sisäministeriö, 2022d. *Eu:n turvapaikkajärjestelmää on uudistettava*. Sisäministeriön verkkosivu. Saatavissa: <https://intermin.fi/maahanmuutto/eu-n-yhteinen-turvapaikkajarjestelma>. Viitattu 13.5.2022.
- Sisäministeriö. 2017. *Mikä on Suomen kyky vastaanottaa turvapaikanhakijoita?* Tarkastelu Sisäministeriön hallinnon näkökulmasta. Sisäministeriön julkaisu 25/2017. Sisäinen turvallisuus. Helsinki. Saatavissa: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/80810/vo%20kyky%20julkaisu_netfi_FINAL.pdf. Viitattu 13.9.2022.
- Sisäministeriö. 2021. *Pakolainen pakenee vainoa kotimaassaan*. Verkkosivu. Saatavissa: <https://intermin.fi/maahanmuutto/turvapaikanhakijat-ja-pakolaiset> .Viitattu 3.11.2021
- Sisäministeriö. 2022b. *Palautussopimukset*. Sisäministeriön verkkosivu. <https://intermin.fi/maahanmuutto/vapaaehtoinen-paluu-ja-palauttaminen/palautussopimukset>. Viitattu 12.9.2022.
- Sisäministeriö. 2022c. *Vastuualueet. Maahanmuuton toimijat ja vastuut*. Sisäministeriön verkkosivu. Saatavissa: <https://intermin.fi/maahanmuutto/toimijat-ja-vastuut> . Viitattu 19.11.2022.

- Sisäministeriö. 2022d. *Ajankohtaista.Ukrainan kriisi*. Tilapäinen suojelu Ukrainasta paenneille. Sisäministeriön verkkosivu. Saatavissa: <https://intermin.fi/ukraina/tilapainen-suojelu>. Viitattu 13.12.2022.
- Sisäministeriön asetus. 2022. *Sisäministeriön asetus vapaaehtoisen paluun avustuksesta SM/2021/115*. Valtioneuvoston verkkosivu. Saatavissa: <https://valtioneuvosto.fi/paatokset/paatos?decisionId=0900908f807792eb>. Viitattu 9.1.2023.
- Sisäministeriö. 2022e. *Maahanmuuttodialogit kutsuvat keskustelemaan maahanmuutosta*. Tiedote. Saatavissa: <https://intermin.fi/-/maahanmuuttodialogit-kutsuvat-keskustelemaan-maahanmuutosta>. Viitattu 3.10.2022.
- Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301. FinLex. Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301>. Viitattu 2.1.2023.
- Sosiaali- ja terveysministeriön kuntainfo. 2017. Kuntainfo 2/2017. Saatavissa: https://stm.fi/documents/1271139/3899844/Verkkoon_Kuntainfo_2-2017_p%C3%A4ivitetty+13-9-17.pdf/4be96a82-cc64-43d2-a5fc-9030bdf989c2/Verkkoon_Kuntainfo_2-2017_p%C3%A4ivitetty+13-9-17.pdf?t=1505293903000. Viitattu 8.1.2023.
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 2021. *Paperittomien terveydenhuolto*. Verkkosivu. Saatavissa: <https://stm.fi/paperittomien-terveydenhuolto>. Viitattu 3.11.2021.
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 2022a. *Turvapaikanhakijoiden sosiaaliturva ja palvelut Suomessa*. Sosiaali- ja terveysministeriön verkkosivu. Saatavissa: <https://stm.fi/turvapaikanhakijoiden-palvelut>. Viitattu 18.11.2022.
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 2022b. *Paperittomien henkilöiden Sote – palvelut suomessa*. Hankkeen verkkosivu. Säädosvalmistelu. Saatavissa: <https://stm.fi/hanke?tunnus=STM075:00/2021>. Viitattu 23.1.2022.
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 2023b. *Lainsäädäntöä paperittomien terveydenhuollosta selkeytetään*. Sosiaali- ja terveydenhuollon verkkosivu. Saatavissa: <https://stm.fi/-/lainsaadantoa-paperittomien-terveydenhuollosta-selkeytetaan>. Viitattu 17.1.2023.
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 2023c. *Sosiaali- ja terveydenhuollon järjestelmä ja vastuut*. Sosiaali- ja terveysministeriön verkkosivu. Saatavissa: <https://stm.fi/sotepalvelut/jarjestelma-vastuut>. Viitattu 2.3.2023.
- Suomen Ekumeeninen neuvosto 2019. *Turvaa kirkosta - Ohjeistus Kirkkoturvan järjestämiseen*. Saatavissa: https://www.ekumenia.fi/julkaisuja/sen_julkaisuja_1987-/turvaa_kirkosta_-_ohjeistus_kirkkoturvan_jarjestamiseen/. Viitattu 22.8.2022.
- Suomen Evankelisluterilainen kirkko. 2021. *Kirkkoturva*. Saatavissa: <https://evl.fi/sanasto/-/glossary/word/Kirkkoturva>. Viitattu 10.12.2021.
- Suomen Ekumeeninen neuvosto 2019. *Turvaa kirkosta – ohjeistus kirkkoturvan järjestämiseen*. Suomen Ekumeeninen neuvoston julkaisu CX. 2 uudistettu laitos. Helsinki. Saatavissa: [https://www.ekumenia.fi/data/liitteet/suomi-310519-nettijulkaisu\(9\).pdf](https://www.ekumenia.fi/data/liitteet/suomi-310519-nettijulkaisu(9).pdf). Viitattu 22.8.2022.
- Suomen Pakolaisapu. 2023. *Sanasto*.

Saatavissa: <https://pakolaisapu.fi/sanasto/> Viitattu 26.1.2023.

Suomen pakolaisapu. 2022a. *Paperittomuus*. Suomen Pakolaisavun verkkosivu.

Saatavissa: <https://pakolaisapu.fi/paperittomuus/>. Viitattu 10.11.2022.

Suomen pakolaisapu. 2022b. *Tietoa. Sanasto*. Suomen pakolaisavun verkkosivu. Saatavissa: <https://pakolaisapu.fi/sanasto/>. Viitattu 28.11.2022.

Suomen Pakolaisapu, 2022c. *Paperittomuus*. Suomen Pakolaisavun verkkosivu. Saatavissa: <https://pakolaisapu.fi/paperittomuus/>. Viitattu 20.1.2022.

Suomen Punainen Risti. 2022. *Punainen Risti – Työmme*. Saatavissa: <https://www.punainenristi.fi/tyomme/>. Viitattu 27.9.2022.

Suomen Punainen Risti, 2023. *Hae apua ja tukea. Paperittomuus – tukea vaikeassa tilanteessa oleville maahanmuuttajille*. Suomen punaisen Ristin verkkosivu. Saatavissa: <https://www.punainenristi.fi/hae-apua-ja-tukea/apua-paperittomille/>. Viitattu 6.1.2023.

Stömberg, J. 2021. *Kaksi irakilaista löydettiin rekan perävaunun alle piiloutuneina Helsingin satamasta*. Uutinen Ylen uutisvustolla. Saatavissa: <https://yle.fi/uutiset/3-12209870>. Viitattu 28.6.2022.

Syrjäläinen, E., Ahonen, S., Saari, S. & Syrjälä, L. 1994. *Laadullisen tutkimuksen työtapoja*. Helsinki: Kirjayhtymä.

Syrjälä, L., Ahonen, S., Syrjäläinen, E. & Saari, S. 1996. *Laadullisen tutkimuksen työtapoja*. 1.–3. painos. Rauma: Kirjapaino Oy West Point.

Taanila, A. 2007. *Laadullisen aineiston analyysi*. Kansanterveystieteen ja yleislääketieteen laitos. Oulun Yliopiston verkkojulkaisu.

Saatavissa: <https://docplayer.fi/423803-Laadullisen-aineiston-analyysi.html>. Viitattu 15.10.2021.

Tarvainen, L. 2016. *Pakolaispolitiikka ja lainsäädäntö pääpiirteittäin – näkökulmana haavoittuvuus*. Teoksessa R. Gothóni & U. Siirto (toim.) *Pakolaisuudesta kotiin*. Helsinki: Gaudeamus, 59–75.

Thales 2022. *Eurodac: The European Union's first multinational biometric system*. Thales Webpage. Available: <https://www.thalesgroup.com/en/markets/digital-identity-and-security/government/customer-cases/eurodac>. Referred to 5.5.2022.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. 2021. *Paperittomat*. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen verkkosivu. Saatavissa: <https://thl.fi/fi/web/maahanmuutto-ja-kulttuurinen-moninaisuus/maahanmuutto-ja-hyvinvointi/paperittomat>. Viitattu 11.12.2021.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. 2022. *Turvapaikanhakijoiden terveydenhuoltopalvelut*. THL:n verkkosivu. Saatavissa: <https://thl.fi/fi/web/maahanmuutto-ja-kulttuurinen-moninaisuus/maahanmuutto-ja-hyvinvointi/turvapaikanhakijat/turvapaikanhakijoiden-terveydenhuoltopalvelut>. Viitattu 12.1.2023.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2023a. *Osa 10. Paperittomat ja moninkertaiset vähemmistöt*. Paloma – koulutussarja. Saatavissa: <https://thl.fi/fi/web/maahanmuutto-ja-kulttuurinen-moninaisuus/tyon-tu-eksi/paloma-koulutus/osa-10>. Viitattu 29.4.2023.

Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos. 2023b. *Kokemusasiantuntijuus ja vertaistuki*. Saatavissa: <https://thl.fi/fi/web/mielenterveys/mielenterveyspalvelut/kokemusasiantuntijuus-ja-vertaistuki>. Viitattu 2.4.2023.

Terveydenhuoltolaki 1326/ 2010. FinLex. Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/smur/2010/20101326>. Viitattu 3.1.2023.

Tieteen Termipankki. 2022a. *Oikeustiede: välttämätön toimeentulo*. Tieteen Termipankin verkkosivu. Saatavissa: https://tieteentermipankki.fi/wiki/Oikeus-tiede:v%C3%A4litt%C3%A4m%C3%A4t%C3%B6n_toimeentulo. Viitattu 18.11.2022.

Tieteen Termipankki. 2022b. *Oikeustiede: välttämätön huolenpito*. Tieteen Termipankin verkkosivu. Saatavissa: https://tieteentermipankki.fi/wiki/Oikeus-tiede:v%C3%A4litt%C3%A4m%C3%A4t%C3%B6n_huolenpito. Viitattu 19.11.2022.

Tilastokeskus. 2023. *Ulkomaan kansalaiset*. Saatavissa: <https://www.tilastokeskus.fi/tup/maahanmuutto/maahanmuuttajat-vaestossa/ulkomaan-kansalaiset.html>. Viitattu 17.4.2023.

Trifonov, S. 2018. *The Rhetorical Dimensions of Citizenship: Undocumented Immigrants Defining Their Identity and Place in the “Nation of Immigrants”*. University of Minnesota Ph.D. dissertation. 2018. Communication Studies. Available <https://hdl.handle.net/11299/200244>. Referred to 22.1.2023.

Todorov, E. 2018. *Luvattoman siirtolaisuuden hallinta on illuusio -paperittoman ovat osa yhteiskuntaa*. Tampereen Yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunnan verkkojulkaisu. Saatavissa: <https://www.tuni.fi/alustalehti/2018/03/08/luvattoman-siirtolaisuuden-hallinta-on-illuusio-paperittomat-ovat-osa-yhteiskuntia/>. Viitattu 7.1.2023.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2012 *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. 9. painos. Helsinki: Tammi.

Työ- ja elinkeinoministeriö. 2022. *Työ- ja elinkeinoministeriön ohje kotoutumisen edistämisestä annetun lain (1386/2010) mukaisten kustannusten korvaamisesta kunnille ja Hyvinvointialueille*. Ohje.VN/32627/2022 22.12.2022. Saatavissa: <https://kotoutuminen.fi/kotoutumislain-muutokset-2023>. Viitattu 8.1.2023.

Ulkomaalaislaki. 30.4.2004/ 301. Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040301#L4P51>. Viitattu 8.9.2022.

Ulkomaalaislaki. 30.4.2004/109. Saatavissa: <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040301>. Viitattu 17.11.2022.

UNHCR. 2022. *Ukraine, other conflicts push forcibly displaced total over 100 million for first time*. Webpages. Available: <https://www.unhcr.org/news/press/2022/5/628a389e4/unhcr-ukraine-other-conflicts-push-forcibly-displaced-total-100-million.html>. Referred to 30.5.2022.

UNODC. 2022. *Exploitation and abuse: The scale and scope of human trafficking in South Eastern Europe*. New report. Available: <https://www.unodc.org/unodc/en/human->

[trafficking/Webstories2022/exploitation-and-abuse_the-scale-and-scope-of-human-trafficking-in-south-eastern-europe.html](https://www.traffic.org/trafficking/Webstories2022/exploitation-and-abuse_the-scale-and-scope-of-human-trafficking-in-south-eastern-europe.html). Referred to 18.11.2022.

Valli, R. 2015. Paperinen kyselylomake. Teoksessa R. Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. Juva: Ps – kustannus. Bookwell Oy. 84–108.

Valtioneuvosto.2022a. *Selonteko sisäisestä turvallisuudesta*. Valiokunnan mietintö. VNS 4/2021 vp 2022. Eduskunnan verkkosivu.

Saatavissa: https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Mietinto/Sivut/HaVM_19+2021.aspx. Viitattu 2.11.2022.

Valtioneuvosto. 2021a. *Laittoman maahantulon ja oleskelun vastainen toimintaohjelma vuosille 2021–2024 – pois varjoyhteiskunnasta*. Sisäministeriö. Helsinki. Saatavissa: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/163072>. Viitattu 19.10.2021.

Valtioneuvosto. 2021b. *Ulkomaalaislain kokonaisuudistuksen esiselvityshanke*.

Saatavissa: <https://valtioneuvosto.fi/hanke?tunnus=SM024:00/2021>. Viitattu 31.10.2022.

Valtioneuvosto. 2022b. *Lainsäädäntöä paperittomien terveydenhuollosta selkeytetään*. Sosiaali- ja terveysministeriö. Tiedote.

Saatavissa: <https://valtioneuvosto.fi/-/1271139/lainsaadantoa-paperittomien-terveydenhuollosta-selkeytetaan>. Viitattu 25.10.2022.

Vapaaehtoinen paluu. 2022. *Apua ja tukea kotimaahan palaamiseen*. Maahanmuuttoviraston ja Turvapaikka -, maahanmuutto -, ja kotouttamisrahaston verkkosivu.

Saatavissa: <https://voluntaryreturn.fi/fi/kenelle/>. Viitattu 15.12.2022.

Vehkasalo, V. 2022. *Paperittomat töihin? Pääkirjoitus 64*. ISONRO katulehti. Maaliskuu 2022. Saatavissa: <https://www.isonumero.fi/paperittomat-toihin/>. Viitattu 19.11.2022

Vehkoo, J.2015. *Telkien takana ilman takarajaa*. Pääjuttu. 25.10.2015. ISO NRO katulehden verkkosivu 2023. Saatavana:<https://www.isonumero.fi/telkien-takana-ilman-takarajaa/>. Viitattu 2.1.2023.

Vero. 2022. *Henkilöasiakkaat. Turvapaikanhakija – näin haet verokorttia työntekoa varten*. Saatavissa: <https://www.vero.fi/henkiloasiakkaat/verokortti-ja-veroilmoitus/ulkomailta-suomeen/toihin-suomeen/turvapaikanhakija/>. Viitattu 21.11.2022.

Viitanen, K.& Tähtjä, K. 2016. *Karkotetut, mitä heille tapahtuu?* Helsinki: S&S.

Viranomaisten pelko voi luoda suomeen paperittomien pimeät vuokramarkkinat , sanovat asiantuntijat – Haithan ja Furat nukkuvat hätäsuojissa ja milloin missäkin. Helsingin Sanomat. 2017.

Saatavissa: <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000005195616.html>. Viitattu 28.6.2022

Vogt, E. 2020. *Kunnissa ilman oleskelulupaa oleskelevien kielteisen turvapaikkapäätöksen saaneiden henkilöiden määrät ja heille järjestetyt sosiaalipalvelut helmikuussa 2020 ja 2019. Kyselyn tulokset*. Kuntaliitto. Saatavissa:

https://www.google.com/url?sa=i&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=0CAMQw7AJahcKEwiInpric_-

[AhUAAAAAHQAAAAAQBg&url=https%3A%2F%2Fwww.kuntaliitto.fi%2Ftiedotteet%2F2020%2Fkielteisen-turvapaikkapaatoksen-saamisen-jalkeen-suomeen-oleskelemaan-jaaneita&psig=AOvVaw07eBDGvYHagG627hsPlqod&ust=168285714610095](https://www.kuntaliitto.fi/tiedotteet/2020/fkielteisen-turvapaikkapaatoksen-saamisen-jalkeen-suomeen-oleskelemaan-jaaneita&psig=AOvVaw07eBDGvYHagG627hsPlqod&ust=168285714610095). Viitattu 30.9.2022.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu 2021. *Miten vahvistaa palautettavien oikeuksia – haavoittuvuuden tunnistaminen ja huomioon ottaminen palautustoiminnassa*. Raportti. Helsinki. Saatavissa: <https://syrijinta.fi/julkaisut>. Viitattu 2.2.2023.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu. 2022a. *Mitä ihmiskauppa on?* Yhdenvertaisuusvaltuutetun verkkosivu. Saatavissa: <https://syrijinta.fi/ihmiskauppa>. Viitattu 10.11.2022.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu. 2022b. *Maastapoistamisen valvonta. Valtuutetun tehtävä maastapoistamisen valvojana*. Yhdenvertaisuusvaltuutetun verkkosivu. Saatavissa: <https://syrijinta.fi/maastapoistamisen-valvonta>. Viitattu 11.11.2022.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu. 2022c. *Syrjintä on syvällä yhteiskuntamme rakenteissa – Yhdenvertaisuusvaltuutettu esittää lakimuutoksia yhdenvertaisuuden ja perusoikeuksien parantamiseksi*. Yhdenvertaisuusvaltuutetun verkkosivu. Saatavissa: <https://syrijinta.fi/-/syrijinta-on-syvalla-yhteiskuntamme-rakenteissa-yhdenvertaisuusvaltuutettu-esittaa-lakimuutoksia-yhdenvertaisuuden-ja-perusoikeuksien-parantamiseksi>. Viitattu 19.11.2022.

Yhdenvertaisuusvaltuutetun kertomus eduskunnalle. 2022. K7/2022vp. Helsinki. Saatavissa: [https://syrijinta.fi/documents/25249352/42720545/Yhdenvertaisuusvaltuutetun+kertomus+eduskunnalle+2022+\(pdf\).pdf/c83caf57-a7c4-a907-9a19-c37c61eec75e/Yhdenvertaisuusvaltuutetun+kertomus+eduskunnalle+2022+\(pdf\).pdf?t=1648705129557](https://syrijinta.fi/documents/25249352/42720545/Yhdenvertaisuusvaltuutetun+kertomus+eduskunnalle+2022+(pdf).pdf/c83caf57-a7c4-a907-9a19-c37c61eec75e/Yhdenvertaisuusvaltuutetun+kertomus+eduskunnalle+2022+(pdf).pdf?t=1648705129557). Viitattu 19.11.2022.

YK:n alueellinen tiedotuskeskus 2021. *YK:n pakolaisjärjestö kritisoi Tanskan uutta pakolaislakia*. Alueellisen tiedotuskeskuksen verkkosivujulkaisu. Saatavissa: <https://unric.org/fi/ykn-pakolaisjarjesto-kritisoi-tanskan-uutta-pakolaislakia/>. Viitattu 13.9.2022.

